

Кастусь Травень

**Гульня бельмі
фігурамі**

(апавяданні)

**Мінск
Выдавец І.П.Логвінаў
2008**

Спелы талент

Так двумя словамі можна акрэсліць асобу Кастуся Траўня, які сёння дае на суд чытача сваю другую кніжку прозы. Першая, пад назваю “Маўчы і будзь хітрым”, выйшла летась у выдавецтве “Народная кніга” і, думаю прынясе шмат асалоды аматарам прыгожага пісьменства, якія любяць разважанні аб сэнсе жыцця...

Аўтар зборніка паўстает перад намі як чалавек бывалы, узбагачаны жыццёвым досведам. Яго герой разумны і адукаваны, ужо, як правіла, чалавек у гадах, які часам азірае ўзад і ацэнівае сваё прамінулае, бачыць хібы і промахі, дакарае сябе за нескарыстаныя мажлівасці, за лішняю асцярожнасць і нават палахлівасць. Ягоны герой шукае цвёрды грунт, на якім можна збудаваць сваё ўласнае “Я”.

Большасць даўно змірылася з уласнымі стандартамі пасрэднасці. Толькі герой Траўня з “маруднасцю чарапахі” і “упартасцю асла” усё жыццё шукае галоўную Істыну. Дзе яна, гэтая ісціна? Каханне? Так! Але гэтага для ягоных герояў недастаткова. Пісьменнік намацвае тую мяжу, ватерлінію, ніжэй за якую ўсё нецікава, безгустоўна і пераступішы якую ягоны герой трапляе ў жыццё, дзе існуе светлы, шчыры, плённы сусвет. Напэўна “плённы” – гэта і ёсць той цвёрды падмурак, на якім пісьменнік і хоча будаваць “Я” сваіх герояў.

Менавіта самакрытычнасць герояў шмат якіх апавяданняў Кастуся Траўня якраз і ёсць галоўная дамінанта, якая характэрыйзуе галоўных герояў кнігі.

Яшчэ адна тэма-дамінанта – гэта каханне, яно так ці інакш праходзіць праз усе творы аўтара і вельмі добра афарбоўвае іх у лірычны, драматычна-сексуальны флёр, але далёка не натуралістичны, як таго дамагаюцца шмат якія маладыя празаікі.

Яшчэ што спадабаецца чытачу – гэта насычанасць твораў роздумамі пра жыццё, пра яго сэнс, пра лёс чалавека і ўсяго чалавецтва, пра лёс нашых сучаснікаў і краіны, у якой жыве, -- нашай Беларусі, якая не так ужо і даўно насіла прыгожую назуву Вялікае Княства Літоўскае, а мы ўсе тады называліся ліцвінамі...

Я хацеў бы аднаго – каб як мага больш нашых чытачоў пазнаёміліся з самабытным, арыгінальным, глыбока гуманістычным і патрыятычным талентам-голосам Кастуся Траўня, каб яны разам з аўтарам выпілі з чистай роднай крыніцы той гаочай вадзіцы, каб наталіць смагу ад бездухоўнасці, нацыянальнага нігілізма, каб мы сталі дужэйшымі, аднавілі свае сілы ў нашым нялёгкім шляху да вяршынъ сусветнай цывілізацыі.

Кніжку дапаўняе некалькі крытычных, публіцыстычных артыкулаў, якія раскрываюць нам ягоныя погляды на ўсе тыя праблемы, што закранаюцца ў яго творах і творах нашых сённяшніх майстроў слова.

Уладзімір Дамашэвіч

I. ЛЕПШЫЯ ІМГНЕННІ ЖЫЩЦЯ

Вяртанне (апавяданне)

З раніцы Mіхал Захаравіч – нядаўна рознічны гандляр на Жданах і апошнім часам беспрацоўны, што нарэшце дажыў да пенсіі, – прыклаўшы слухаўку да вуха, паглядаў у вакно і вёў гаворку па тэлефоне са сваёй добрай знаёй, выхаванай і адукаванай Людмілай Янаўнай, што зараз распавядала яму пра складанасці ўласнага бытавання:

– ...Mіша, чалавек жыве, покуль патрэбны гэтаму жыццю. А ў нас усё ў мінульым: заробкі й блізкія сябры, і каханне, і нават праста моцныя пачуцці... Толькі й застаецца – успамінаць аб самым значным, узнёслым і велічным... Не так шмат Mіша, зусім мізэр... I грошы? Ты ж ведаеш – гэта толькі сродак, а не самамэта...

Mіхал Захаравіч высушаў тыраду па-ранейшаму экспансіўнай і некалі ўзнёслай Люсі і ў сваю чаргу дадаў, як пасыпаў солі на рану:

– Па вялікім рахунку, мы, Люсі, жыццю ўжо не патрэбны. Я яшчэ імкнуся за нешта зачапіцца, але ісці працаваць якім-небудзь вартаўніком і змарнаваць апошнія гады жыцця – і неразумна, і нецікава. Наш цягнік мінуў апошні прыпынак. Моцных свежых пачуццяў няма, адна толькі смерць... палохае... Чакаю шанцаў, Люсі, раптам праскоча шанец...

Пагаварыўшы яшчэ хвілін з дзесяць, нарэште Mіхал паклаў слухаўку і засяроджана ўтаропіўся праз вакно ў знешнje асроддзе. З высачэнных, да пятага паверха хрущовак, весенскіх бяроз сыпалася ўніз пажоўклае лісцё на жоўты, некалі дзівосны, а зараз звычайны стракаты дыван. Чамусьці пасля дасягнутай пенсіі рэчаіснасць была звыклай і ўжо зусім не здзіўляла...

У нядзелью Mіхалу нечакана патэлефанаваў знаёмы ждановіцкі бізнэсмен Ігар і прапанаваў новую цікавую працу ў камерцыйным кіно, на здымках сучаснага палітычнага блогбастэра «Маўчы і будзь хітрым».

– Але ж я нічога не разумею ў тым, як здымашь кіно. Я – глядач, – упершыню за апошнія гады збянтэжана прамовіў у слухаўку Mіхал Захаравіч.

– Здымашь будзе рэжысёр-пастаноўшчык, Зміцер Гром, а мы с табою будзьма памагаць яму. Ты, Mіша, будзеш рэквізітарам, а я – асістэнтам рэжысёра па рэквізіце.

-- І што я павінен буду рабіць? – асцярожны Міхал імкнуўся разабрацца ў нечаканай прапанове.

- І колкі за «такое шчасце» грошыкаў кладуць прадусары?

- Я зараз па цябе заеду, а па дарозе да студыі патлумачу.

Міхал хутка апрануў скурankу, абуўся і, узрушаны, пайшоў на прыпынак. Знадворку пальмнела каstryгчніцкая восень... Магчыма, гэта быў той самы шанец, тое перакрыжаванне шляхоў, на якім можна было зноў нешта памяняць у сваім ужо складзеным жыцці. Прынамсі, гэта было штосьці новае, незвычайнае, цікавае, і ён, узбагачаны жыццёвым досведам, не збіраўся прамінаць такі спрыяльны збег абставінаў.

Ён добра ведаў свае недахопы й свае плюсы. Рэзка загамаваць ён яшчэ мог, але вось імгненна ўзяць з месца, узваліць на сябе вялікую колькасць працы й адказнасці, хутка і якасна нешта здабыць – яму ужо было не пад сілу. Хаця, пэўна, ён ніколі і не ўмей гэтага рабіць, бо ўсё сваё свядомае жыццё не вучыўся гэтаму як след. Розная драбяза жыцця глушыла ў ім галоўнае.

Еду́чы ў белым, мурзатым ад учарашияга дажджу «опеле» Ігара, Міхал Захаравіч слухаў ягоныя тлумачэнні аб сваіх будучых абавязках. Асістэнт рэжысёра сядзеў за стырном легкавіка, што імчаў па вуліцы Якуба Коласа, тлумачыў абавязкі, размаўляў па сотовым тэлефоне з дырэктарам праекту, рэжысёрам-пастаноўшчыкам, мастаком, сваёй жонкай і яшчэ дзесяткам розных невядомых Міхалу людзей, што дамагаліся зараз асістэнта рэжысёра Ігара Маціеўскага.

– Рэквізітар павінен расстаўляць у кадры рэквізіт. Напрыклад, герой сядзяць за столом, вячэраюць, п'юць напоі... Рэквізітар павінен накрыць стол, падрыхтаваць закускі, напоі... Дарэчы, «віно» павінна мець натуральны колер, «шампанскае» – быць з бурбалкамі, пеніцца пры разліве. Пры здымках іншы раз робіцца 10 дубляў, і кожны раз рэквізітар павінен узнаўляць першапачатковы стол. Усёк? Стол, крэслы, ручнікі, відэльцы, шклянкі, фужэры і іншае – усё гэта наша з табой праца... Я знаходжу і прывожу табе рэквізіт, а ты, Міша, расстаўляеш, а пасля здымкі пакуеш і вяртаеш мне яго на склад... Праца – ад 12 гадзін і датуль, пакуль галоўны рэжысёр не дасць каманду на заканчэнне здымкі... Аплата – ад 250 умоўных адзінак...

– Еўра ці даляраў? – узрадавана, але з прыхаваным гумарам запытала Міхал, і асістэнт рэжысёра, не трацячы часу на жарты, мякка паставіў наваспечанага рэквізітара на сваё месца:

-- Мы, Міша, пакуль што прывязаны да даляра¹.

Здымкі кіно быў спрэсаванай мадэллю жыцця, дзе ўсе яго прыхаваныя бакі высвечваліся як рэнтгенам. Рэжысёр-пастаноўшчык – сярэдняга росту, лысаваты, у блакітных заношаных джынсах і зялёной выгаралай на сонцы кашулі, рухавы, хуткі, сістэмны – уразіў яго сваім разуменнем людзей, адэватным стаўленнем да ўсіх праяваў жыцця. Ён бачыў сваю мету і заўсёды дамагаўся гэтай меты, не грэбаваў матам і знявагай шараговых работнікаў, каб дасягнуць пастаўленай задачы. Зміцер Гром належалаў да рэдкай кагорты тых, хто валадарыць.

У першы дзень здымак Ігар і Міхась, выкананы ўсе патрэбныя і неабходныя справы па рэковізіце, ўладкаваліся збоку здымачнай пляцоўкі, каб быць пад рукой і ў той жа час каб, барані Божа, не трапіць у аб'екты камеры.

Здымачная пляцоўка – прыватны дом на Грушаўскай, з гародам і летняй становай. Пасля доўгіх рэпетыцый на працягу некалькіх гадзін, калі акторы раз за разам паўтаралі свае маналогі, уся здымачная трупа рыхтавалася да здымкаў першых кадраў фільма.

Актар Вадзік Хацкевіч гаварыў маналог, пакутліва пазіраючы перад сабой вясёлым позіркам: «Ха-ха-ха!.. Гэта ты, Юджын, трапна зазначыў. Ха-ха-ха!.. Чуў навіну? Наш начальнічак ізноў лухтануўся. Сямёнаў, намеснік галоўнага канструктара, збег у Расею, прыхапіўшы на дыскетах усю сучасную тэхнічную дакументацыю. Іхныя прадстаўнікі, што былі на нашай выставе, кажуць, таемна перакупілі Сямёнаўца за 2000 даляраў у месяц. І кватэру далі! Ён і зліняў. Ха-ха-ха! Сучасны чалавек! Цяпер нашаму прадпрыемству давядзецца купляць у іх ліцэнзію на сваю ўласную распрацоўку. Яны ж ужо паспелі запатэнтаваць наш новы скрэпер. От такое яно, дружка, сучаснае жыццё! Хома хомені лупус!»

Рэжысёр-пастаноўшчык Зміцер Гром патлумачыў актору:

– Стоп, Вадзік! Усё добра. У героя памянялася ўсьмешка пасля того, як ён падвёў рысу. Спачатку, калі гаворыць, ідуць адны эмоцыі: «Чуў навіну? Наш начальнічак ізноў лухтануўся». А потым ужо іншы чалавек, з іншай усмешкай. Так, давайце здымкаць. Цішыня! Падрыхтаваліся! Увага! Вадзік, сканцэнтруйся! У вачах журба і задумлівасць. І не спяшайся. Не трэба ціснуць. Увага! Пачалі... Што з светам?

– Зараз дэдзікам дабавім, – адказаў асвятляльнік Алесь.

¹ -- адзін даляр у той час каштаваў прыкладна 2175 беларускіх рублёў.

– Можна. Так. Вадзік, чуць ніжэй позірк. Вось так. Яшчэ ніжэй позірк.

Рэжысёр пайшоў да аператараў, паглядзеў у вочка камеры. Вярнуўся назад.

– Так, давайце здымашь. Камера! Увага. Цішыня! Пачалі!

Актар ізноў гаворыць маналог. Узрушаны твар, здзіўленне... Потым усьмешка, нарэштэ – рапучы позірк... Ідуць здымкі першых кадраў.

– Стоп! Вадзік, ты забыўся тэкст.

– Здаецца, усё сказаў.

– Прапусціў кавалак: «Яны ж ужо паспелі запатэнтаваць наш новы скрэпер».

Гром ізноў пайшоў да аператараў, паглядзеў у акуляр камеры.

– Так. Зараз давайце здымашь буйным планам. Стайдзіце палціннік.

Аператары мяняюць аб'ектыў для здымкі буйным планам.

– Падрыхтаваліся. Знялі хлапушку. Увага. Глядзім.

Падрыхтаваліся. Цішыня. Загар на твары нармальны, Алёна?

– Ён жа з водпуску, моцна загарэў, – адказвае грымёрша Лена.

– Увага. Гатовы? Камера!

Аператары здымашь дубаль першых кадраў.

-- Стоп! Паглядзім, што атрымалася. Пакажы на відэаконе, – рэжысёр павярнуўся да Марата Голуба, выпускніка УГІКа, што праходзіў тут стажыроўку на другога рэжысёра.

– Пакажы, што ты запісаў!

– Нічога не запісаў, – спалохана прамовіў Марат.

Марат быў адказны за відэакон, які дазваляў праглядаць толькі што знятые кадры. Але ён, відаць, нешта не там націснуў, і відэакон не спрацаваў.

– Ты ідыёт? Ну, ці не ідыёт! Гук ёсць?

– Ёсць.

– Я цябе заб'ю! Бэр... Бл...ь. УГІК скончыў... Ты што, дурны?

Зміцер Гром разлавана ўскочыў і пабег па здымачнай пляцоўцы. Праз нейкі момент ён ужо настойліва дамагаўся чагосыці ад аператараў. У наваспечаных рэквізітараў Iгара і Mixася, запалоханых з раніцы ўспамінамі шараговых чальцоў здымачнай групы пра цяжкую долю рэквізітараў, нарастала ўражанне непакою і ўласнай неабароненасці. Пры такім раскладзе ў хуткім часе рэжысёр-пастаноўшчык дабярэцца і да іх. Таму рэквізітары сядзелі збоку здымачнай пляцоўкі як на іголках, за іхнімі спинамі падымаліся пустазеллем гароды прыватных сядзіб.

Нарэшце, прапясочыўшы аператараў, Зміцер Гром хутка пайшоў да відэакона, сеў на стулік перад экранам і даў каманду:

– Так! Давайце здымаш дубль першага кадра. Камера! Увага, цішыня! Пачалі!

Актар Вадзік Хацкевіч пачаў гаворыць маналог, дэмантруючы на сваім твары цэлы спектр пачуццяў. У напружанай цішыні аператары здымалі дубль. Асістэнт рэжысёра Ігар і рэквізітар Міхась у адчуванні нейкай нябачнай пагрозы застыглі на стуліках.

– Стоп! – пачуўся поўны экспрэсіі крык рэжысёра.

Ягоная імклівая постаць раз'юшана праляпела між членамі здымачнай групы ў напрамку да аператараў. Рэжысёр махнуў рукой і з грукатам разбіў аб спод нешта бліскучое.

Абодва рэквізітары ўскочылі са сваіх месцаў, як ablітъя кіпенем. «Ад злосці размалаціў аб станіну аператарскі аб'ектыў. Зараз выскачыць на нас як раз'юшаны тыгр і пачне шкуматаць, бо болей перад ім нікога акрамя нас не будзе», – мільганула ў галаве Міхася, і ён аўтаматычна павярнуў галаву назад – тое ж сінхронна зрабіў і асістэнт рэжысёра Ігар, – на зарослыя пустазеллем у рост чалавека гароды прыватных сядзіб.

«Праз пустазелле, праз плот і гародамі, гародамі ўцячы ад пагоні раз'юшанага рэжысёра», – слізганула апошняя думка Міхала. У гэтых момант пачуўся рогат усёй шчаслівой здымачнай групы, што імкліва бегла збіраць на траве разбітыя чарапкі талеркі з назвай здыманага фільма. «Рытуал пасля здымкі першага кадра», – з палёгкай зразумелі абодва рэквізітары й таксама рушылі на здымачную пляцоўку, каб у сваю чаргу авалодаць каштоўным сувенірам.

Пасля заканчэння першага здымачнага дня, ужо позна ўвечары, амаль ноччу, імкліва едуны на «опелі» па начных вуліцах Менска, Ігар аддаў узрушаному і стомленому Міхалу Захаравічу вызыўны ліст.

– Гэта што?

– Ліст выкліку на заўтрашні здымачны дзень. Тут пазначаны эпізоды, якія будуць здымашца заўтра, і той рэквізіт, што спатрэбіцца. У 7 гадзін раніцы я за табой заеду, а ты за нач пачытай вось гэты сцэнар, – Ігар працягнуў разгубленому Міхалу Захаравічу тоўсты пераплещены сцэнар і дадаў: – І прадугледзь усё тое, што заўтра можа спатрэбіцца. От напрыклад, у сцэнары пішуць: «...ён зацятнуўся цыгарэтай...». Значыць, патрэбны будуць цыгарэты, запалкі ці запальнічка, а лепш мець і тое і другое. Таксама нейкая прылада для попелу. Зразумеў?

Рэквізітар Міхал зморана спрабаваў усвядоміць новыя дачыненні, якія хутка мяняліся. Было 12 гадзін ночы, яны імчалі па праспекце

Скарыны. Свежы, як і не было шаснаццацігадзіннага працоўнага дня, саракапяцігадовы асістэнт рэжысёра спрытна кіраваў легкавіком і тлумачыў далей:

– У 9 гадзін мы павінны быць на пляцоўцы з рэквізітам, а ў 10 пачынаецца здымка. – Потым зірнуў на маўклівага рэквізітара і бадзёра запытаў: – Ну, як твае ўражанні ад першага дня?

Міхал Захаравіч зрабіў намаганне, каб пераадолець сваю нямогласць, і ўзрушана прамовіў:

– Першае ўражанне і разуменне – каб зняць добры фільм, патрэбна напружанаць на здымачнай пляцоўцы. Нават рабочы ці рэквізітар, асвятляльнік, хлапушка, дольшчык і гримёрша – усе яны павінны жыць здыманым фільмам. Здымачная група павінна ствараць атмасферу, аўру. Тады ёсць шанец, што фільм атрымаецца.

– Так, – пагадзіўся з Міхалам асістэнт рэжысёра. – Тоё, што мы с табой прынялі спачатку за раз'юшанасць – на самай справе ёсць экспрэсія, энергія разуму і таленту рэжысёра, што бруіць на здымачнай пляцоўцы.

Яны выехалі на Каліноўскага, «опель» прыпыніўся каля дома, дзе жыў Міхась. Развітаўшыся з Ігарам, моцна змораны за першы працоўны дзень Міхал павольна ішоў да ганка свайго дома, імкнучыся не згубіць, захаваць тое свежае, маладое пачуццё страху, калі яны спалоханыя ўскочылі са сваіх стулікаў.

Гэта было як вяртанне ў далёкую і шчаслівую маладосць, дзе ўсё было свежым і моцным: страх, каханне, холад, дождж, зіма, нач...

12 снежня 2007 г. Менск

Дамінанта

Дастаткова сябе трymаць упэўнена – і асоба ўжо абароненая нябачнай сілай. Упэўненасыць съведчыць аб нечым, што вымагае адэкватнага стаўлењня.

Быў съветлы, сонечны пачатак нядзельнага дня ў канцы жніўня. Ён стаяў у трамвайце, каля цэнтральнага выхаду, у файнных чорных портках, у бліскучых модных пантфлях і адпраставанай цёмна-блакітнай кашулі. Гэткі прысадзісты, ладны, зь сівізной, спакойны і упэўнены тутэйшы мужык. У наш нярвовы, нестабільны час ён быў асяродкам надзеінасці, да яго хацелася падысьці бліжэй, каб прытуліцца да гэтай надзеінасці, і таму сталія жанчыны, што разумеюць сапраўдныя каштоўнасці жыцця, прыпынялі на ім свой позірк.

Раніцой выходнага дня ў трамвайце людзей было няшмат, і адзінокая постаць звяртала на сябе ўвагу. Ён трymаў пад пахай стос патрыятычных газэтаў і, разгарнуўшы «Пагоню», пільна чытаў.

Вось тут і пад'ехаў да яго каржакаваты, загарэлы здаравячок гадоў пад пяцьдзясят. Ростам ён быў дзесяці пад 168 см, таму не дацягваў да здаравяка.

– Ну, как там дела? – здаравячок кіёнуў галавой і паказаў вачыма на газэты.

– Што вы маецце на ўвазе? – тутэйшы рэагаваў зычліва.

– О чём националисты пишут?

– Пра ўсё, што хвалюе съядомых. Можаце зірнуць, калі вам цікава.

Тутэйшы ўсё яшчэ не зусім разумеў прычыну звароту да яго незнаёмца і таму трymаўся ўважліва і ветліва. Ён працягнуў здаравячку газэту.

– Я вскоре выхожу. Вот чего им надо? Скажи. Вообщё, давай говорить образно, естественным языком.

– Не зразумеў, пра што вы.

– Слушай, ты же умный мужик. По тебе сразу видно.

Незнаёмец ахінуў тутэйшага чэпкім позіркам з галавы да самых шыкоўных пантфляў.

– Тюльку-то гнать не надо. У нас двуязычие. Так что имеем право.

– Натуральна, – абарыгэн трymаўся па-ранейшаму спакойна і цывілізавана дамінаваў на абмераванай жыццёвой прасторы трамвайца, што імчаў па вуліцы Максіма Багдановіча.

– Кто как хочет, так и говорит. Тем более, я все понимаю и, кроме того, еще другими владею.

– Разумець -- адно, іншая справа -- карыстацца. Хто карыстаецца, той удзельнічае, той съядомы, а іншыя – цемра.

Тутэйшы пачаў разумець здаравячка і адметным цверджаннем памацаў ягоную базу зьвестак.

Мужык нервова торгнүўся, трymаючыся за металёвы стаяк, але працягваў наступ. Незнамца злавала ня толькі тое, што гаварыў тутэйшы ў файных чорных портках, але і ягоная манера трymацца, спакойна-ўпэуненая, ветлівая і да таго ж -- бездакорнае карыстаныне мовай. Тутэйшы дамінаваў, і не было анікай магчымасыці яго прыпыніць, апусыціць на сваё месца.

Пасажыры трапейбуса абыякава слухалі, большасыць не разумела. Меншасыць, у асноўным мясцовыя мужыкі і некаторыя сталыя жанчыны, з цікаўнасцю прыслухоўваліся.

Тут, на абмежаванай прасторы, на яшчэ нэйтральнай жыщёвой тэрыторыі, працягвалася барацьба абарыгена і расейскамоўнага манкутра за дамінанту.

– Моя дочка, кстати, выбрала русский. Права человека. Я так Виктору и сказал, Ивашкевичу.

– Можна пашкадаваць вашага ўнука, яму давядзецца марнаваць сваё жыццё, «вызываючы» Каўказ ад суверынітэта.

– И твоему тоже.

– Ни ў якім разе, ён будзе сучасным еўрапейцам.

Чамусыці нетутэйшыя заўсёды пачынаюць нервавацца, калі пасьля першых словаў прывітаныня размова ідзе на мове абарыгенаў.

– Заткні рот, хватит, – здаравячок ужо не хаваў злосыці, ён таптаўся перад дзъяврыма трапейбуса, што расчыніліся на прыпынку. Трэба было выходзіць, але ён усё ніяк ня мог сысьцы з месца змаганыня, згубіўшы чароўнае пачуцьцё дамінанты.

– Будеш вякать и дальше, козлик, получишь неприятности.

Ён спрабаваў вярнуць дамінанту сілавым узьдзеяннем.

Між тым тутэйшы зьдзяйсняў непахісную ўпэуненасць і спакой. Ён уважліва агледзеў усю постаць выбойнага пасажыра і з прыхаванай хітрынкай сцвердзіў:

– Хачу папярэдзіць вас, шаноўны, што ў свой час на вайсковай службе ў марской пяхоце тро гады вучыўся рукапашнаму бою.

“Савок”, нярвова падскочыўшы на месцы, рынуўся ў дзвёры, ён і так ужо праехаў свой прыпынек. Абарыген, якога ён так старанна хацеў апусыціць ніжэй сябе, ветліва памахаў рукой неўраўнаважанаму апанэнту. Той, застаўшыся на прыпынку і падняўшы далонь, укручваў яе ў скронь, ледзь стрымліваючы сябе, і бачна было, што яму так і карціць кінуцца назад у трапейбус, моцна і жорстка разабрацца

з абарыгенам. Але, як нябачныя путы, трымала яго ўпэўненасьць тутэйшага, і ён зноў і зноў уганяў далонь у скронь і выщіскаў з сябе рык раз'юшанага шавініста:

– Казёл гр-р-р-р... бэнэфавец гр-р-р... шызік гр-р-р-р... мудак гр-р-р...

Тралейбус зачыніў дзвіверы і памчаў далей па вуліцы ў кірунку Нямігі.

– Зусім слабак, а так хацеў паказаць сябе крутым, – крыху зьдзіўлена сказаў сабе тутэйшы. Ніколі ён ня быў марскім пехацінцам і не вучыўся забіваць і калечыць людзей, бо ў свой час праходзіў вайсковую службу сувязістам...

Ён сышоў на прыпынку «вуліца Веры Харужай» і пайшоў да пераходу, упэўнены, ветлівы, прыгожы, у файных чорных портках і модных бліскучых пантофлях, крыху нахіліўшы долу магутную сівую галаву.

І быў у Менску сонечны жнівеньскі дзень. Дзе-нідзе пасмы жоўтага лісьця ў зялёных шатах ліпаў съведчылі, што хутка надыдзе восень, што яшчэ адзін год прайшоў, што шчасльце было так блізка... І прыгожыя менскія жанчыны прыпынялі свой позірк на памяркоўным і талерантным мужчыне, што нетаропка крочыў па вуліцы ў кірунку Камароўкі, несучы з сабой уратаваную дамінанту жыцця.

Упершыню надрукавана ў “Нашай Ніве” №4 за 2001 год.

Тост

Першая зорка загарэлася на заходзе. Хмары гонка імчалі на ўсход, несучыся на крылах сьвежага, узрастаючага да моцнага ветра, які ўрываяўся ў горад і пачынаў блукаць у лябірінтах менскіх вуліц.

Казік Бақуніч съпяшаўся і таму шпарка ішоў па Варвашэні.

Рухомы і энэргічна-ветлівы, у сініх джынсах, съветлай кашулі, абыты ў лёгкія красоўкі, ён ствараў уражаныне зусім маладога чалавека. Сёння стары сябар і да таго ж сваяк Алеś запрасіў яго на нейкі свой юбілей. Па сваёй недасьвядчанасыці, якая ішла ад маладосыці душы, Казік не любіў юбілеяў. Калі чалавек дамогся нейкіх вялікіх асабістых жыццёвых перамог, стаў прэзыдэнтом, нобелеўскім ляўрэтам ці нарадзіў і выхаваў шмат дзяцей, якія сталі прэзыдэнтамі і нобэлеўскімі ляўрэтамі, тады так, тады можна і трэба съвятковаць юбілеі. А калі проста змарнаваў жыццёвы час, прасоўгайся ў масоўцы, прачакаў? Што тады съвятковаць? Змарнаваны час?

У краме на рагу Максіма Багдановіча і Варвашэні Казік купіў

бутэльку "Крышталънай" і бутэльку шампанскага, кавалак вэнджанага мяса, "Траецкага" хлеба, яшчэ такой-сякой драбязы і хутка накіраваўся да трамвая. Сябар жыў на Старавіленской. Едуchy ў трамваі, Казік дадумаў незакончанае разважаныне: "Народ хоча смачна паесьці і добра выпіць, таму і съяткуе чужыя юбілеі".

На парозе свайго дому падпіты Алеся радасна сустрэў Казіка, пацалаў у шчаку, павёў знаёміца з гасьціямі, якія сумавалі за сталом, на якім усё ўжо было выпіта і звёдзена. Казік аддаў торбу Машы, цяперашній каханцы Алеся, шапнүў на вуха, каб разабралася на кухні з закускай, сам панёс да стала бутэлькі.

Госыці, калегі Алеся па працы, тры жанчыны і два мужыкі, павесялелі. Казік прынёс з сабой съвежы водар жыцьця, і ўсе гэта адразу адчулу. Адна з жанчын, яе звалі Наталі, чарнабровая, у зялёной сукенцы, якая пышчотна аблягала тутгія формы прыгожага цела, ласкова ўсыміхнулася Казіку. Ён памяняў кірунак хады ў патрэбным напрамку і пасъля звычайных словаў знаёмства зусім натуральна сеў побач з прыгажуніем.

Адчуўшы магчымасць працягту юбілею, госыці ажылі і загаманілі. Маша ўжо несла лусыцені зъ мясам, шпротамі, цытрынамі і ківі. Выпілі за юбіляра, за яго шэсцьдзесят гадоў. Закусілі. Потым пілі за жыцьцё, шчасьце, якое пралятае імкліва, як ластаўка ў небе.

Цёплае плячо Наталі, яе рука, жывая і хвалючая, тутгія формы вабнай паставы, усё гэта ўзбуджала і прыцягвала. Казік з асалодай падумаў, як ён сёньня скарыстае гэтае шыкоўнае цела. Ён быў упэўнены, што скарыстае, у яго было такое радаснае прадчуваныне. Ад таго, што ён даўно ня меў стасункаў зъ незнёмыі, чужымі жанчынамі, хваляваныне маладзіла і вяртала ў сіню смугу юнацтва.

Непрыкметна ўзяўшы за цёплую, мяккую ручку Наталі, ён уявіў, як будзе цудоўна з гэтай мілай, прыемнай, з густам, выхаванай і адукаванай жанчынай стасавацца ў незвычайных і адмысловых палкіх любоўных дачыненіях. Тут хваляваныне Казіка пачало пералівацца цераз край, і ён вярнуў сябе ў рэчаіснасць.

Гамонка ішла аб жыцьці, аб палітыцы, аб прэзыдэнце, дарагоўлі. Сабраліся добрыя, прыемныя, адукаваныя інтэлігенты, якія на ўсё мелі сваё меркаваныне, свой востры крытыхны позірк.

Алеся шчасльіва ўсыміхаўся, папраўляў гальштук, спрабаваў нешта сказаць і змаўкаў. Было дзіўна, дзе ён пасыпей назюзюкацца. Вечарына, якая так сумна заканчвалася, зараз нечакана ўзбяуля і зайграла новымі нечаканымі фарбамі. Мужыкі інжынэры Тодар і Язэп расказалі па анэкадоце. Жанчыны сакаталі ад съмеху.

Казік зірнуў на стол, лусычені былі звёдзеныя. Гарэлкі засталося на

адыходную. Пачакаўшы хвіліну, Казік разъліў гарэлку па чарках і сказаў:

– Спадарства! Мілья дамы і дарагія мужыкі! Ёсьць выдатны, свежы і выбітны тост. Апошні і самы галоўны.

Усе ўзяліся за чаркі. Казік прыцішыў голас, таямніча і ўрачыста сказаў:

– Вып’ем, паважанае спадарства, за “Жыве Беларусь!”

Мужыкі весела ўзынялі чаркі. Жанчыны Ніна, Валя і Маша паднялі свае.

– Я ня п’ю за гэты тост, – прыгожая рука Наталі адсунула чарку ад сябе.

– Ты што? – зьдзівіўся Казік.

– Ня п’ю, – Наталі неяк замбавана ўсьміхнулася і чарку не ўзяла.

– Ну кінь, Наташ, не дуры, – Тодар падкрэслена акуратна выпіў сваю.

– Якая Беларусь, яе няма. Проста выдумка бальшавікоў. Чым Менск адрозніваецца ад Курска, Тулы, Саратава ці Новасібірску. Гэта ж несур’ёзна, – Наталі гаварыла, паблажліва ўсьміхаючыся, як пра нешта канчаткова вырашанае.

– Расейская тэрыторыя, мае нейкія спэцыфічныя адрозненіні, такіх у Расеі шмат.

Тодар махнуў рукой.

– Ды кінь ты, Наташ, я сам напалову беларус, у мяне маці беларуска. Па пашпарце я рускі. Беларусы цудоўны народ. Памяркоўны.

– Кіньце вы глупствы гаварыць. Вы ж дарослыя людзі. Якая Беларусь? Проста съмешна.

Наталі ўсьміхалаўся ўжо з адценнем грэблівасыці.

Казік узлаваўся. Выхаваны, вясёлы эўрапеец на вачох ператвараўся ў нешта халоднае, злоснае, непахісна-варожае. Страшныя, чорныя, абразълівія слова нараджаліся ў душы. Ах ты набрыдзь, ах ты б..б..блін. Жрэш наша сала, спажываеш наша масла... на дурніцу атрымала кватэрку як сям’я адстаўнікоў, што прыехала з Улан-Удэ, а тыя, хто захліпаецца ад радыёактыўнага стронцыю і есьць радыёактыўны цэзій у Гомелі... хочаце, каб і далей мы былі белымі мышамі для імперскіх досьледаў...

Але Казік змоўчаў, перасліў сябе, пераціснуў, перадушыў сваю распач, сваю злобу, ту ю пустку, што нараджалася у душы, таго дракона, што злосна заварочаўся ў глыбіні яго.

Ён некалькі імгненінняў глядзеў на Наталі, шкадуючы аб тым, чаго ўжо ня будзе, аб адмысловых палкіх любоўных уцехах.

– Ну што ж, – Казік падняўся, выхаваны, мужны эўрапеец, падобны на сталёвы меч, якім продкі ліцьвіны змагаліся з тэўтонамі.

– Тады вып’ем за разывітанье з Марай. За тое, што ніколі не будзе ў нас спатканыя з Парыжам, ніколі ня ўбачым акіянскай хвалі, ніколі не ўлімся раўнапраўнымі эўрапейцамі ў цывілізаваны Заходні Свет. Нам, ліцьвінам, наканаваны лёс халуёў, прыгонных істотаў, якіх некалі сагнулі, і ніяк мы не разагнёмся. Лёс выканаўцаў чужых загадаў і жаданыяў, дзе мы павінны будзем гадаваць съвіней, захліпашца ад радыяцый, дзеля таго каб каланізаторы спажывалі нашыя жыццёвяя прасторы, нашае неба, нашае сонца, нашую зямлю, нашых жанчын для сваіх авабязкова Вялікіх Патрэб.

Усе прысутныя вытарашчылі вочы і моўкі пазіралі на Казіка. Наталі з спачуваньнем глядзела на яго. Потым сказала.

– Трызьненыне нейкае. Проста лухта.

Казік паставіў чарку на стол. Ён страціў цікавасць да гасцей. Не было анікай розынцы паміж гэтым шыкоўным целам съпелай самкі і тым метысам, у пашпарце якога было начыркана, што ён рускі. Абое ня мелі Радзімы. Прыляпіўшыся да таго, што здавалася ім вялікім і моцным, яны хацелі ўратаваць сваё камфортнае, спакойнае і нікому не патрэбнае жыццё. Яны хацелі есьці, піць, удыхаць і выдыыхаць, сэксаўцаў аж да самага біялагічнага канца. Мінулае іх не цікавіла, таксама як і будучыня. Бо мінулае, як і будучыня, патрабавала намаганыя, інтэлекту, барацьбы, шматлікіх параз і рэдкіх перамог. Сапраўднае жыццё было сынусоідай, роўная лінія съведчыла аб духоўным заняпадзе.

Казік падняўся з-за стала і як выхаваны еўрапеец, ветліва разывітаўся. Яго абрэзілі нэйтральна-абыякавыя стасункі прысутных да роднай краіны. Ён, Казік, сам быў метысам з заблытанным руска-беларуска-татарскім родаводам. Але сябе ён заўёды ідэнтыфікаваў, па месцу нараджэння і жыхарства, як патрыёта і грамадзяніна Беларусі. Грэблівае стаўленне да ўласнай дзяржавы съведчылі, што некаторыя жыхары не збіralіся трymаць адказнасць за лёс краіны. Гэты шлях вёў грамадства да страшных параз у будучыні...

У асяроддзі съвежы, нарастаючы да моцнага вецер, нёс узнёслася і маладое пачуцьцё свабоды. Неба ачысьцілася ад хмараву, і Зорны Шлях ледзь-ледзь праступаў у начным небе, прытушаны штучным гарадзкім съятлом.

Казік павольна ў роздуме крочыў па начных вуліцах Менску, і злосны дракон у ім сутаргава і магутна рваўся на волю.

Упершыню надрукавана ў “Нашай Ніве” № 13 за 1999 год.

Віват спадарству!

“Свае справы будзем рабіць самі.”

Сусъвет знаходзіцца вось тут, - Вітаўт дакрануўся сагнутым ківуном да сівой стрыжанай галавы і дадаў, - от тут свой мікракосмас.

Ён апусціў руку да куфля зь півам, што стаяў на стале, не съпяшаючысь адпіў некалькі глыткоў і паставіўшы куфаль назад, задумліва зазначыў:

- Ідялісты, палітычныя лідэры і тэхнолягі, а таксама імітатары і палітолагі, вынаходцы, усе яны спачатку перапрацовываюць рэчаіснасць у сваёй асабістай галаве, а ўжо потым пррапануюць грамадству вынікі сваіх разумовых намаганьняў. Адзін вынайшаў піва, другі стварыў паравую машыну, трэці надумаў як зрабіць усіх людзей ігнорыруючымі. Дзівак, - усыміхнуўся ён апошній ідэі.

Вітаўт узіраўся сваімі сінімі маладымі вачымі некуды ў нябачную і недасягальную для прысутных далечыню, і ўсё ablіча яго вылучала прыцягальную і шчырую туту аб тым, што ня спраўдзілася.

- А спрэядлівасьць? - суразмоўца, Кастусь Каляда дапытліва сьвідраваў позіркам Вітаўта Сашкевіча, нібы шукаў у яго стрыжанай галаве ўсеадымныя адказы на заблытаныя пытаныні рэчаіснасці.

- У большасці людзей спрэядлівасьць тоесна разуменію роўнасці. Калі ўсе жывуць адноўкава - гэта і ёсьць спрэядлівасьць. Пры такім раскладзе зынікае паняцце барацьбы. Няма барацьбы за існаваньня, за выжываньня, за жанчыну, за лепшы кавалак, кар'еру і гэтак далей, і застаецца жлукціць сыпіртовы напой, паціху разбурацца і дэградаваць.

Вітаўт з асалодай пацягнуў з куфля бурштынавага колеру пеннага менскага піва і зь вясёлай і адначасова здзіўленай усымешкай дадаў:

- Што мы і назіраем у рэчаіснасці. Балышыня адмовілася ад змаганьня за волю, за лепшую долю. Во змагацца - значыць рабіць выбар, браць на сябе адказнасць. А постсавецкая электаральная біямасса ня хоча і ня ўмей браць на сябе адказнасць. Жаліцца? Так! Змагацца? Ні ў якім разе.

- Хлопцы, можна ў вас папрасіць сыцяжок, - прыбіральніца паказала на бел-чырвона-белы сыцяжок, што, устаўлены ў шклянную вазу для кветак, уздымаўся сярод стала.

- Калі ласка, спадарыння, калі ласка. - Кастусь напружана варочаў думкамі.

- Але ж барацьба - гэта несправядлівасыць. Ты адварнуўся папіць піва, прыняць уздел у мітынгу, выпусыць назапашаны пар. А ў гэты момант якая-небудзь набрыдзь, паўднёвы чалавек ці мурын, пачаў заляцацца да тваёй каханай жанчыны. Як у гэтым выпадку быць? Тэарэтычна, - заклапочана ўдакладніў Кастусь.

- Ты, дружка, трапіў сваім пытаныямі ў самую дзесятку. Жанчына, кабальера, гэта твая маёмысць, твая жыццёвая тэрыторыя, умова працягу родаводу. Няма жанчыны - не патрэбна і тэрыторыя. Зайсёды жанчына - мэта экспансіі. У хуткім часе хранцызы зъмяшаюцца з алжырцамі, немцы з туркамі, беларусы і маскалі пачнуть гаманіць па-каўкаску. І ня трэба аніякіх бомб і танкаў, усё будзе вырашана з жанчынамі, спачатку памяняюць генатып, а потым дойдзе справа і да ідыялёгіі.

Вітаўт змоўк і нейкі час пацягваў піва, але ўжо без ранейшай асалоды, потым палез у кішэню за грашыма.

- Можна сяньня дазволіць сабе яшчэ адзін куфлік, дзеля Дня Перамогі над Воршай.

Ён працягнуў грошы маладым хлопцам, што сядзелі за столом побач, таксама пілі піва і прыслухоўваліся да гутаркі.

- Хлопцы, трэба зылётаць за піўком для вэтэранаў, таксама і сабе вазьміце. Частую ўсіх.

Маладзейшы з kraю зь бел-чырвона-белым значком на блакітнай кашулі ўзяў грошы і хутка пайшоў у галаву чаргі.

- Дак што зь гэтым, што заляцаецца да нашай жанчыны? Правы чалавека? Тут блытаніна ўзынікая, - нечакана запытаўся адзін з хлопцаў, што сядзеў за столом. Позірк Вітаўта, які ён скіраваў на маладзёна, нёс у сябе туту пра няздзяйснёнае, пяшчоту бацькі і мужнасць ваяра, што выжыў у сымяротнай жыццёвой барацьбе.

- Вось, вось, на вырашэнне гэтага пытання я паклаў маладосць. Тут аніякай блытаніны не павінна быць. Той, чужы чалавек, зрабіў напад на тваю жыццёвую тэрыторыю, ажыццяўіў экспансію на тваю маёмысць, кабальера, і таму павінен несыці вельмі жорсткае пакараныне. Акрамя таго, ён ня толькі зъдзяйсніў экспансію, ён зрабіў спробу парушыць твой родавод, парваць ланцуг пакаленняў, тым самым ён ажыццяўіў злачынства супраць нацыі, а значыць супраць дзяржавы. Ён зрабіў дзяржаўнае злачынства.

- Ну ты і загнуў, Вітаўт, - Кастусь адмоўна закруціў галавой. - Гэта ўжо занадта. Ну памацаў нехта, нават і чужы чалавек, нашу жанчыну, то якое ж гэта дзяржаўнае злачынства? Гэтак спрадвеку было. Жанчына - яна таксама чалавек і мае роўныя права з мужчынамі.

Вітаўт зь жорсткай усьмешкай пазіраў на Кастуся.

- "Старэйшыя браты" прыходзяць на чужыя тэрыторыі са сваімі дасканала распрацаванымі законамі, сваёй систэмай кардынат і пачынаюць дамагацца магчымасыці мець аднолькавыя права з табой у тваім дзяржаўным доме. Яны сьвядома заблыталі пытаныне правоў нацый, паставіўшы ўперад праваў чалавека. "Азіог", які прыехаў на Беларусь - прыняў грамадзянства, вывучыў мову, гісторыю, законы - мае аднолькавыя права з усімі астатнімі грамадзянамі краіны. Але!..

Вітаўт адарваў руку ад прынесенага куфля з сувежым траецкім півам і, як дзіду, нацэліў ківун на Кастуся.

- ...Але як толькі ён пачынае патрабаваць адчыніць "азіопскую" школу, зрабіць "азіопскую" мову дзяржаўнай, ён пераходзіць ад правоў чалавека да экспансіі нацый на тваю жыццёвую тэрыторыю. Нацый, якія маюць сваю дзяржаўнасць. "Азіопы", якія жывуць на Беларусі, з'яўляюцца грамадзянамі нашай краіны і ні ў якім выпадку не "азіопскім" народам. Прыняўшы нашае грамадзянства, яны тым самым прынялі абязвязак карыстацца нашай систэмай кардынат і не выдумляць і не навязываць нам свае, чужыя для нас законы і звычкі. Законы ствараюцца этнічнымі народамі для сябе, і калі некаму яны не падабаюцца, то яны маюць права ехаць туды, дзе ім падабаецца, у гэтым і заключаюцца права чалавека.

Як толькі, мы, ліцьвіны, пачнаём падстрайвацца пад жаданыні розных наехаўшых да нас прыхадняў-адстайнікоў, то зразу ператвараемся ў занядбаных беларусаў, парушаем свае праваў карэнай нацый, і такая краіна зь цягам часу ператвараецца ў Косава, Карабах, Боснію.

- А як жа дзяржаўная дактрына? - Кастусь зірнуў на партрэт лідэра, што вісеў на сцяне.

- Пераходны перыяд, і не больш того! Кожны мае права імкніцца куды захоча. Але мы ж ня хочым жыць у феадальнай "азіопской" дзяржаве. Сыстэма кардынат, вось у чым справа. З аднаго боку - дакладнасць, густ, пачуцьцё меры, працавітасць, стрыманасць, павага да сябе і да ўлады, ці з другога боку - празмерная амбітнасць, радыкализм, балбатунізм, абломаўшчына, п'янства, бескультур'е, адным словам, як трапна зазначыў правадыр ўсяго сусьветнага пралетарыята: азіятычна! Таму мы павінны вызначыць: чаго мы хочам? А мы хочам вярнуцца дадому, ў Эўропу!

Вітаўт падняў куфаль з півам і падняўся сам, каржакаваты, зь сівой галавой і маладымі вачымі юнака.

- Кожны народ і грамадства павінны знайсці свой момант істынны. Адшукаць свой шлях у будычынню.

Усе хто быў ў паграбку, прыщіхлі, уважліва слухаючы прамову Вітаўта.

- Вяртаючыся да сваёй гістарычнай спадчыны, да Міндоўга і Вялікага Князя Вітаўта, да Перамогі пад Грунвальдам, да свайго песьняра-ліцьвіна Адама Міцкевіча, мы адчыняем сабе шлях у цывілізаваную Эўропу, да Эўрапейскай культуры - сабе, сваім дзеяям і ўнукам. Шаноўнае спадарства! Прапаную Кастрычніцкую плошчу ў нашай сталіцы -- Менску, перайменаваць у плошчу Вялікага Караля Вітаўта і тым самым адрадзіць гістарычную справядлівасць. Запатрабуем ад нашай улады ўстанавіць помнік Каралю Вітаўту на плошчы ў выглядзе вершніка на кані. Віват Спадарству!

- Віват! - гримнулі ўсе, хто піў піва і хто ўжо выпіў і зьбіраўся ісьці, і тыя, хто весела стаяў у чарзе і яшчэ толькі зьбіраўся наталіць смагу, выпіўшы старажытнага, менскага, адзінага ў сьвеце, спакусліва-натхняльнага бурштынавага колеру піва, што стварая мрою і нясе на сваіх хваліх у сіняю далечыню Мары.

- Віват! - гримеў бадзёры, зытны мужчынскі хор галасоў ліцьвінаў, што прыйшлі ў паграбок "Міндоўг", каб адзначыць Перамогу Кастуся Астроскага.

8 верасьня 1997 г. Менск. Траецкае прадмесце.
Упершыню надрукавана ў "Нашай Ніве" у 1997 г.

Пераможца

I

Іншы раз жыццё мае падабенства з прыгодніцкім раманам, адразу і не вызначыш, хто ў гэтым самым жыцці дасягнуў поспеху, атрымаў перамогу. Часцяком пераможцам выглядае той, каго іншыя лічаць пераможцам, бо ён сядзіць у прыздыгуме, ці атабарыўся паблізу кормнага месца, ці хапнуў ладны кавалак агульнаграмадской маёмасці і цяперака з нахабна-ўпэўненым і задаволеным выглядам спажывае кожны дзень розныя замежныя далікатэсы і жлукціць французскія і гішпанскія супернапоі. Але ці насамрэч гэта пераможцы? Хто сапраўды дасягае перамогі? І наогул, што гэта такое – сапраўдная жыццёвая Перамога?

Сцяпан Лукіч, галоўны трэнер магілёўскай каманды «Пагоня», сваё сямейнае жыццё марнаваў у трохпакаёвай кватэрцы ў Задняпроўі. Жыць упяцёх у трох маленькіх пакоях можна было, але існавалі і цяжкасці. Шаснаццацігадовы сын, дваццацічатырохгадовая дачка

і сямідзесяцігадовая маці Сцяпана Лукіча вымушалі абмяжоўваць пэўныя моманты сямейнага існавання. Таму паўгода назад, нечакана зрабіўшыся галоўным трэнерам каманды «Пагоня», ён, як і ўся сям'я, марыў аб кватэры большых памераў, якую яму абяцаў гаспадар каманды, мецэнат, бізнесмен, уладаносец і мясцовы алігарх Ігар Аляксандравіч.

– Зробіш каманду – атрымаеш кватэру ў прэстыжным раёне, – так скончыў сваю першую сустрэчу з Сцяпанам Лукічом гаспадар, паціскаючы руку на развітанне.

Алігарх пацэліў у самы цэнтр жыццёвых праблем старэйшага трэнера.

Сусвет узаемазалежны не толькі з касмічнай прасторай, яшчэ больш ён узаемазалежны і цесна звязаны з мінулай і цяперашняй рэчаіснасцю, і адгэтуль ланцуг падзеяў імкненіца далей у бліжэйшую і далёкую будучыню. Яшчэ нічога як быццам не змянілася, усе побач таўкуць звыклыя камы жыцця, а між тым ужо нешта скрунулася, памяннялася, адбылося. Пільнае вока і жывы розум заўсёды зауважаў гэткія дробныя зварушэнні і рабіў вынёскі. Здаралася, што нехта пазыччаў грошы ў родных і знаёмых і потым нечакана для ўсіх купляў кватэру ці дом у сталіцы, каб потым праз нейкі час разлічыцца за пазыку з адной зарплаты.

Праз некалькі дзён, калі Сцяпан Лукіч быў дома, ягоная жонка Аніта, рыхтуючы сняданак, задумліва і крыху з журбой паведаміла яму, што іхняя дачушка Тоня – прывабная сіняковая прыгажуня, вылітая матуля ў маладосці – магчыма, у хуткім часе выйдзе замуж за маладога прадпрымальніка Таймураза Гандурасава, што меў з паўтузіна крамак у горадзе і займаўся дробными аптовымі гандлем.

Журба Аніты Станіславаўны была выклікана размовай, што адбылася напярэдадні паміж маці і дачкой.

– Хачу запытаць цябе, мамачка, толькі шчыра, – Тоня ласкова прытулілася да маці. – Што такое каханне?

Аніта Станіславаўна, зразумеўшы дачку, чуйна і беражліва спытала:

– А Таймураз?

– Ён цікавы, надзейны, мужны...

Маці зірнула некуды далёка-далёка, у туманнае сіняе юнацтва, і, разумеючы, што дзесяцам, як і дактарам, трэба казаць усю праўду, ці амаль усю, – адказала:

– Каханне, дачуля, ад Бога. Гэта калі Сусвет адчыняе перад тобой усе дзверы. Ты чуеш, як мурашы варушацца ў траве і як рухаюцца Галактыкі ў бясконцым Сусвеце. Усё набывае свой сапраўдны сэнс,

ад летняга дажджу да хады паштальёна, ад грукату цяжкавоза на прасёлкавай дарозе да гудзення пчалы ў садзе, ад размовы з суседкай да спеву пеўня на світанку.

Яна крыху памаўчала, потым, абняўшы Тоню за плячо, ціха дадала:

– Толькі не спяшайся, доча, класціся ў ложак з жаніхом. У апошні момант можаш сустрэць адзінага і непаўторнага...

– А ты, матуля, кахала тату?

– Ён цікавы, мужны, надзейны... – адказала маці словамі, выказанымі раней дачкой.

– А той, адзіны і непаўторны?

Аніта Станіславаўна роўным спакойным голасам выказала тое, што тысячу разоў было асэнсавана за дзесяткі пражытых гадоў.

– У жанчыны галоўны сэнс жыцця – выкананне даручэння пана Бога, нарадзіць дзяцей, прадоўжыць род чалавечства. Таму «каханы, адзіны, непаўторны» – гэта мае дзеці. Дзеля сваіх дзяцей мы, жанчыны, ахвяруем усім, нават уласным шчасцем.

– Чаму ж так? Чаму тыя, хто кахае, так рэдка скарыстоўваюць свой шанец?

Перад вырашальным крокам дачка хацела высветліць усе супярэчнасці і складанасці будучага жыцця. У глыбіне сініх і ўсё яшчэ маладых вачэй Аніты Станіславаўны бруіла плынъ мінульых хвалючых імгненняў, успаміны аб нечым незвычайна чароўным усъвалявалі яе, але зневесце яна трымалася, як заўсёды, ураўнаважана.

– Там, на вышыні, дзе жывуць пераможцы, існуюць іншыя законы, іншая сістэма каардынат. Там усё па-іншаму. Мы не ведаем гэтых законаў ці ведаем кепска...

Яны яшчэ доўга гаманілі між сабой, абменьваючыся ўзніклымі пытаннямі.

Шчаслівия тыя дзеці, што могуць атрымаць ад сваіх бацькоў шчырыя і мудрыя адказы на самыя складаныя пытанні. Калі досвед старэйшага пакалення службыць маладосці, дae магчымасць абмінуць жыццёвыя камяні і ямы, падводныя віры і пасткі, не кінуцца на шыю лайдаку, прайдзісвету ці будучаму п'янтосу.

II

Цяперака Аніта Станіславаўна адчувала небяспеку набеглых чыннікаў жыцця, да таго ж новы час прынёс клопат аб звычайнym выжыванні, які раней не стаяў так востра. Таму яна пачала распытваць мужа аб ягоным бачанні бліжэйшай будучыні.

Як жыць будзем? Людзі бяднеюць на вачах... Хаця не ўсе,

некаторыя багацеюць, – зірнула яна поглядам жанчыны, якая раней не адчувала аніякіх матэрыйальных цяжкасцяў.

– Што ў нас з кватэрой? – позірк вялікіх сініх вачэй жонкі быў уважлівы, з задумлівай усмешкай, нібы яна ўжо нешта падрахавала ў сваім жыцці.

Калі б жонка Сцяпана Лукіча была звычайнай жанчынай, ён бы буркнуў ёй у адказ – будзьма жыць, як усе людзі жывуць. І ўсё, і крапка. Але такі адказ не задавальняў з той прычыны, што ягоная жонка была каралевай. Усё ў ёй было шляхетным: і постаць, і твар, і вочы, і самае галоўнае – харектар, паводзіны, жыццёвы густ. Каб хто ведаў, як нялёгка жыць з шляхетнай жанчынай, калі ты сам сялянскі сын, чорная быдлячая косць. Калі нявыхаванасць так і прэ з цябе ў самы нечаканы момант і ўсё жыццё трэба пільнаваць самога сябе. Жыццё з каралевай стамляе. Канешне, шляхетная жанчына і ўзвышае, але Сцяпан Лукіч спачатку адчуваў сябе як той Шцірліц у аблозе сярод чужых.

Вось і цяпер, калі кватэрнае пытанне павісла ў паветры і ніяк не вырашалася, Сцяпан Лукіч знаходзіўся ў напружанні. І зараз, калі ён сядзеў у крэсле і праглядаў спартыўную прэсу, пазіраючы часам на жонку, на яе стройны стан, ясныя, уважлівыя вочы сапраўднай жанчыны, ён ужо каторы раз адчуў, што адхапіў сабе занадта вялікі кавалак шчасця. Ён глядзеў у гэтыя загадковыя цярплівыя вочы, нібы ў бязмежны космас жаночай душы, – і збянтэжана адводзіў позірк. Ён разумеў, што яна трапіла ў ягоныя руکі выпадкова, нехта некалі нешта пераблытаў, а ён, тады малады дзяцок, скарыстаў гэты выбрык лёсу на сваю карысць.

-- Не хвалюйся, хутка павінны атрымаць, – не вельмі ўпэўнена прамармытаў Сцяпан Лукіч.

-- Зараз, калі я стаў галоўным трэнерам каманды, атрымаем новую кватеру, а старую пакінем маладой сям'і. Разумееш, – ён узрушана павярнуўся да жонкі, але позірк накіраваў некуды ў акно, – трэба зрабіць каманду. Атрымаць перамогі. Тады можна і прасіць кіраўніцтва аб новай кватэры.

За сняданкам шаснаццацігадовы сын з рэдкім у цяперашні час імем – Ігнат, разняволена, з ледзь прыхаваным сарказмам, запытагаў у бацькі:

– Што, татулька, прайграем «Грунвальду»?

У сям'і панавала дэмакратыя, і дзеці маглі размаўляць з бацькамі на любыя тэмы, але пытанне Ігната закранула балочы файл у душы Сцяпана Лукіча.

– Што за жалоба? Родны сын хавае бацьку, якога нядобра зычліўцы

і так б'юць з усіх бакоў... А ты, Ігнат, ужо і сам гатоў рыхтаваць жалобныя вянкі? Вось табе і сямейны патрыятызм! Між тым сам сядзіш у адным чоўне з бацькам... – усё гэта Сцяпан Лукіч сказаў лагодна, лёгка, амаль жартавула, між тым прысутныя адчулу моцны струменьчык нярвовасці ў ягоных словаах.

Ігнат разгублена і нават спужана зірнуў на бацьку і густа пачырванеу.

Сцяпан Лукіч трymаўся ў сям'і дэмакратычна, ветліва і сціпла, гэтаксама ён паводзіў сябе і са спартоўцамі сваёй каманды. Ён быў надзейны, прагматычны і ў душы крыху нуднаваты вясковы мужык, які ў свой час трапіў з вёскі ў горад, упарта цягнуўся за жыццём, скончыў тэхнікум фізкультуры, потым бегаў па футбольнай дзялянцы за мячом. Дзяякоучы асабістай адданасці кірауніцтву, ён зачапіўся за каманду ў якасці памочніка трэнера, скончыў завочна інстытут, доўга працаваў трэнерам аматарскай футбольнай каманды. Калі б не Аніта, ён, магчыма, здзічэў бы, не маючи жыццёвай перспектывы, як здзічэла большасць савецкіх мужчын узростам за сорак гадоў, паціку смактаў бы гарэлку і заляцаўся да чужых баб. Аніта ўтрымала яго на вышэйшай арбіце існавання, стварыла духоўнасць і ўтульнасць у сям'і.

III

Праз некалькі дзён «Пагоня» выехала на сустрэчу з «Грунвальдам» у Менск. Пасля гульні, дзе «Грунвальд» уваліў «Пагоні» трыв «сухія» мячы, стомлены і змрочны Сцяпан Лукіч падаўся ў рэстаран, каб падмацаваць патрачаныя духоўныя і фізічныя сілы.

Жыццё, якое ўчора здавалася ясным і надзейным, сёння ператварылася ў нейкі хісткі, зацягнуты туманам далягляд. Нават сям'я, апошняя мяжа абароны чалавека, раптам перастала быць апірышчам. Ён, Сцяпан Лукіч, памыліўся, і моцна памыліўся, калі жаніўся на каралеве. Ён перахапіў чыёсьці шчасце, адхапіў занадта вялікі кавалак, і цяпер павінен ірваць жылы, каб даказаць Аніце, а найперш за ўсё сабе самому, што ён сапраўдны мужчына.

Сцяпан Лукіч сеў за стол і пачаў вывучаць праіс, выбіраючы, чым павячэршаць. У гэты момант з-за стала побач падняўся мужчына ў шэрым, крыху мятым строі, з сярэбрана-свой галавой, і звярнуўся да Сцяпана Лукіча:

– Прывітанне, Эдзя, колькі гадоў не бачыліся!

Эдзя – мянушка Сцяпана Лукіча ў гады маладосці. Некалькі імгненні ён глядзеў – і не пазнаваў мужчыну.

– Ну што ты, Эдзя, няўжо не пазнаеш сваіх? – усміхнуўся

незнаёмец сваімі яснымі бурштынавымі вачыма, і ў той жа момант Сцяпан Лукіч пазнаў Антона Бельскага, які дваццаць пяць гадоў назад быў найлепшым нападнікам каманды.

Антон сеў за ягоны стол. Сцяпан Лукіч адчуваў нейкую няёмкасць. Шмат гадоў назад ён прыйшоў у каманду, а Антон Бельскі – зорка футбола ў росквіце сіл – нечакана для ўсіх праз некалкі месяцаў пайшоў з каманды і больш ніколі не выходзіў на чатырохкутнік футбольнага пляца. Тады ў Сцяпана нечакана ўзнікла пачуццё віны, хаця ён усё сваё спартыўнае жыццё гуляў левым абаронцам. Нешта як быццам змянілася ў адносінах ветэранаў каманды да яго, але тады ніхто нічога яму не патлумачыў, і ён забыўся пра сваё пачуццё. А цяпер адчуванне віны ўзнікла зноў, і ўзбагачаны жыццёвым досведам Сцяпан Лукіч звярнуў на гэта ўвагу.

Яны пілі канъяк, надзеіны і якасны грэцкі «Артхес», закусваючы вэнджаным мясам і грыбной салянкай, і вялі размову аб мінулым. Фактычна піў Сцяпан Лукіч, Антон толькі падносіў келіх да вуснаў і ставіў назад на стол. Есці ён таксама не еў.

Антон жыў у Менску ў Зялёным Лузе ў трохпакаёвой кватэры разам з жонкай і двумя дочкамі, працаўшоў дойлідам. Голас, усе паводзіны Антона былі роўныя, спакойныя, ён вылучаў добразычлівую ўпэўненасць, і Сцяпан Лукіч нечакана адчуў сябе лёгка і проста, ён разняволіўся і стаў гаваркім.

– Не надакучыла ў правінцыі, Эдзя? Не збіраешся перабрацца ў сталіцу? – зірнуў Антон на Лукіча. – Можа, чымсьці трэба дапамагчы?

– Чым ты можаш дапамагчы, Антон? Ты ж памяняў футбол на архітэктуру, бо быў самы дальнабачны і самы хітры з усёй каманды. Цяперака маеш заўсёдны кавалак хлеба з маслам. Зараз у цябе сябры з іншага асяроддзя. Ты выпаў з нашага кола.

– Самы хітры, – прамовіў Антон, і нейкая нотка, самотная туманная плямка слізганула ў выразе ягонага твару і ў голасе.

Нешта парушылася ў ім, разбуральна абрывнулася, як снежная магутная хвала ў гарах, і ў наступнае імгненне твар Антона зацвярдзеў, потым закамянеў, і апошнім, бязлітасным намаганнем Антон затушыў гэта разбуранне.

– Не кажы, жыццё цеснае, і дойдіды маюць самыя блізкія сяброўскія стасункі з самымі выбітнымі ўладаносьбітамі, – усміхнуўся Антон нейкай раздушанай усмешкай.

Нечага ў ім не хапала, нібы ўсе гэтыя гады ён жыў распалаўнены.

І Сцяпан Лукіч са здавальненнем адчуў сябе больш сталым, моцным, дасведчаным, чым гэты некалі таленавіты чалавек, які

падаваў вялікія надзеі. «Пэўна, запіў і ў свой час не здолеў своечасова прыпыніцца...» – звыкла слізганула думка. І ён стомлена агучыў звычайнае меркаванне правінцыяла:

– Жыщё ўсталіцы для нас, местачковых людзей, застасенца недасяжнай марай. Аніта была б вельмі шчаслівай. Але ведаеш, для нас зараз важней атрымаць кватэру ў Магілёве. Дачка Тоня збіраенца замуж. Дзеўка – як гурок, пераспее і зробіцца таварам неканкурэнтным. Бяруць – трэба аддаваць, – цяжка ўздыхнуў Сцяпан Лукіч і глынуў з келіха канъяку.

Не падабаўся яму будучы зяць. Іншы этнас, іншыя законы існавання. Лепш, каб роднае дзіцяцік жыло побач.

– Тоня, – прамовіў Антон, гледзячы перад сабой.

Цень нечага няўлоўнага зноў мільгануў на ягоным твары. Сцяпан Лукіч паспей заўважыць у ягоных вачах застарэлую бездань роспачы, ледзянай, чорнай і бясконцай, як космас. З гэтай прорывы патыхала нязломная, бязлітасная воля няшчаснага чалавека. Лукіч рэфлекторна зdryгануўся – ён часцяком сустракаўся з роспаччу спартойцаў пасля цяжкіх траўмаў, якія перакрэслівалі чэмпіёнскія надзеі. Але такой роспачы ён яшчэ не сустракаў...

– Кватэра... Кватэра цяперака не праблема. Былі б грошы. – Бельскі памаўчаў некалькі імгненняў і дадаў: – Табе наогул грошы патрэбны?

– Не да грошай, калі каманда трэцюю гульню прайграе.

Сцяпан Лукіч крыху зап'янеў. Заўёды мала гаваркі, ён хацеў выказацца такому ж бедачынен, каб назаўтра з новымі сіламі прадоўжыць сваё жыщёвае змаганне.

– У камандзе не хапае двух класных паўабаронцаў, ці хаця б аднаго, тэхнічнага плэймекера, вынослівага і з галавой. – Сцяпан Лукіч упарта крутнуў захмялелай галавой. – Няма... Ты ж ведаеш, Антось, нашы законы. Гаспадар не любіць параз. Яшчэ некалькі «баранак» – і ўсё, трэба шукаць іншае месца працы. У наш час, сам ведаеш, дзе ты знайдзеш па спецыяльнасці «футбольны трэнер» добрае месца, ды яшчэ па месцы жыхарства.

Ён змоўк і, нахіліўшы галаву, нешта ў маркоце асэнсоўваў.

– Я стаміўся, Антось, усё жыщё чапляцца за маленъкія вышыні поспеху. Спачатку трэнер у дзіцячай спартыўнай школе, потым трэнер аматарскай футбольнай каманды, цяжкі шлях атрымання вышэйшай адкукацыі. Я ўвесе час быў вымушаны ставіць перад сабой звышмэту. У маладыя гады я ўхапіў кавалак шчасця, занадта вялікі для мяне. Я не быў прынцам, а ў жонкі ўзяў прынцэсу. Быў малады, фізічна моцны вясковы хлопец, размаўляў на трасянцы, нічога не

разумеў у оперы, не чытаў Шэкспіра, не ведаў, хто такі Жан Поль Сартр. Аднаго хацеў – жыць у прыгожым, чыстым горадзе, сярод культурных, выхаваных людзей. Жыць без мацтогоў, без п'янак, без свінячага і каровінага гною, без цяжкай прыгоннай працы кожны дзень, якая забірае ўсе разумовыя і фізічныя сілы і не дае магчымасці ўдасканальвацца. Ведаеш, Антось, першыя гады жыцця ў горадзе я быў шчаслівы самymі простымі радасцямі. Ты помніш газваду з сірапам у аўтаматах? Мне падабалася піць ваду з аўтамата за тры капейкі, хадзіць у кіно ў любы час дня. І вось я надарваўся. Я так і не стаў каралём. Не здолеў узніцца на адзін узровень са сваёй каралевай.

Сцяпан Лукіч наліў поўныя келіхі каньяку і падняў свой уверх.

– Я ўвесь порах спаліў на гэтым шляху, а мог стаць трэнерам чэмпіёнаў не толькі краіны, але і Еўропы. Павер мне, мог.

Ён утаропіў нечакана цяжкі позірк перад сабой і доўжыў далей:

– Мог! Давай вып'ем за тых, хто церпіць паразы і застаецца стаяць на нагах.

Яны чокнуліся. Увесь час, пакуль Сцяпан Лукіч раскрываў душу, Антон уважліва ўглядзеўся ў яго, нешта асэнсоўваў і ўзважваў, пакручваючы чарку ў руцэ. Загаварыў цверда, з той зайдроснай для Лукіча валадарнай упэўненасцю дарослага мужчыны:

– Лухта гэта ўсё, Эдзя. Раней спорт быў ідэалогіяй. Мы рвалі вантрабы дзеля перамог, медалёў, гонару краіны. Цяпер час змяніўся. Гонар краіны нікому не патрэбен. Патрэбны грошы, баксы, еўра. Спорт, і не толькі ён, стаў бізнесам. Пакуль ты ў стырна, павінен карыстацца шанцам, руляваць так, каб потым жыць як чалавек. Я столькі ў сваім жыцці страціў, такія магчымасці не скарыстаў, такую ўдачу не ўтрымаў у руках, што самому страшна...

Ён гаварыў, звяртаючыся да суразмоўцы, слова ішлі з глыбіні душы. Антон як бы адказваў на свае пытанні сабе самому:

– Я цябе ведаю, таму кажу шчыра. Я ж бачу, як гэта спартыўная кодла грабе ўсё пад сябе. У футболе мала што разумее. Выжываюць дзякуючы згуртаванасці, усюды лабісты прапіхваюць свой інтарэс. У нас цэлы пласт «спартыўных пнёў», якія выжываюць толькі тым, што хаваюць сваю тупасць пад халуйскую ўгодлівасць уладзе. Улада, урад, сам презідэнт выдаткуюць вялізныя грошы на спорт. А яны? Калафееў, Бадачны, Гунтус? Савецкі футбол – «бей – бяжы». Бадачны пачаў някепска, а потым – шахер-махер, пачаў гандлем займацца. Працаваць не тое што не ўмеюць, а не хочуць. Ты ж не спіўся, не скурвіўся. Для цябе жонка і сёння шляхетная жанчына. За гэта цябе паважаю.

Бельскі змоўк і, скіліўшы галаву долу, правёў па шчаце рукой, як бы змахнүў парушынку, што запарушыла вока. Ён уздыхнуў, нібы ўзвальваў на сябе цяжкую непад'ёмную ношу, і, падняўшы галаву, роўным голасам працягваў казаць далей:

– Хачу табе прапанаваць выгадны бізнэс-план. Прыйшоў час працаўваць на саміх сябе, а не на гэтую шоблу-боблу, раз складіся такія варункі.

Ад гэтых слоў падпітага Сцяпана Лукіча нават у слязу кінула. Яны пагаварылі яшчэ пра футбол, сучаснасць, Антон расказаў пра сябе.

Цяпер ён з аднадумцамі працаўваў над праектам рэканструкцыі Грунвальдской плошчы. Паводле ягонага праекта планавалася ўзвесці ў цэнтры плошчы велічны помнік Вялікаму Князю Вітаўту. Уладная бюракратыя і прыстасаванцы-дойліды ганьблі праект на ўсіх узроўнях дзяржаўнай і грамадской думкі, абы толькі дагадзіць прамаскоўскім ідэалагічным пердумам.

Антон гаварыў спакойна і нешта ўпартая думаў, уважліва ўгляджаючыся ў Сцяпана, нібы яшчэ раз узважваў яго на сваіх унутраных вагах.

Пад канец вячэры Антон перайшоў да галоўнага.

– Гадоў гэтак дзесяць таму назад пачаў я памагаць на грамадскіх пачатках аднаму аматарскаму футбольному калектыву. Ёсць там адзін хлопчык на прыкмеце. Калі ўзяць Мішу Мустыгіна і Сержука Алейнікаўа і змяшаць, то і атрымае ѡтвар гэты спартовец. Ён табе ўмацуе каманду, створыць і паўбарону, і гульню ўперадзе. Галоўнае – не перайначвай яго, не ламай пад сябе. На трэніроўцы ты толькі ўбачыш, што ён не робіць памылак, і ўсё, ён сябе не рэкламуе. У гульні ён – робіць вынік. Ты яму скажы, што патрэben вынік і што трэба звязаць паўбарону, астатніе ён зробіць сам. Трэба яго заіграць, а потым, прытрымаўшы, па трансферы прадаць за добрыя грошы ў заходні клуб.

Яны доўга абмяркоўвалі дэталі будачага дзеяйства. Напаследак, паціскаючы руку Сцяпану, Антон Бельскі задумліва і цвёрда прамовіў:

– Дагэтуль самым удачлівым і спрытным быў ты, Эдзя.

IV

Ад сустрэчы ў Сцяпана Лукіча засталося пачуццё ўдачы, нібы нехта магутны і ўплывовы заступіць за яго ў самы складаны, хісткі час жыцця.

Праз некалькі дзён на стадыёне да Сцяпана Лукіча ў сярэдзіне трэніроўкі падышоў ладны юнак з валізай у руцэ і, прывітаўшыся,

сказаў:

— Я ад Антона Бельскага з Менска. Маё прозвішча Базыль Раманюк.

Сцяпан Лукіч змрочна і ў той жа час прафесійна зірнуў на Базыля. Дзяцюк не хваляваўся, у яго постаці адчуvalася спакойная ўпэўненасць прафесіянала.

— Добра, ідзі распранайся, паглядзім, — прабурчэў Сцяпан Лукіч. З раніцы ў яго быў кепскі настрой, прадчуванне нейкай непрыемнасці.

Хлопец быў рослы, і гэта спадабалася трэнеру. З рослымі было лягчэй: і крок у іх даўжэйшы, і галава лепш прыстасавана для таго, каб біць па мячы. Маларослыя — больш тэхнічныя, хітрыя, іх галовы прыстасаваны для асноўнай функцыі. Эдзя любіў і маленъкіх, нават у глыбіні душы спачуваў ім, але з рослымі было меныш клопату. Не спадабалася Сцяпану Лукічу спакойная ўпэўненасць Базыля, тое, што гэтыя сталічны жыхар не хваляваўся пры першай сустрэчы са галоўным трэнерам няхай і правінцыйнай каманды.

Між тым Базыль перапрануўся, разагрэўся і падышоў да старшага трэнера. У доўгіх трусах, ён выглядаў нейкім даўтавязым і нязgrabным.

— Ідзі пабегай за белых, — кіёнуў Сцяпан Лукіч на правую палову поля, дзе каманда ў сярэднім тэмпе жвава ганяла мяч.

Базыль выбег на поле, але зачапіўся буцай за нейкі ўзорачак і паваліўся на травянны дыван поля.

На трывахах, дзе заўсёды падчас трэніроўкі збіралася некалькі дзесяткаў заўзятараў, каб папіць піва, папаліць цыгарэты і пачасаць языкі, з злой радасцю зарагаталі і амаль тут жа засвісталі. У дні перамог галоўны трэнер прыязна ставіўся да гэтых людзей, у дні параз — ненавідзеў.

— Лукіча на пенсію, — крыкнуў хтосьці з трывах.

Футбалісты схавалі ўсмешкі. У іх вачах галоўны трэнер быў ужо ахвярай. Лукіч павярнуўся і пайшоў у распраналыню. Натоўп любіць пераможцаў. Заўзятары — стыхійная, анархічная, разняволеная хвала жыцця, адзінай магчымасць індыўвіда стаць самім сабой, свабодна выказваць свае біялагічныя, ваяўнічыя звычкі. Палітолагам трэба было б не ў кабінетах вывучаць псіхалогію гэтай бурапенной масы, нечаканай і пераменлівой, як бурлівая веснавая вада. Сёння яна падымае героя над сабой, а заўтра пры паразе будзе з дзікай асалодай таптаць нагамі.

У распраналыні Сцяпана Лукіча паклікалі да тэлефона. Непрыемнае пачуццё сціснула ягонае сэрца.

– Сам, – шапнуў лысаваты саракагадовы масажыст каманды Стась, перадаючы галоўнаму трэнеру слухаўку.

– Лукіч, у чым справа? – голас гаспадара быў, як заўседы, цверды і ўпэўнены. – Я толькі што вярнуўся з Нямеччыны, у чым справа, я ў цябе пытаюся? Ты што мяне ганьбіш? Я дамовіўся аб паездцы ў Нямеччыну на дзве камерцыйныя гульні, еду дадому ў добрым настроі, прыязджаю, а мне дакладаюць, што ты тут усё валіш... Што з паўбаронай? Чаму не ставіш Казіка ў паўбарону?

– Ставілі, але тады разбуралася абарона, мы прапускалі па чатыры мячы... – галоўны трэнер у гэты момант уяўляў вартае жалю відовішча, ён увесль счырванеў і ўспацеў. – Прыйшлося вярнуць Казіміра ў абарону... Мы... Няма каму звязаць каманду ў цэнтры... Ігар Аляксандравіч, вы ж добра ведаецце каманду... Калектыв ёсць... не хапае аднаго-двух паўбаронцаў...

– А мне дакладаюць, што не хапае аднаго прафесійнага трэнера!

– Ігар Аляксандравіч, не хапае аднаго-двух паўбаронцаў, такіх, як Пракоп, як Юра, – і ўсё, каманда заіграе.

– Яшчэ скажы – такіх, як Круіф, Бэкенбаўэр, Зідан. Што ты прапануеш?

– Шукаем, Ігар Александравіч... Вось ёння ўзяў маладога, вельмі здольнага хлопца з Менска. Зараз на трэніроўцы прыглядаюся. Вельмі добрыя рэкамендацыі Антона Бельскага, былога майго сябра. Можа помніце, дваццаць гадоў назад – член зборнай Саюза...

– Не ведаю і ведаць не хачу. «Прыглядаюся, добрыя рэкамендацыі», – перадражніў гаспадар галоўнага трэнера. – Гэта ўсё непрафесійна, Лукіч. Гэта соплі, балбатня. Мне патрэбен вынік. Буду на гульні з «Дынама». Пагляджу, чым ты займаўся увесль гэты час і што зрабіў з майі камандай, што за гульцоў набраў. Калі зноў узяў якога абібока, то крыгудай, Лукіч, на сябе. У Нямеччыну паедзе іншы старшы трэнер. Да пабачэння.

Сцяпан Лукіч паклаў слухаўку і выцер змоклы твар. Пасядзеў хвілін дзесьць, аналізуючы сітуацыю, і патэлефанаваў у Менск знаёмаму трэнеру па футболе Анатолю Бараноўскаму. Спачатку перадаў прывітанне ад Ігара Аляксандравіча, сказаў, быццам той помніць Анатоля, потым перайшоў да пытання, якое хвалявалася.

– Міхайлавіч, ёсць справа. Мне трэба даведка пра аднаго «самародка», Базыля Раманюка. Мне зараз яго прапануюць. Якія ў яго асноўныя тэхніка-тактычныя даныя? Што ён можа і чаго не можа?

– А што мне даведвацца, ён у мяне ў спартыўнай школе займаўся. Здольны хлопчык, пасля школы гуляў за аматарскую каманду і вучыўся ў інстытуце. Такіх шмат было і будзе, што закапалі свой

талент. Сам знаеш – альбо футбол, альбо вучоба, іншай алтэрнатывы не існуе. А так хлопец тэхнічны, з галавой, замучыў у свой час сваім дрыблінгам, анікай каманднай гульні. Каб трапіў у добрую каманду да добрага трэнера, быў бы толк.

– На трэніроўцы, сам разумееш, шмат чаго не ўбачыши. Збіраюся твойго Базыля ў наступнай гульні з «Дынама» паставіць у паўбарону.

Анатоль слухаў, не перабіваючы. Потым слухаўка данесла ўпэўнены голас калегі:

– Глядзі сам. Хлопец са сваім каралём у галаве, але паспрабаваць можна.

За дзень да гульні з «Дынама» Сцяпан Лукіч запытаў у другога трэнера каманды, Лявона Мікалаевіча, пра навічка.

– На трэніроўцы нічым не вызначыўся, звычайны футбаліст. Рухаецца як усе, памылак не робіць, і не відаць, каб асабліва стараўся.

– Калі чалавек не стараецца, то з яго нічога не атрымліваецца, – сам сабе зазначыў Сцяпан Лукіч.

– Амаль не ўзмок, – хітра зірнуў Лявон Мікалаевіч на галоўнага трэнера.

Сцяпан Лукіч кінуў на яго кароткі ўважлівы позірк. «Гэты ўжо таксама пахаваў мяне, – падумаў ён. – Уся адказнасць за навічка кладзецца на мяне».

Ён вылайаў сябе за тое, што сказаў Ігару Аляксандравічу пра навічка. Калі Раманюк зараз не спрайдзіць надзеі, то за няўдалую селекцыю, махлярства і пустазвонства гаспадар выпра яго з каманды з воўчым білетам, якраз у той самы час, калі каманда створана. Ён быў упэўнены, што каманда заіграе, толькі трэба крышку ўдачы, некалькі перамог, якія дадуць упэўненасці маладым, учараашнім юніёрам, і ўдыхнуць новыя сілы і надзеі ў ветэранаў. Камандзе патрэбна вера і досвед перамог. Яшчэ адна параза – і не відаць яму ні кватэры, ні Нямеччыны. Сцяпан Лукіч з расчараваннем плюнуў у сметніцу.

Заставалася толькі спадзявацца на Антона, на яго талент, розум і галоўнае – на яго сумленне.

Увечары Сцяпан Лукіч заехаў па жонку, якая працавала ўрачом у платнай паліклініцы, і паехаў з ёю ў Задняпроўе. Па дарозе ён успомніў пра Антона і неяк мімаходзь перадаў прывітанне жонцы.

– Ведаеш, нядайна сустрэй Антона Бельскага, можа помніш яго, быў у нас у камандзе таленавіты нападнік, перадаваў табе прывітанне.

Сцяпан Лукіч пільна ўглядзеўся ўперад, у праспект Касманаўтаў,

што шэрым асфальтавым пасам набягаў на легкавік, і не зауважыў, як Аніта перамянілася ў твары. Ён аўтаматычна працягваў гаворку:

– На нашым вяселлі яго не было, хаця ўся каманда прыйшла. А потым ён неяк нечакана пайшоў з каманды, пачаў вучыцца ў політэхнічным, скончыў архітэктурны факультэт і зараз працуе ў Менску над праектам рэканструкцыі Грунвальдской плошчы. Заеўся з уладай з-за помніка вялікаму князю Вітаўту, які хocha паставіць пасярод плошчы. Дзівак? Кірауніцтву лепш бачна, што, як і дзе каго ставіць. Якім быў праўдараубам, такім і застаўся. А якія надзеі падаваў, кандыдат у зборную. Галоўны трэнер, помню, ірваў валасы на галаве, – сумна гледзячы ў мінулае, успамінаў Сцяпан Лукіч.

– Васільевіч бегаў за ім з паўгода, кірауніцтва давала і кватэру, і легкавік. А ён так больш і не выйшаў на футбольны газон, кінуў футбол, як нажом адрезаў. Кандыдат у зборную, у самым росквіце сіл... Чаму? Невядома.

Сцяпан Лукіч пераключыў хуткасць, робячы паварот на вуліцу Астроўскага.

– А зараз ён прапануе мне паўбаронцу. Кажа, што гэта новы Пеле з Мустыгінім. Калі гэта нават і праўда, чаму ён прапануе яго мне? Блізкімі сябрамі мы з ім не былі... Гэтага «Пеле» можна накіраваць у моцны багаты клуб, напрыклад «Беларусь», «ВКЛ», «Вільню» ці «Грунвальд». Значыць, гэтая «зорка» – звычайны спартовец, якіх сотні... – падсумаваў свае развагі Сцяпан.

– Што ён табе яшчэ казаў? – роўным і энергічным, як заўсёды, голасам запытала Аніта.

– Я падставіўся, сказаў пра гэтага навічка Ігару Аляксандравічу. Расхваліў яго. Ігар Аляксандравіч зацікавіўся. А калі зараз гэты навічок сябе не пакажа – пішы прапала. Не тое што кватэры не атрымаю, але і працу страчу. Каманда ў апошніх чатырох гульнях набрала тры ачкі.

– А хто цябе за язык цягнуў? – ізноў задумліва запытала Аніта.

– Ратаўаўся ад злосыці гаспадара, вось і ляпнуў, – прызнаўся Сцяпан.

Аніта доўга маўчала і ўжо дома за гарбатай падтримала мужа:

– Я веру Антону, ён чалавек таленавіты і сумленны. Ён не можа памыліцца.

Сцяпан Лукіч сумна паглядзеў на жонку і нічога не адказаў. Ён пакутаваў ад цяжкіх прадчуванняў.

навічка на гульню ці не. Не вырашыў ён гэтую цяжкую невырашальную складанасць і за гадзіну да пачатку сустрэчы. Гэты навічок зрабіўся навязлівай ідэяй і ператвараўся ў фатум.

Каманда, прыехаўши на стадыён, пайшла ў распраналенію. Ігар Аляксандравіч у чорным скураным паліто, з цвёрдым позіркам цёмных вачэй, у атачэнні світы прыйшоў да каманды, з кожным паздароўкаўся за руку. Затрымаўся каля ветэрана каманды, нападніка Алеся Перуновіча.

— Што, Алесь, сапсаваўся прыщэл? — весела і трохі са скрухай запытаў Ігар Аляксандравіч. — А калісьці, здаецца зусім нядаўна, наводзіў жах на брамнікаў.

— Ды я ў парадку, Ігар Аляксандравіч, няма падносчыкаў снарадаў, — запярэчыў Алесь.

— Ну-ну, паглядзім, вось у вас новы, таленавіты, як мне казалі, падносчык снарадаў... Базыль... як яго прозвішча? — запытальна глянуў Ігар Аляксандравіч на галоўнага трэнера.

— Базыль Раманюк, — падказаў другі трэнер. Ён проста зіхацеў ад радасці, што сам гаспадар ашчасліві каманду сваім з'яўленнем.

Ігар Аляксандравіч сказаў кароткую прамову, дзе зазначыў, што каманду любіць як і раней, у каманду верыць. Камандзе плануе выезд у Нямеччыну ў канцы верасня. Сёння яго не цікавіць вынік, бо з «Дынама» змагаща немагчыма, гэта зборная краіны. Яго цікавіць, ці ёсць у яе здаровы дух барацьбы, воля да перамогі, харектар. Гэта галоўнае і, зразумела, новыя імёны. Пасля гэтага кіраўніцтва і прыйдзе да адназначнай высновы, што рабіць з камандай, каго замяніць, каму дапамагчы з кватэрой, матэрыяльна падтрымаць, ад каго адмовіцца.

— Абібокаў трывалаць не будзем, — так скончыў прамову гаспадар.

Добрая атрымалася прамова. Ясная, па-мужчынску канкрэтная і рашучая. Усе адчуле сябе ў адным чоўне, пранікліся духам і таму, пасля таго, як Ігар Аляксандравіч пайшоў, слухалі галоўнага трэнера ўважліва, і на зялёны газон выйшлі з надзеяй аказаць супраціў «Дынама».

Гульня з першых хвілін пайшла напружаная, роўная, з вострымі момантамі каля абодвух брам. Неяк атрымалася, што добрае ліпеньскае надвор'е, жаданне каманд гуляць, аптымістычны настрой заўзятараў на трывунах -- аб'ядналіся ў адзіны рытм, і ўсё гэта ў добрым рытме і пульсавала.

Ігар Аляксандравіч зачаравана пазіраў на поле і ў асобныя моманты гульні толькі задаволена крактаў... «Дынама» вяло гульню весела, упэўненае, што рана ці позна свайго дасягненне. Звычайна адна

ўпэўненасць вымушала нерваваць гульцоў супрацьлеглай каманды, але не сёння «Пагоня» ўпарцілася, спрабавала спаборнічаць на роўных, і гэта ў яе пакуль што атрымлівалася.

Як заўсёды ў роўнай гульне, гол, які ўвагнала «Дынама» ў браму «Пагоні», уznік з нічога, з прымітывай памылкі: мяч з вуглавога слізгануў па галовах абаронцаў, неяк няёмка адскочыў у бок на кут брамнай, і тут дынамавец Сяржук Шынкевіч падставіў буцу і накіраваў мяч у сетку. Першы гол сезона абаронцы. Радыёкаментатар як чыюк² паўтарыў падзеі, што прывялі да гола.

Ігар Аляксандравіч незадаволена выключыў прыймач і спахмурнеў тварам.

Другі гол увагнаў дзеяты нумар, нападнік Мікола Волах, закруціўшы са штрафнога мяч у дзеяятку. Два – нуль. Гульня была зроблена.

У пачатку другога тайма, калі каманды выйшли на поле, гаспадар грозна зірнуў на Сцяпана Лукіча.

– Ну што, хвалько, дзе твой «Пеле»?

У галоўны трэнера ўсё абринулася ўнутры, ён паклікаў Раманюка і загадаў хутка распранацца ды замяніць ветэрана каманды Сымона Ліпкіна, які, увесь мокры ад поту, панура соўгайся па футбольнай пляцоўцы.

Базыль па-юнацку вуглаваты, з кароткай прычоскай, слухаў уважліва і зусім не хваляваўся. Гледзячы на яго, можна было падумаць, што ён выходзіў гуляць супраць «Дынама» ў асноўным складзе ўжо шмат разоў.

Ігару Аляксандравічу навічок адразу спадабаўся – ягоны рост, постаць, але галоўнае, як трymаўся Базыль, ягоная сталая манера паводзін. Гэта былі паводзіны маладога ўпэўненага мужчыны, які прыйшоў у жыццё, каб здзяйсняць перамогі, і жыццёвыя паразы разглядаў як недарэчнасць. Ігар Аляксандравіч, зірнуўшы ў очы Базыля, зразумеў сутво маладога футбаліста, бо сам быў такім.

Між тым Базыль Раманюк ужо выбег на замену, ён мяккім рысінным крокам ступіў на зялёны газон поля ды раптам зачапіўся за нейкі нябачны грудок і паваліўся ва ўвесь свой немалы рост – ногі, як аглоблі, бялелі пад ліпеньскім сонцам. На трыбунах засвісталі. Футбалісты абедзвюх каманд засмяяліся. Ігар Аляксандравіч ізноў пацімнёў тварам: ён не любіў недарэк, яшчэ больш ён не любіў сваіх памылак.

² Чыюк – папугай. Новатвор прапанаваны У.Арловым.

Як быццам нічога не здарылася, Базыль узніяўся з зялёнага дывана, паправіў гетры, і гульня працягвалася далей.

У душы кожнага заўзятара жыве прыхаваная мара, дзея якой ён гадамі ходзіць на стадыён, і кожны раз, калі навічок у першы раз выбягае на поле, сэрца заўзятара сціскаеца ад патаемнай надзеі, што на поле выйшаў талент, будучая зорка футбола, спартовец, які будзе ствараць цуд на зялёнім дыване. Сярод менскіх заўзятараў ветэранаў яшчэ можна пачуць успаміны аб мячах, якія літаральна закочваюць у браму, аўбёўшы палову тбліскай каманды «Дынама», фантастычны майстар дрыблінгу Міхась Мустыгін, па мянушы Мустанг, – цуды, якія ён ствараў на зялёнім газоне, рабілі шчаслівымі тысячы людзей.

Гулец, які першы раз выбягае з камандай на футбольнае поле, заўсёды трапляе пад жорсткі двухбаковы прэсінг. Свая каманда нібы не заўважае навічка, бо ён канкурэнт некаму са старых гульцоў і таму аніякай літасці да яго. Супрацьлеглая каманда любіць запалохаць чужога футболіста. Іншы раз здараецца, што здольны малады спартовец страчвае веру пад гэтым двухбаковым прэсінгам і, пратаптаўшыся дзве-тры гульні, сходзіць на нуль.

Базыль увайшоў у гульню і адразу перахапіў мяч, прамчаў трохі ўперад за цэнтр поля і вострым пасам уразрэз кінуў у прарыў Алеся Перуновіча, які ў адзіноце сумаваў перад штрафной пляцоўкай. Цэнтральны нападнік рэзка выйшаў на ўдарную пазіцыю і небяспечна ўдарыў у самы кут. Дынамаўскі брамнік з цяжкасцю перакінуў мяч на кутавы.

Яшчэ некалькі разоў Базыль перахопліваў перадачы дынамаўскіх паўабаронцаў, іншы раз ён проста ўступаў у барацьбу і жорстка забіраў мяч. Праз нейкі час каманда «Дынама» пачала пераходзіць цэнтр поля з цяжкасцю. Каманда «Пагоні», завалодаўшы мячом, пасля кароткай перапасоўкі, паціху, крок за крокам пачынала набліжацца да дынамаўскай штрафной. Іншы раз мяч перахоплівалі ў барацьбе, але настойлівая паўабарона, вядзённая Базылём, адбірала мяч і зноў пачынала наступ. Яшчэ двойчы Базыль вострым кідком выводзіў Алеся Перуновіча сам-насам з брамнікам.

Адбойная гульня ў пачатку другога тайма замянілася на гульню асэнсаваную, абаронцы магілёўцаў перадыхнулі і пачалі весці стваральнью гульню ўжо са сваёй паловы поля. Паўабарона каманды таксама на роўных змагалася з дынамаўцамі, маючы ў сваім актыве ініцыятыву, і нападнікі пачалі атрымліваць мяч ды ўзяліся за свае прамыя абавязкі.

Дзесьці ў сярэдзіне тайма Базыль у падкаце забраў мяч

у дынамаўца і, набіраючы хуткасць, паймаў з мячом уперад, увёў у зман паўбаронцу Вітаўта Ганчара, праляцеў трошкі на край і на куту штрафной шэрагам фінтоў паклаў на газон абаронцу Сержука Шынкевіча, магутна паскорыўся, так што ўся абарончая пабудова засталася за спінай, і выкаціўся на браму. Дынамаўскі брамнік Стах Быстрыцкі куляй кінуўся яму ў ногі. Хітрун Базыль мог і сам загнаць гол, але ён мякка перакінуў мяч уздоўж пустой брамы ветэррану каманды Алесю Перуновічу, і той, мокры і злосны ад затрачаных высілкаў, з асалодай увагнаў мяч у сетку. Два – адзін. Заўзятары засакаталі ад задавальнення.

Брамнік Стах Быстрыцкі выказваў дынамаўскім абаронцам усё, што ён пра іх думае, тыя, выкідваючы мяч з брамы, нервова агрызаліся... Алеся Перуновіча абдымала каманда.

Ігар Аляксандравіч запаліў «мальбара» і працягнуў пачку Сцяпану Лукічу – той, хоць і не паліў, узяў цыгарэту і зацягнуўся на поўны ўдых.

На стадыёне засталіся спакойнымі: міліцыя, рэфери, каманда «Дынама» і Базыль, які вяртаўся на сваю палову пляцоўкі без хвалявання. Гульня працягвалася далей. «Дынама» стала больш пільным, імкнучыся прыпыняць контранападныя дзеянні магілёўскіх футбалістаў. Паўбарона «Пагоні» панавала на полі, па дзеяннях Раманюка адчувалася, што ў кожны момант гульні ён можа згуляць латвей. Ён мякка працаваў з мячом, своечасова аддаваў яго сваім гульцам. Іншы раз дынамаўцы не прадбачылі яго дзеянняў: калі чакалі паса – ён імчаў уперад, калі пачыналі жорстка налятаць з усіх бакоў – ён з мячом выскокваў непашкоджаным знатоўпу. Адзін раз ён сам кінуўся ў цэлы гурт абаронцаў, фінтамі раскідаў іх у розныя бакі, прамчаў уперад і з кута штрафной тутім ударам паслаў мяч у дальняе перакрыжаванне брамы, так што мяч адбіўся ад бэлькі ў зямлю.

Праз некалькі хвілін пасля хуткай імклівай перапасоўкі ў цэнтры поля, так што нават у заўзятараў закружыла ў галаве, Базыль згуляў у трохкутнік з Алесем Перуновічам, імгненна паскорыўся, адараўшыся ад паўбаронцы, ашукаў фінтом аднаго дынамаўскага абаронцу, перад штрафной рэзка паказаў управа, потым рынуўся ўлева, у апошняе імгненне зноў памчаў управа, пакідаючы ззаду цэнтра абароны Аляксандра Джундзіча і ў апошняе імгненне адазваўся на распачны вокліч сваёй дзесяткі, кінуў мяч направа пад нагу Алеся. Той з ходу накіраваў мяч у вароты. Брамнік Стах Быстрыцкі бездапаможна заваліўся на зялёнym дыване і разгублены мацаў буцу Раманюка.

– Ба-зыль! – Сцяпан Лукіч падхапіўся з месца.

Увесь заўзятарскі люд на стадыёне ўстаў. Стадыён гудзеў, грымеў, ужо амаль усе зразумелі, што перад імі выключны момант ісціны кожнага з іх, нараджэнне таленавітага спартовуца, імгненне, якое, магчыма, бывае адзін раз у жыцці.

Да заканчэння гульні заставалася хвілін пяць, дынамаўцы рваліся ўперад, каманда Базыля гуляла на роўных, але і псхілагічна трымала сябе на адным узроўні і гэтым вымушала нерваваща спартовуца супрацьлеглай каманды, стварала дыскамфорт пачуццяў. «Пагоня» трымала ініцыятыву, не збегла ў абарону, не цягнула час пры падачы кутавых, пры штрафных ці выкідах мячоў з-за бакавой. Паўабарона, вядзёная Базылём, выпраменяўала дух перамогі і ўпэўненасці. Алесь Перуновіч таксама падтримліваў гэты настрой, ён, як і Казік Красніцкі, мог гуляць хоць з зборнай Бразіліі і не ўкідавацца ў скруху.

Ігар Аляксандравіч зачараўана ўзіраўся на зялёны газон, на ягоных вачах адбываўся пераломны момант – нараджэнне каманды Пераможцаў. Здзяйсняўся рэдкі, нават унікальны жыццёвы момант, і таму гэта было нязвыкла, але ўжо зразумела для ўсіх, хто зараз знаходзіўся на стадыёне. Ва ўсіх, хто прысутнічаў, – заўзятараў, футбалісташ, рэферы, міліцыянтаў – самім укладам жыцця некалі быў выдрэсіраваны комплекс несвабодных людзей. Найлепшае, таленавітае, пераможнае заўсёды належала іншым. Тому ад гэтих людзей па вялікім рахунку ніколі нічога не залежала ў жыцці, звычайна яны выконвалі ролю абслугі, правінцыйных, другасных людзей. У глыбіні душы шмат хто з іх адчуваў сваю мужчынскую непаўнавартасць, бо насіць порткі яшчэ не значыла быць мужчынам. Сапраўдны мужчына – гэта заўсёды Пераможца! Але несвабодны чалавек ніколі не будзе Пераможцам!

Для гаспадара Ігара Аляксандравіча нараджэнне каманды было адказам на пытанне, як жыць далей, і калі за пяць хвілін да канца гульні стопер дынамаўцаў Барыс Петравіч бязлітасна скасіў Базыля на падыходзе да штрафнога майданчыка, усе заўзятары раз'юшана паўскоквали са сваіх месцаў.

Петравіч абразіў ўсіх гэтих дзесяць тысяч мужчын, што сабраліся на стадыёне. Ігар Аляксандравіч, як уджалены чмялём, падхапіўся з лавы і хутка пайшоў, амаль пабег на поле.

– Ноу, ноу, – крычаў ён.

Трэнеры і бакавы рэферы затрымалі яго на полі і пачалі ўгаворваць вярнуцца на месца. Усё ж такі намеснік старшыні спарткамітэта, бізнесмен, мецэнат, які дае на футбол немалія грошы.

– Ноу, – крычаў Ігар Аляксандравіч, паказваючы ківуном на

Петравіча, той, збянтэжаны, хутка схаваўся за спіны дынамаўскіх спартойцаў.

Гаспадар застпакоіўся толькі тады, калі ўбачыў, што Базыль узняўся і трушком пабег да цэнтра поля. Калі Ігар Аляксандравіч вяртаўся з пляцоўкі да лавы запасных, заўзятары вонескамі падтрымалі яго. Ён ішоў – грозны, упэўнены, былы наменклатуршчык, – і трывуны, якія не любілі выпечаных алігархаў, што дасягнулі поспеху, цяпер віншавалі яго, бо ён заступіўся за справядлівасць, а значыць – і за іх, шматкроць зняважаных і пакрыўджаных.

«Дынама» зразумела, што ламаць ногі Раманюку – не лепшае выйсце, і таму пачало гуляць у той спартыўны, жорсткі, хуткі і тэмпавы футбол, якім заўсёды і вызначалася. Гульня пайшла ў страшэнным тэмпе і галоўнае – амаль без памылак. Хваля нападу накатвалася то на адну браму, то на другую. Заставалася хвіліна да канца другога тайма, і тут Базыль ізноў агаломшыў усіх. Ён атрымаў мяч паблізу цэнтравога кола і, набираючи хуткасць, памчаў наперад, перад карнай пляцоўкай, бесперапынна фінтуючы ўсёй паставай, ён згуляў у адзін дотык са сваім шостым нумарам, атрымаў мяч, рынуўся ў лева, тут жа змяніў кірунак руху ўправа, увёўшы ў зман абаронцу, абвёў адзін за другім двух стопераў, уварваўся ў брамніцкую, ашкуаў галкіпера і ўкаціў мяч у браму. Усё было зроблена ў класічным стылі міфічнага Мустыгіна.

Рэфери паказаў на цэнтр футбольнага поля. Брамнік Стах Быстрыцкі павольна падымаўся на калені, разгублены паглядаючы на мяч у браме. Абаронцы бязгучна мармыталі мацюгі і павольна ішлі да брамы. Заўзятары ў эмацыйнальнім уздыме ўзрушана віншавалі вонескамі каманду «Пагоня», якая выйшла ў фінал кубка краіны.

Перамога аб'яднала ўсю каманду. У распраналыні Алесь Перуновіч горача гаварыў галоўнаму трэнеру:

– Я, Сцяпан Лукіч, мог яшчэ ўлындзіць. Каб хвілін дзесяць яшчэ гульня прадоўжылася, дальбог яшчэ адзін уклаў бы. Адчуваю – прыцэл аднавіўся.

– Веры, веру. Гулялі добра. Малайцы. Усім па кварце гарэлкі, – любімы жарт галоўнага трэnera сведчыў, што ён у добрым настроі. – А як навічок? – хітра прыжмурыў вока Сцяпан Лукіч.

– Навічок што трэба! – спакойна зазначыў цэнтр абароны Казік Красніцкі.

– Трусы толькі памяняць. Занадта доўгія. – І пад шчаслівы рогат прысутных дадаў: – З трусамі ці без трусоў – галоўнае, каб забіваў.

Усе зноў загаманілі. Перамога ўзрушыла і аб'яднала.

Ігар Аляксандравіч зайшоў павіншаваць каманду.

– Будзеце гуляць як сёння – выйграеце фінал, паедзеце ў Нямечыну на дзве камерцыйныя гульні. А восенню на Кубку Кубкаў, думаю, трэба выходзіць на Еўропу. Каманда ёсць! – цвёрда зазначыў ён.

Потым, калі старшы трэнер пайшоў праводзіць гаспадара, той, ужо сядаюты ў «мерседэс», сказаў Сцяпану Лукічу:

– Выйграеш фінал – прыходзь па ордэр на кватэру.

VI

У жніўні Сцяпан Лукіч атрымаў доўгачаканую чатырохпакаёвую кватэру. Зараз можна было рыхтавацца да вяселля дачкі. Не адкладаючы справу ў доўгую скрыню, ён зрабіў еўрамонт і хуценька засяліўся ў новую кватэру, пакінуўшы ў старой сваю маці з дачкой.

Неяк, застаўшыся адзін дома, Сцяпан Лукіч перастаўляў мэблю ў пакоях. З шуфляды, якую ён нёс у пакой жонкі, каб уставіць у шафу, выпаў невялікі скрутак з лістамі і фотаздымкамі і рассыпаўся на падлозе, нібы нейкая вышэйшая сіла адчыніла перад ім таемныя куткі жыцця. Ён збіраў старыя пажоўкыя лісты, здымкі... На адным з фота Аніта і Антон Бельскі, маладыя, стрункія, абняўшыся стаялі пад раскідзістым вязам. Вочы Аніты лучыліся шчасцем, каханнем, верай, надзеяй. Антон, сярэдняга росту, у пільчаку з гальштукам, упэўнены, шчаслівы, беражліва абдымаў Аніту за плячо. На адваротным баку было напісаны: «Каханай, адзінай, непаўторнай».

Сцяпан Лукіч доўга сядзеў у крэсле, пазираючы на фотаздымак. Ён усё зразумеў. Успаміны натоўпам беглі ва ўяўленні. Маладосць... Ён прыйшоў у каманду... Новыя людзі... новыя стасункі... першы гол у аснове... Потым нечаканае выпадковае знаёмства з прыгажунай Анітай і хуткі шлюб... «Ты адзін выкарыстаў свой шанец у жыцці», – успомніў ён слова Антона. Успомніў ягоную прыхаваную застарэлую бездань роспачы, ледзянай, чорнай і бясконцай, як космас.

Сцяпан Лукіч дазволіў сабе на кароткі час адчуць сябе пераможцам. Па вялікім рахунку, ён у жыццёвым спаборніцтве абышоў больш здольных, таленавітых, моцных – а Антон Бельскі быў якраз з сапраўднай кагорты пераможцаў. Значыць, ягоная, Сцяpana, сялянская цягавітасць, ягоная чэпкасць, здольнасць карыстацца жыццёвымі шанцамі была больш важнай, чым прыродны талент, моц і нават розум. Лукіч добра ведаў, што перамогі часта, вельмі часта разнявольваюць і таму за перамогамі імчаць нечаканыя і жахлівыя паразы, але зараз ён з асалодай цешыў сваё ўласнае «Я».

Ён шчыра спачуваў Бельскаму за ягоную долю, за душэўную балючую хваробу. Сам ён быў няздолыны на такую самаахвярную памяць, што труціла чалавека знутры ўсё жыццё, і не разумей патрэбы ў гэткай памяці. Увесь тыдзень ён насыт у сабе гэтае адчуванне спраўджанага ўласнага жыцця. Пройдзены пераможны этап патрабаваў узяць нейкі перапынак, каб усё асэнсаваць і паставіць новыя жыццёвыя мэты.

Праз тыдзень яму патэлефанаваў Анатоль Бараноўскі з Менску, з якім у апошнія месяцы яны зрабіліся чуць не бліzkімі сябрамі і вельмі ўдала і карысна супрацоўнічалі.

— Ёсць дзве навіны, — учуў Лукіч у слухаўцы хрыплаваты спакойны голас калегі. — Адна вельмі добрая для цябе і адна кепская для ўсіх нас. Ёсць у федэрацыі думка прапанаваць цябе на месца галоўнага трэнера маладзёжай сборнай каманды. Праўда, маюцца і іншыя кандыдатуры, але за цябе значная большасць. Цягавіты, працавіты, разумееш сучасны футбол, гадуеш маладыя таленты, не займаешся інтрыгамі, адэватны... Сам разумееш, што гэта прыступка да нечага большага.

— Так, — Сцяпан Лукіч быў збянтэжаны. — Ты думаеш, што я здолею?

— Без усялякага сумневу. Маладзёжая каманда ўжо створана Міхаленем. А калі ты яшчэ далучыш сваіх двух-трох таленавітых хлопцаў, як Базыль Раманюк, то поспех забяспечаны. У Міхалені праблемы з здароўем, каманду ён зрабіў, але слёзна папрасіў адстаўкі. Так і сказаў на паседжанні федэрацыі і спорткамітэта: «Не адпусціце — памру». А на сваё месца прапанаваў цябе, Сцяпан Лукіч.

— Дзякую яму. Праца для мяне па-праўдзе вельмі цікавая, — шчыра прызнаўся Сцяпан Лукіч.

— Другая, навіна, кепская. Пасля працяглай цяжкай хваробы нечакана для ўсіх памёр майстар спорту міжнароднага класа некалі таленавіты футбаліст, Антон Бельскі. Пахаванне адбудзеца заўтра. Вось так, дружка. А які быў чалавек, ты сам добра ведаеш...

Яны крыху пагаварылі, выказалі адзін аднаму спачуванне і развіталіся. Сцяпан Лукіч быў страшэнна ўражаны атрыманымі звесткамі. Магчымасць стаць галоўным трэнерам зборнай маладзёжай каманды была тымі жыццёвымі крыламі, якія маглі ўзнесці на неверагодную кар'ёрную вышыню.

І толькі цяпер Сцяпан зразумеў, які падарунак зрабіў яму Бельскі. Без Базыля Раманюка ён ужо даўно быў звольнены з працы і гандляваў на рынку цыгарэтамі ці працаваў настаўнікам фізкультуры ў школе.

Ён ішоў ад тэлефона ў збянятэжана-малапрытомным стане. Яго нават кінула ў слёзы. А ён яшчэ адчуваў сябе пераможцам – перад кім? Перад смяротна хворым Антонам? Вось хто быў пераможцам – ужо ведаючы пра сваю цяжкую хваробу, ён дапамог яму, фактывчна чужому чалавеку, узніцца ў жыцці. І як цяпер сказаць Аніце аб гэтай нечаканай смерці Антона...

Сцяпан накінуў на плечы пільчак, выйшаў на гаубец і доўга стаяў, пазіраючы з вышыні сёмага паверха ў далечыню... На заходзе сонца хавалася ў зацягнуты хмарамі небакрай. Халодны вятрыска нёс цёмны, пахмурны, самотны вечар. Накропваў дажджык. Сцяпан Лукіч моцна стаміўся за апошнія напружаныя месяцы, і яму хацелася зараз легчы, заснуць і доўга не прачынацца...

Трымала ў штодзённасці мноства незакончаных спраў. Спартовы калектыв, які ён стварыў і які трэба было весці далей па крутых схілах спартовага лёсу, уласныя дзеци, якіх ён любіў. А праз некалькі дзён павінны адбыцца ўваходзіны, прыйдуць госці... Жыццё працягвалася і вымушала варушыцца, быць прудкім, нязломным, цярплівым...

Ён ужо разумеў, што па вялікаму рахунку быць пераможцам у гэтым жыцці немагчыма.

2001 г. Упершыню надрукавана ў кніжцы
“Гульня белымі фігурамі” у 2008 г.

Сезон дажджоў

I

Ішоў даждж. Маленькія, драбнусенкія, амаль мікраскапічныя пылінкі вільгаці бясконца сыпаліся са свінцовых хмар і панавалі над прасторай вёскі, што разлеглася на ўсім працягу ад лесу да рэчышча ракі. Некалькі дзесяткаў пацямнелых ад вільгаці вясковых хат, лес, старадаўняя парковая сядзіба, поплаў і старажытная рака – увесь гэты жыццёвы абліяд быў вымушшаны скарыцца перад валадарствам дажджу.

Было сумна, таму што лета скончылася, прыйшла восень і трэба было рыхтавацца да прыходу зімы. Дні рабіліся маленькімі, і цемра ўсё часцей ператваралася ў нейкую шматгаловую гідру.

У настаўніцкай Клёнаўскай сярэдняй школы было людна. Дырэктар школы Тарас Пятровіч сядзеў за столом у куце і хутка пісаў у спытку, рыхтуючыся да педагогічнай нарады. Зрэдку ён кідаў позірк павзверх акуляраў на настаўнікаў, што знаходзіліся ля стала пасярод пакоя. Завуч Вера Андрэеўна, увішная жанчына гадоў за трыццаць, пісала расклад урокаў на другую чвэрць, іншыя настаўнікі,

не марнуючы час, запаўнялі класныя журналы.

На рагу стала, побач з Верай Андрэйнай, двое – гісторык Віктар Іванавіч, ад нядайней пары Вітаут Янавіч, сталы мужчына гадоў сарака пяці з ясным, разумным позіркам чалавека, які адшукаў ісціну, і малады біёлаг Кастусь Корзун – гулялі ў шахматы.

– Тэк, – мармытаў Вітаут Янавіч, – камандантэ, сёння мы з вамі, шаноўны спадар Кастусь, падрахуем рахунак.

– Чаму камандантэ? – зычліва і шчыра запытаў Кастусь, свежы, як красавіцкі ранак, настаўнік, які працаўаў у школе першы год.

Гісторык падняў руку з шахматным канём, пільна ўзіраючыся на дошку, дзе кіпела напружаная барацьба інтэлектаў.

– Камандантам, шаноўны спадарыус Косцік, вы з'яўляецца таму, што ў вас цяпер такая пасма жыцця. Сёння вы спелы жнівеньскі яблык, гэткая зараз у вас самасць.

У файнім грубашэрснім швэдры, з-пад якога выглядала белая кашуля, з чыста паголеным тварам і роўным зачосам светла-русых валасоў, Вітаут Янавіч выпраменіваў перакананаць, дбайнасць і дасціпнасць.

– Ваша спеласць, кабальера, спакушае другую палову чалавечства, маладых міс, сіньярын, паненак, а таксама не вельмі маладых, але вабных місіc, фрау і мадам паспытаць свежай садавіны. Таму, брат, вы сёння камандантэ! – Вітаут Янавіч імкліва паставіў каня на шахматную дошку і ўрачыста вымавіў: – Гардэ*, камандантэ!

– У Віктара Іванавіча ліцвінскі складнік змяніўся на гішпанскі, – не падымаючы вачэй ад папераў, прамовіла Вера Андрэйна, затым адвяла позірк ад графіка і з пакручастай усмешкай на вуснах зірнула напрасткі ў блізкія павялічаныя зрэнкі гісторыка.

– Вітаута Янавіча, – мякка паправіў настаўнік і, адвёўшы вочы ад шахматнага краявіду, пранікліва зірнуў на Веру Андрэйну.

Позіркі іх сустрэліся, некалькі кароткіх імгненняў яны глядзелі адно на аднога, потым Вера Андрэйна не вытрымала пільнага позірку мужчыны і скіліла галаву да расклада. Гісторык затрымаўся, агляджаючы сагнутую над паперамі вабную паставу жанчыны ў зялёнай паркалёвой сукенцы.

У вачох завучы ён убачыў глыбока прыхаваную крыўду і яшчэ далей, значна глыбей, – знаёмую здань роспачы. Вітаут Янавіч некалькі імгненняў нешта ўзважана асэнсоўваў: там, у прадонні сініх вачэй жанчыны, ззяла туга аб няспраўджаным.

* Гардэ – у шахматах азначае, што зроблены ход робіць напад на ферэз.

– Тэк, – збянтэжана прамармытаў педагог, вяртаючыся з глыбіні жаночай душы ў шахматную рэчаіснасць, і засяроджана дадаў: – Гардэ, камандантэ!

Кастусь, што стаяў насупраць гісторыка, побач з Верай Андрэ-еўнай, нічога не зразумеў у позірках, якімі абмяняліся мужчына і жанчына. Таму ён зрабіў у адказ свой шахматны ход і, пакінуўшы Вітаўта Янавіча разблытваць галаваломку, падышоў да вакна.

Знадворку ішоў дождж, па шыбах цурком струменіла дажджавая вада. Дождж быў адзіным носьбітам руху – астатніе, што можна было ўбачыць за вакном: дзве бярозы калія пачарнелага плота, голыя, без лісцяў, яблыні, некалькі вясковых хат узбоч і вуліца, што грувасцілася ў глыбіні вясковага абсягу, – было аднастайнай пазначанай нерушу.

– Будзе сумна, – зазначыў гісторык. – Так заўжды бывае, калі пачынаецца сезон дажджоў. Пакуль не спраўдзіцца чыннік адаптациі, не праміненце скіраванаасці на гарадскія рэаліі й прэферэнцыі. – Сезон дажджоў, – ціха прамовіў Вітаўт Янавіч.

Было нешта яшчэ, уласцівае яму і як бы схаванае ў глыбіні, нейкая самота, якую можна было б ідэнтыфікаць як сцену журбы. Гэтая маркота нічым не пазначалася, нават наўмысна затулялася спагадлівай заўсёднай усмешкай, але стрыманы, пільны позірк быў накіраваны некуды ў глыбіню мажліва бяздоннага прадоння, дзе валадарыі невядомыя суразмоўцам віры.

– Усё праходзіць. Урэшце пройдзе і гэтая пасма часу, калі вы былі спелым яблыкам і заўсёды гулялі ў жыцці фігурамі белага колеру. Прамільгне некалькі гадоў, і перастанеце быць стакуслівай садавінай. Прыйстасуецца і застаняцца, а можа, паймчыще шукаць гарадскога шчасця…

Гісторык са скрухай глядзеў у вакно, на струменьчыкі дажджу, што імкліва цяклі па шыбах.

– Але маладосць, найлепшы складнік жыцця, ужо праімчыць.

– Толькі не бярышце прыкладу з Віктара Іванавіча. Ён чалавек хоць адмысловы і слынны, але насамрэч сухі і неуважлівы да калег, – разважліва прамовіла Вера Андрэ-еўна, не адводзячы вачэй ад папер.

– Вітаўта Янавіча, спадарыня Вера, – мякка зацвердзіў гісторык.

– У вас, Вітаўт Янавіч, ёсць сваё гледзішча ці вы так, наагул намаўляеце? – запытаўся ад акна Кастусь.

Зацікаўленая настаўніцкая прыпыніла працу асадкамі і падняла галовы ад сышткаў, і нават сам дырэктар Тарас Пятровіч зірнуў на Кастуся паверх акуляраў.

– Гледзішча, канцепта, парадыгма… – смакуючы слова, стрымана прамовіў гісторык.

У гэты час дырэктар школы Тарас Пятровіч ізноў адчапіў вочы ад агульнага спыштку і, узніяўшыся, абвясціў:

– Перанясём нараду на заўтра, а сёня прашу ўсіх настаўнікаў разысціся па сваіх кабінетах і там прадоўжыць сваю працу да 16.00.

Педагогі, пабраўшы свае спышткі і журналы, дружным гуртам рушылі да дзвярэй.

II

...Увечары настаўнікі разыходзіліся па хатах. Ноч захапіла вёску, было так цёмна, што і на крок нічога не было бачна. Кастусь выйшаў разам з Вітаўтам Янавічам, той расчыніў парасон, запаліў ліхтарык, і яны пакрочылі па вуліцы. Гісторык нетаропка прамаўляў тыя думкі, што назбіраў за сваё доўгае жыццё. Ён, як кожны сапраўдны настаўнік, марыў пра вучня, які б здзейніў тое, што не ўдалося зрабіць самому.

– Мы, шаноўны Касть, Касть Андрэевіч, коцімся па рэйках, якія пакладзены да нас. Агульны ўзоровень разумення сучаснасці простымі людзьмі недастатковы, каб самаўзнаўляць цывілізаваныя стасункі. Большасць, часцяком нават пражыўшы жыццё, не можа растлумачыць сваім дзесяткам сучасныя законы і чыннікі. Большасць глядзіць, слухае – і спрэс не разумее хады часу.

– А меншасць? Што думае меншасць? – зацікаўлена пытаў яго Касть.

– Каб я ведаў гэту меншасць... У нашай вёсцы меншасць – гэта наша адукаваная эліта. Але нават яна сучасных кніжак не чытае, б'еца як рыба аб лёд, каб толькі выжыць, адукаваць дзяцей, выпіхнуць іх з вёскі ў горад.

– І ўсё? А дзе герайчны пачатак?

– Герайзм, камандантэ, цяпер не актуальны. Гэта атавізм прамінлага часу. Патрэбны тады, калі трэба было некага даганяць ці ад нечага ратавацца. У звычайнім жыцці герайзм запатрабаваны, калі нароблена шмат памылак ці пралікаў, калі справа загублена і, каб неяк уратаваць становішча, улада патрабуе ад народу герайзму. Зрэшты, мы, педагогі, нешта прапануем палепшиць, скаардынаваць, але рэйкі пакладзены не намі, а ўсё грамадства ружаецца па рэйках. Сёня патрэбна ўпрарадкованаць, законнасць, працавітасць, якасць жыцця, урэшце, розум... агульная Ідэя...

– Чаму ж розуму няма?

– Як я мяркую, таму што ўладарыць не той гатунак грамадской культуры.

– А нашы жанчыны? У жанчын існуе моцная цяга да якасці.

– Хе-хе-хе... Жанчыны!?. Жанчына, дружа, у свядомасці мужчыны ці баба, ці прынцэса. Лепш за ўсё трymаць яе за скрыпку. І тады ўсё залежыць ад скрыпача, ён павіен вельмі далікатна адчуваць інструмент і досыць упарадкавана плысці разам па хвалях нябачнай магутнай музыкі. Тады скрыпка ўздыме яго да космасу... Дарэчы, той, хто трymае жанчыну за бабу, у таго якасць жыцця ніжэй за грамадскую ватэрліню.

– Скрыпка – гэта чароўна. Ёсьць над чым паразважаць. Атрымліваецца, нам не стае музыкаў. І сапраўды, сама скрыпка не можа іграць, – здзіўлена зазначыў малады настаўнік, асцярожна ідуцы па гразкай вуліцы.

Люстэркі калюжын блішчэлі ў жоўтым промні ліхтарыка. Вітаўт Янавіч высвеціў сцежку ўздоўж плota, дзе не было так гразка, і абодва збочылі на сцежку.

– Жанчыны залежныя ад дамінантных у грамадстве мужыкоў. Вось Вера Андрэйна – вымушана быць герайчнай асобай. Муж у яе алканайт. І нічога тут не зробіш, нічым не дапаможаш. І яна змагаецца. Дзяўчынка яе ў чацвёртым класе, Надзея, слабенькае да навукі дзіцё. Ад кволага мужа нельга чакаць моцных нашчадкаў.

– І якое выйсце для Веры Андрэйны?

– У гэтай вёсцы ёсьць толькі тэарэтычнае выйсце – нарадзіць моцнае і разумнае дзіця. Вера, яна чэпткая і цягавітая, сваім дзесяцям і адкуацыю дасць, і выхавае, і на ногі паставіць. Але галоўнае для яе – моцнае семя, каб было якаснае племя.

Гісторык жыў у канцы вёскі над ракой і на развітанне, паціскаючы руку маладога настаўніка, ён у роздуме дадаў:

– А зірні, якая ёмкая ўвішная жанчына! З такой і на хутары не прападзеш. А вось трапіў няварты мужык – і ўсё жыццё пад адхон.

Развітаўшыся, Кастусь скіраваўся да саўгаснага гуртажытка*, дзе ён кватараўваў разам з маладымі спецыялістамі саўгаса.

III

Выходным днём, у нядзелю, Кастусь у адзіноце свайго пакоя (жыхары іхнай кватэры на выходныя раз'язджаліся да бацькоў) стаяў каля вакна, назіраў, як кроплі вады цякуць па шыбах уніз. Было сумна, таму што маладое жыццё прыпынілася на нейкім незразумелым месцы і амаль не рухалася. Імгненні прыносілі дождж і адчуванне, што будучыня запойнена да адказу дажджком, нудотай,

* Гуртажытак – общежитие (рус.).

чаканнем. Ніякай будучыні не існавала, там уперадзе быў толькі дождж, і ў канцы гэтага дажджу чарнела прорва небыцця.

Цямнела. Дзень знікаў у шэрым прыцемку. Цемра няухільна паўзла з кутоў і запаўняла простору, адкуль сышло свято дні.

Малады настайнік здзіўлена асэнсоўваў з'яву, што адбывалася на яго вачох. Цемра існавала заўсёды, яна была спрадвеку. Сонечны праменъ нават праз магутную таўшчыню дажджавых хмар прыносіў на зямлю свято. Але дастаткова было сонцу схавацца за небакраем, як аднекуль з'яўлялася цемра. Чамусыці цемра разам з дажджом абмяжоўвалі жыццё і волю Кастуся. Між тым цэлы дзень прайшоў без клопатаў, безвынікова, і ўжо застаўся ў мінульым. Пэўна, у будучыні, калі ён нарэшце навучыцца карыстацца сваім жыццём, яму не хопіць часу для здзяйснення, дзеля якіх ён нарадзіўся. Мажліва, пакідаючы гэты свет, ён будзе шкадаваць аб часе без падзей і вынікаў, які прайшоў у палоне незразумелых пачуццяў і думак.

Прайшло яшчэ некалькі доўгіх імгненняў, такіх доўгіх, што ён не мог зразумець, колькі часу наагул прайшло, яму здалося, што прайшло вельмі шмат гадзін, магчыма цэлы дзень, а можа, нават цэлы год укладаўся ў гэтыя некалькі імгненняў. Гадзіннік, як адзін з носьбітаў сістэмы часу, сведчыў, што прайшло ўсяго некалькі сесунд. Час – ён можа змяніцца? Тая сістэма каардынат, што ўладарыла ў гэтай вясковай цывілізацыі, – ці з'яўлялася яна адзінай? Тыя імгненні, якія цягнуліся так доўга, магчыма, і былі носьбітамі недасканалай сістэмы, якая не дазваляла ісці шляхамі здзяйснення, каб выконаваць волю пана Бога.

Праз яшчэ нейкую колькасць імгненняў маладзён нарэшце прыйшоў да яснага і простага ўсведамлення, што адно чыстае чаканне не мае аніякага сэнсу. Пры чаканні імгненні і гады аднолькава не маюць аніякай каштоўнасці і з'яўляюцца звычайным марнотраўствам. Ён чакаў і ўчора, і год назад, і яшчэ раней, у дзяцінстве, калі чалавечая асоба знаходзіцца зусім побач з ісцінай, – і нават тады яго жыццё было чаканнем будучыні. Ён чакаў будучыні, каб здзейсніцца, але вось прыйшла тая будучыня – і ён не ведаў, як ёй карыстацца, што галоўнае, а што другаснае ў яго маладосці, у ягоным цяпешнім жыццёвым становішчы.

Кастусь гадзінамі хадзіў па пакоі, глядзеў у акно, дзе бесперыпнна ішоў дождж. Дождж. Дождж. Дождж... Ён адчуваў сябе турэмшчыкам, які арыштаваў самога сябе і замураваў у гэтым пакоі з голымі белымі сценамі, з мапай Еўразіі, з трыма жалезнымі ложкамі, пісъмовым столом і некалькімі стулікамі. Яму не ставала паветра, і ён пачаў задыхацца, як астматык, і вымушаны быў зрабіць некалькі

фізічных практыкаванняў, каб прыпыніць гэты морак.

IV

Пачаліся школьнія вакацыі. Настаўнікі хадзілі на працу, пісалі планы, выязджалі на раённыя і абласныя семінары. У панядзелак з раніцы, калі ў настаўніцкай тоўпіўся народ, дырэктар Тарас Пятровіч паклікаў маладога настаўніка Кастуся Андрэевіча. Сам узяў стулік, паставіў яго ў кут, шчыльна сеў на яго і, дастаўшы агульны сшытак з занатоўкамі аб уроках, праведзеных маладым педагогам, на якіх ён, дырэктар, прысутнічаў, нетаропка пачаў іх крытычны і бязлітасны разгляд.

Дырэктар Тарас Пятровіч быў сталы мужчына, непітушчы, былы партызан, за доўгага жыццё ён унікнуў усялякіх ідэалаў і ілюзій. Ён разглядаў рознакаляровае людства сваім цяжкім позіркам усутьч, як энтамолаг разглядае матыля ці муху, уздзетую на прэпаравальную іголку. У асяроддзі падпітых мужыкоў ён зредку прамаўляў маладым людзям жорсткае выслоў'е, якому яго навучыла пражытае жыццё: «Хто каго згроб, той таго і трахнуў».

Мажны, суворы, ён сядзеў цяпер перад Кастусём у хромавых бліскучых ботах, суконных чорных паўгаліфэ, чорным фрэнчы і цёмна-сінім галыштуке, трymаў у сабе сілу прамінулага гістарычнага часу, дзе выжывалі моцныя, спрытныя, прыстасаваныя.

Кастусь Андрэевіч стаяў перад ім, як той гарэза-дзевяцікласнік, а Тарас Пятровіч бамбаваў яго трапна, дыхтоўна, бязлітасна.

— Методыка вядзення вашых урокоў кульгае і неўпарадкавана патрэбным чынам. Пачатак урока і заканчэнне, сярэдзіна ўрока, замацаванне новага матэрыялу, апітанне — усё кепска. У вас не працуе клас, вы мучыце аднаго вучня, а астатнія займаюцца сваімі справамі. Так нельга...

Кастусь стаяў перад ім чырвоны, як звараны рак. Дырэктар казаў дастаткова гучна, і ў невялікай настаўніцкай усім прысутным было чутна ўсё, што ён прамаўляў.

— Асабліва бракуе, што на ўсіх уроках вы ніколі не адзначаеце ролю партыі. Прайшоў чарговы з'езд, а вы — ні слова пра найважнейшую падзею ў жыцці нашай краіны.

Кастусь выказаў нязгоду, спрабуючы перахапіць ініцыятыву ў Тараса Пятровіча.

— Якая можа быць роля партыі ў жыцці вужакі ці стрававальнай сістэме якога-небудзь съисуна?

— Раю вам наведаць урокі настаўніцы малодшых класаў Наталлі Пятроўны Кашэвіч ці геаграфіі Аляксандра Іванавіча Лявонава. Яны

вядуць сваю педагогічную дзейнасць вельмі прафесійна і пераканаўча, і роля партыі заўсёды на іх уроках паказана і адзначана...

Малады настаўнік ледзьве дачакаўся заканчэння гэтай вівісекцыі. Нарэшце ён выскачыў з настаўніцкай, увесе чырононы і спацелы, і, дыхнуўшы свежага воглага восеніскага паветра, рушыў да заўгаса Паўла Іванавіча Есмана на ягоны склад-майстэрню. Заўгас заўжды спагадліва ставіўся да маладога настаўніка, іншы раз частаваў яго кілішкам самаробнай вішнёўкі.

Па заканчэнні вучнёўскіх вакацыяў Кастусь штодзень пачаў хадзіць на ўрокі пратанаваных яму для ўзору настаўнікаў, занатоўваў іхнія, вядомыя яму па тэорыі, прыёмы выкладання. Тоё, што рабілі яны, не атрымоўвалася ў Кастуся. Уразіла майстэрства маладой настаўніцы Наталлі Пятроўны, у якой навучальны працэс ішоў як канвеер, вучні былі выдатна падрыхтаваны, методыка адпрацавана да дробязяй. Такога майстэрства Кастусь нават і не ўяўляў сабе магчымым. Ён нават засумаваў, бо адчуў, што такога ўзору выкладання яму ніколі не дасягнучы. Адзінае, што ён здолеў адразу ўзяць на ўзбраенне, была роля партыі. І як толькі дырэктар Тарас Пятровіч ізноў прыйшоў на ягонія ўрокі, Кастусь, узмацніўшы ўсе складнікі навучання, асабліва адзначыў ролю партыі ў існаванні вожыка. Быў якраз урок заалогіі пра жыццё вожыка. Потым у настаўніцкай дырэктар адзначыў:

– Хоць шмат чаго на ўроку бракуе, але роля партыі выкладаеща добра і сучасна. Працуйце над сабой, удасканальвайце методыку. Методыка – гэта тэхналогія, а яна вырашае ўсё!

Потым, у другой палове дня, сустрэўшыся па пытаннях педнарады з завучам Верай Андрэўнай, дырэктар сказаў ёй тое, што стала вядома потым і Кастусю:

– Як педагог, Констанцін Андрэевіч яшчэ, зразумела, слабы, але чалавек ён здатны, шчыры і сумленны.

Тарас Пятровіч пазіраў пры гэтым на завуча стрымана і мякка, у глыбіне самога сябе ён хаваў сваё застарэлае пачуццё віны перад гэтай маладой, здольнай, некалі нават таленавітай асобай.

– Але стараецца... Ви, Вера Андрэўна, звярніце ўвагу, не пакідайце маладога спецыяліста ў віры самацёку. Нашы мясцовыя вясковыя маргіналы могуць завесці яго не туды, куды трэба.

І ён зноўку зірнуў на Веру Андрэўну гэтак разумна, прадбачліва, з сэнсам, нібы бачыў долю кожнага далёка-далёка. Сваім позіркам дырэктар прымусіў жанчыну засяродзіць увагу на ягоных словах.

Потым, калі завуч пайшла, дырэктар школы западзіў папяросу «Беламорканала» – ён дазваляў сабе раз у тыдзень паліць – і, гледзячы

на зачыненныя за завучам дзверы, падумаў: «Хто ж мог ведаць, што малады трываццігадовы ветэрынарны ўрач, якому мы з гісторыкам Віктарам Іванавічам сасватаалі малодзенскую ўзнёслую настаўніцу Верачку Андрэйну, будзе такі нягеглы... Што ветэрынар прамяніе сямейнае шчасце на гарэлку. Бязмен саўгасны! Ёлуп!» Тарас Пятровіч злосна сціснуў пашчэнкі, растроўшчыў папяросу і кінуў тытунёвае смещце ў сметніцу. Гэта была яго звышпланавая, трэцяя за тыдзень папяроса.

V

Калега Кастуся Вера Андрэйна была цікавая жанчына, з прыцягальняй паставай, іншы раз маладзён несвядома ўпотай пазіраў на вабныя жаночыя абрывы. Яе муж Іван Пятровіч, ветэрынарны ўрач, быў алканаутам, захапляўся спіртовымі напоямі, асабліва любіў частаваца спіртам, і таму не вартаваў сваю ўласнасць, як павінен вартаваць яе кожны прыватны ўладальнік.

Вось гэтая Вера Андрэйна і парайла Кастусю, разгледзеўшы ягоныя маладыя пажадлівія і несвядомыя пакуты, калі ў восенінскую халадэчу ўвечары яны грэліся, прытуліўшыся плячыма да напаленай грубкі ў настаўніцкай:

– Вам, Кастусь Андрэевіч, трэба жаніцца. Вось Валя, што працуе ў комплексна-прыёмным пункце, швачкай... жэніцся... нічога... прывыкнешце... будуть дзеци... Будзе сям'я... Усе прайшлі праз гэта...

Настаўнік не паленаваўся і ў вольны час схадзіў у комплексны пункт, каб зірнуць на дзеву, якую сватала яму Вера Андрэйна. Схадзіў, бо паважаў завуча, як настаўніцу і як цікавую жанчыну, што спагадліва ставілася да яго.

Валя ўразіла яго, бо была абсолютна несвядомая істота – добрая, з ясна акрэсленым інтынктом стварэння сямейнага гнязда. Перадатачны механізм жыцця наступнаму пакаленню – і больш нічога. Больш нічога не месцілася ў ейнай галоўцы – ні гісторыя, ні сучаснасць, ні будучыня. Біялагічнае прыстасаванне, створанае на ўсялякі выпадак Богам, каб у экстэрмальных для чалавечства варунках сваёй фантастычнай непатрабавальнасцю да якасці жыцця яна магла прадоўжыць чалавечы род.

Кастусь трохі пажартаваў з дзяўчынай, сказаў некалькі словаў на развітанне. Ідуць ў гуртажытак, ён пакутліва думаў над словамі Веры Андрэйны. «Прывыкнушаць да чаго? Да існавання? Ці трэба прывыкаць да жыцця і потым ужо не заўважаць яго, калі адпушчаны час так імкліва цячэ? Прывыкнушаць да фізічнага існавання-чакання? Ці наагул нічога не чакаць? А куды дзеець мары аб утульным і прывабным

жыцці: убачыць акіян, пабываць у Парыжы, стаць плённай асобай, стварыць цывілізаванае жыццё веа асяроддзе на сваёй Радзіме?»

Сучасная нішчымная вясковая рэчаіснасць была адбіткам мінулага феадальнага грамадства, з феадальнымі законамі, звычкай несвабоды і валадарствам феадальнага чынавенства. У век тэлекамунікацыі, касмічных вандровак і каляровага тэлебачання вёска працягвала існаваць нейдзе ў заканчэнні XIX стагоддзя, з прыгонным правам, прымусовай працай, забруджаным прыродным асяроддзем, надворнымі прыбіральнямі.

У вёсцы панавалі асноўныя дасягненні імперскай культуры – вычварны рускі мат, як сродак знявагі чалавека і здзекаў над Боскай ласкай, і ўсёпаглынальная неспатольная смага да рускай гарэлкі, якая ўжо ўтапіла ў сваіх бясконцых шклянках усе мінулья, сучасныя і будучыя здзяйсненні.

Кастусь тады нічога не адказаў Веры Андрэйне, а цяпер асэнсаваў прапанову.

«Жаніца на Валі – значыць здрадзіць Той, што чакае ў будучні. Здрадзіць самому сабе і з цягам часу ператварыцца ў аднаго з тых людзей, якія ўжо нічога не чакаюць. Прамяніць Мару на чарку гарэлкі, на мяккую спакуслівую дупку, зрабіцца фізічнай істотай, ад якой нічога не мяняецца ў Сусвеце, істотай, існаванне якой нічым не адрозніваецца ад існавання казуркі, вераб'я, зайца. І ўтым і ў іншым выпадку існуе толькі фізічнай істота, якая праходзіць цыкл жыцця: нараджэнне, маладосць, сексуальная ўцехі, перыяд размнажэння, старэнне, адъход да небыцця. Можа, верабей ці заяц нават больш шчаслівия, ім не трэба шмат працеваць, вучыць матэматыку і розныя науки, служыць у войску, а галоўнае – не трэба думаць, змагацца, пераадольваць, здзяйсняць волю пана Бога... Жаніца на Валі – значыць назаўсёды прыніць тую сістэму кардынат, дзе гады з'яўляюцца імгненнямі, дзе чалавек хаваецца ад ісціны, ад праўды жыцця, ад Бога, дзе шэрае існаванне і ёсьць усёпаглынальная прорва, ратункамі ад якой з'яўляецца гарэлка».

VI

Неяк у выходны дзень у дзвёры Кастусёвага пакоя пастукалі і да яго зайшла маладая жанчына папрасіць запалак.

Кастусь ведаў гэтую жанчыну. Яна жыла вышэй, на другім паверсе. У яе было двое дзяцей і муж п'яніца. Іншы раз, ідучы на працу, настаўнік вітаўся з ёй. Гэтым іх знаёмства і абмяжоўвалася. Яна, гэта жанчына, была чужой жыццёвай тэрыторыяй. Тэрыторыя была кепска абароненая, і ён, Кастусь, меў спрыяльнія ўмовы, каб

зрабіць наступ на гэтую чужую ўласнасць.

Настаўнік пачаў шукаць запалкі, якіх, ён добра ведаў, у яго не было. Яны штосыці гаварылі, і ён з раптоўна ўзніклым хвяляваннем думаў, што рабіць далей, – жанчына чакала. Ён зазірнуў у яе сінія, напоўненая пажадай вочы, і ўжо ведаў, чаго яна чакала. Гэты нудны, сумны, да��лівы дождж даняў і яе, там на другім паверсе. Яму трэба было падысці да жанчыны бліжэй, глянуць у яшчэ прыгожы твар, перахапіць гарачы позірк, палажыць рукі на яе вабныя плечы, сказаць што-небудзь ласковае, прытуліць да сябе... Жанчына магнітам прыцягвала яго. Ён успомніў яе імя – Ніна. Яе жаночая пастава, абцягнутая пунсовай ядвабнай блузкай і зялёнай спадніцай, вылучала флюіды прыцягнення, у ёй адчувалася нерастрочаная жаночая пяшчотнасць і жаданне мужчынскай ласкі і моцы.

Неабходна было зрабіць адзін крок да Ніны, каб стварыць асяроддзе дваіх, дзе вырашаюць не слова, а агонь вачэй, усъвяляванае палкае дыханне, пяшчота цёплых рук, шалёны стук сэрцаў. Падысці бліжэй да гэтага спакусівага юрлівага жаночага цела, прытуліцца – і абрыйніцца ў акіян моцнага пачуцця.

Ягоная свядомасць хісталася, як дрэва пад моцным ветрам, губляла раўнавагу і ледзь паспела паслаць у будучыню думку-прадбачанне. Гэтая думка спрытным ганчаком праслізнула ў будучыню – і праз некалькі імгненняў Кастусь ужо слухаў унутраны голас-сумненне. «Так, гэта жанчына падаруе табе некалькі хвілін шчаслівых пачуццяў. Заўтра ці паслязаўтра ты захочаш сустрэцца з ёй ізноў. Ізноў табе будзе добра. І потым раз-пораз ты будзеш сустракацца з ёй. Жывучы з Нінай, ты адначасова будзеш жыць і з яе мужам-п'яніцам. Тваю чыстую і некранутую аўру замуціць чужая, брудная, засмечаная і заблытаная аўра п'яніцы... Радаснае жыццё твайго цела – ці не перашкодзіць яно жыццю тваёй душы? Можа, яно прыпыніць тваю хаду на шляху пазнання, звяжа тваю свабоду, створыць супярэчны імідж..? А калі заўтра ці паслязаўтра табе сустрэнецца Тая, якую ты чакаеш, ці пазнаеш ты яе сярод іншых са сваім сытым целам і забруджанай душой?.. А як Яна пазнае цябе сярод іншых – цябе, які жыве з чужой жанчынай? Якія ніці, невядомыя табе сёння, звяжуць цябе з Нінай? Ці зможаш ты быць жорсткім, каб разарваць гэтыя ніці? Якія доказы ты прывядзеш Той, што ты – гэта Ты? Ці здолееш ты нават падысці да Яе і пазнаёміцца?»

Малады настаўнік так і не зрабіў крок да чужой жанчыны. І яна пайшла, сумная, назад у сваю двухпакаёвую каморку, да мужа, які заўсёды быў п'яны і ўвечары, калі маладая жанчына распраналася, каб легчы спаць, мычаў як жывёла. Як гэта агідна і страшна – жыць

з мужам-жывёлай!

Позірк Кастуся затуманіўся, і ён хацеў паклікаць Ніну, з яго вуснаў вырваўся гучны шэпт. Жанчына прыпынілася і павярнулася да яго. Вочы яе бліснулі прагна і ўрачыста. І гэтая прагнасць у спалучэнні з урачыстасцю сведчылі, што Ніна не толькі жанчына, але і драпежнік. Настаўнік адмоўна пахітаў галавой – у гэты момант ён нечакана зразумеў, што на самай справе ён сам з'яўляўся тэртыорыяй, на якую гэтая жанчына зараз рабіла наступ.

Яму было шкада Ніны, хацелася пакінуць ёй нейкую надзею, каб ёй лягчай было перачакаць сваю маладосць.

Нечакана Кастусь убачыў запалкі, што ляжалі над дзвярыма, – ён скапіў гэтыя запалкі, як тапелец хапае выратавальнае кола, і імкліва падышоў-падбег да Ніны, шырока і шчыра ўсміхнуўся:

– Калі ласка, спадарыня Ніна, запалкі.

– Дзякую, – голас быў грудны, мяккі, гаючы. Позірк блакітных вачэй ужо спакойны, крыху здзеклівы, і ў глыбіні зіхацела тута аб няздзейненым.

Яна пайшла, пакінуўшы маладзёну спакусу, якая ўсё расла і мацнела, і цяптер сумненні іншага кшталту запаланілі ўсю ягоную існасць.

Час ідзе і ідзе, і рана ці позна надыдзе момант, калі яго маладосць скончыцца. І што ж яму – так і чакаць невядома каго? Незнаёмкі? Але ці прыйдзе Тая, якую ён чакае, сюды, у гэтую вёску, пра якую забыліся сучаснікі і сам Бог?! А можа, Яна дзесці ў іншым месцы, у горадзе ці ў такой жа вёсцы, нудзіцца ў адзіноце...?

Праз нейкі час настаўнік зразумеў, чаму піў Нінін муж: ён, як і муж Веры Андрэеўны, хаваўся ад тутэйшай рэчаіснасці.

VII

Аднойчы дождж скончыўся. Малады настаўнік апрануў вятроўку і пайшоў туды, дзе панавалі вецер, цемра і валадарыла вільгаць. Ён сышоў з абшарпанага ганку і з разгону ступіў нагой у калюжыну. Набраўшы поўны чаравік вады, Кастусь моўкі вылайў сябе за тое, што забыўся пра існаванне гэтай недарэчнасці. Присутнасць калюжыны перад самымі дзвярыма двухпавярховага дома было неразумным, яно ставіла пад сумнёў існаванне цывілізацыі.

Ён паставіў нагу на край падмурка дома, расшнураваў чаравік, выліў ваду, зняў шкарпэтку, выкруціў, абуўся. Падмурак дома, як і сам двухпавярховы цагельны будынак, вылучаў аўру засмечанаасці і занядбанасці. Кастусь азірнуў наваколле.

Вакол панаваў прыщемак. Адзіным сапраўдным сведкам існавання сусвету з'яўляўся вецер, які налятаў у гэтае абмежаванае асярод-

дзе, быццам нейкая жывая моц, і вымушаў стагнаць у журбе дрэвы, што ўздымаліся сцяной побач з домам.

Настаўнік пайшоў старажытным паркам, які пачынаўся адразу ад дамоў, па вытаптанай сцежцы, імкнучыся ўгадаць у сутонні вечара шлях сярод дрэваў, зрэдку ступаючы ў калюжыны. У шуме вершалін дрэваў адчуваўся смутак... Дрэвы былі сведкамі даўніны, і цяпер гэтая старадаўнія волаты – ліпы і грабы, ясені і вязы, яліны і дубы – вылучалі тугу па часе, калі яны былі маладымі, па тых людзях, якія некалі стварылі гэты парк, клапаціліся пра жыццё дрэваў, радаваліся іх моцы, і жылі побач, пакуль не прыйшоў час развітання. Дрэвы страцілі сваіх гаспадароў і асірацелі, засталіся адны і цяпер назіралі ўжо іншых людзей і іншыя часы. Яго ўразіла думка, што гэтая веліканы-расліны помнілі яшчэ жыхароў Вялікага Княства, вясёлыя гулянкі шляхты, іхны смех, гаворку, слова кахання, танцы, роздумы, працу, нараджэнне дзяцей і смерць старых.

Дзесці побач цурчэў ручаёк, і маладзён прыпыніўся, пранікнёна слухаючы гэты жыццёсцвярджальны гук. Раўчук меў мару і спрайджаў яе. Ён весела перацякаў з каменъчыка на каменъчык, ціха цурчэў і імкнуўся туды, далёка-далёка, да самага сіняга мора – і праз тыдзень ці праз месяц ён абавязкова дасягне сваёй мэты.

Мінулае нібы зноў вярнулася ў парк, і настаўнік доўга глядзеў на абрысы старажытнага палаца ў атачэнні вялікіх дрэў, што гуртаваліся калі старадаўнія будынку, як на апошній мяжы сваёй абароны. Палац вылучаў непахіснасць. Кастусь, уражаны, падышоў бліжэй і адчуў моцную аўру непераможнай самасці, якая атуяла палац. Старадаўні будынак нават у вечаровым сутонні выказваў сваім абліччам значна больш цывілізаванасці і культуры, чым сучасны двухпавярховы дом з белай цэглы, дзе жыў малады чалавек.

Вечер сціх. Поўня ў атачэнні хмар пльыла ў космесе і рыхтавалася зірнуць на зямлю. У прамежку паміж хмарамі на зямную кулю пазіралі зоркі. Дзіўнае сузор'е Арыёна ўздымалася над лесам. Настаўнік ішоў далей па сцежцы, туды, дзе парк рабіўся дзікім і пераходзіў у лес. Буйныя краплі воды зрываліся з дрэваў і цяжка пляскалі аб глебу.

Кастусь выйшаў на ўскрайну лесу. Панавала вусцішная цішыня. Месяц выплыў з хмар і святлом, запазычаным у сонца, асвятляў усё наваколле. Узараная і абытая дажджом ралля пачыналася ад лесу і павольна падымалася ўдалечыню да блізкага небакраю. Выпарэнні, нібы сівяя хмары, кудлаціліся над раллём і бязважка паўзлі ўніз да лесу. У гэтай павольнай пльні туману ў спадучэнні з аголеным першародствам глебы і маўчаннем дрэваў было нешта недасяжнае

для ўсведамлення. Здавалася, Сусвет у гэтым утульным кутку крыху расчыніў сваё сапраўднае ablіčча, паказаў сваё сутво, што стасавалася з часам, калі яшчэ не існавала жывых істот. Ён адчуў глыбіню і магутнасць праляцелых на Зямлі тысячагодзяў, і ўвесь гэты час на зямной қулі штосьці адбывалася, нараджалася, работалася больш разнастайным і дасканалым. Хваля за хваляй усё больш складаныя жывыя істоты рушылі адна за другой, каб самім ужо больш ніколі не з'явіцца.

Настаўнік адчуваў сябе дробнай істотай, паддоследнай мышкай, якую хтосьці невядомы пусціў на нейкі час у гэты сусвет існаваць для выканання яго невядомых дзеяводаў. Напэўна, чалавецтва толькі прамежкавы вынік чынніка, які ўпарты імкне ўперад.

Хмары зноў насунуліся на месяц і затулілі яго, і ўся праява знікла. Малады настаўнік пастаяў у чаканні. Ён жадаў ізноў убачыць невядомае, пакуль нарэшце не зразумеў, што ўбачыў дастаткова. Ён адчуваў, як з сучаснасці працягнулася духоўныя повязі ў далёкае мінулае, у шаснаццатае стагоддзе і далей у старажытную гісторыю планеты, калі існавала прымітыўнае жыццё інфузорый і першародства зямлі было аголена, як гэта ўзараная і абмытая дажджом рабля.

Кастусь пайшоў назад па сцяжынцы, краплі дажджу зрываліся з дрэваў і шапацелі ў траве. Месяц, ахутаны хмарамі, плыў у небе, нібы рыхтуючыся зноў зірнуць на зямлю. Старадаўні ліцвінскі палац ачольваў у тумане паўсталыя побач з ім абрывы веліканаў-дрэваў, як маўклівых сведкаў прабеглага часу...

Ён падышоў да дома з белай цэглы і прыпыніўся. Двухпавярховы будынак, абшарпаны, з паламанымі дзвярыма і калюжынай, вылучаў аўру разбурэння, прыгону і заняпаду.

Думкі роўнай плынню цякалі ў свядомасці. Настаўнік зрабіў некалькі крохаў наперад і зірнуў уверх, туды, дзе сярод хмар плыла поўня. Яму здалося, што плынъ ягоных адчуванняў пачыналася адтуль, з космасу. Космас пасылаў яму свае думкі.

Наваколле было заліта святлом месяца, якое рабіла ўсё прысутнае загадковым і чароўным. Цені дрэваў блыталіся на зямлі, і ў гэтым сутоку ценяў і саміх дрэваў прысутнічала таемнасць.

Кастусю захацелася стаць чароўнай птушкай і паляцець да зорак. Знайсці Тую, што таксама любіць Ноч, Зоркі, Сузор'і, цені ад дрэваў, старажытны ліцвінскі палац, Вялікае Княства, дождж, што ідзе адначасова ў мінулым і ў будучыні і прымушае марыць аб Таенім.

Заняткі ішлі ў дзве змены, і звычайна пад канец дня ў школе заставалася некалькі настаўнікаў, што праводзілі апошнія ўрокі ў трох ці чатырох старэйшых класах. У аўторак і пятніцу апошнімі ішлі ўрокі Кастуся і Веры Андрэёны.

У той вечар ізноў крапаў дожд়, цягнуліся апошнія лістападаўскія дні.

Пасля заканчэння працоўнага дня педагогі нетаропка збіралі рэчы і размаўлялі. Кастусь міжволі адзначыў, што вочы ў настаўніцы прыгожыя і адпавядаюць агульнаму малонку твару. Упершыню ён глянуў на завуча як на жанчыну, і нешта ў ім узрушана затрымцела. Вера Андрэёна ў цёмна-пухнатай сіней блузцы з бліскучымі знічкамі і чорнай спадніцы выглядала надзвычай файнай. Яна, зірнуўшы на Кастуся спакойнымі шэрымі вачыма, запытала:

- Што выробіце ў выходныя дні? Вам не сумна адному?
- Сумна. Чытаю кніжкі, рыхтуюся да ўрокаў.
- Жаніца вам трэба. Чым Валя не жонка для маладога хлопца?
- Вы здзекуецеся, Вера Андрэёна. Валя – гэта несвядомая істота.
- А вам патрэбна свядомая? – з добра прыхаванай прыкрасцю пацвеліла завуч. Яна прыпынілася на паўдарозе да гаплікаў, дзе вісела ейная рудая шата³. І Кастусь ізноў неўпрыкмет убачыў, скапіў усю яе зграбную крамянную паставу на стрункіх нагах, з пругкімі плячыма, якія хочацца лашчыць, з капой старанна ўпараткованых русых валасоў. І рагманы, шчыры, беззаганны позірк шэрых вачэй...

– Дзе вы яе возьмече тут, у палескай глухамані – свядомую, прыгожую, з густам, палкую, каханую, адукаваную, дзіўную, непаўторную тургенеўскую прыгажуню. Разуйце вочы! Гады імчаць, і чым далей, tym хутчэй... Усе мы прайшли праз мары аб шчасці. І хто своечасова не зразумеў і не адаптаваўся, той застаўся ў адзіноце...

Уражаны настаўнік пайшоў да гаплікаў і, зняўшы яе шату, дапамог жанчыне апрануцца з нечаканым хваляваннем далікатна дакрануўшыся да яе пляча. Шчырыя слова завуча раптам адчынілі яму ту ўрэчаіснасць, якой ён да гэтага не разумеў.

- Дзякую, калега, – прамовіла Вера Андрэёна.

Настаўнік хутка накінуў свой балоневы шат, і яны пайшлі з школы. Знадворку валадарыла глухая цемра з дробным дожджыкам, і міжволі давялося ўзяць Веру Андрэёну пад руку, накрыцца адзінным парасонам і асцярожна ісці па вясковай цёмнай, гразкай вуліцы з шматлікімі калюжынамі.

³ Шата – (старабел.) --плашч

— Такія жанчыны ёсць, — узрушана прадоўжыў гаворку Кастусь, — але я з імі размінуўся ў гадах. Вось вы, Вера Андрэйна, якраз такая жанчына.

— Вы думаецце, я не сустракала мужчын, якія адпавядалі майм жаданням? Але, як заўсёды, не ў той час і не ў тым месцы. Вось у чым трагедыя, уласцівая нашаму жыццю.

Яны з імпэтам гаварылі яшчэ шмат пра што, неяк непрыкметна хутка дайшлі да хаты, дзе жыла Вера Андрэйна, і нечакана затрымаліся пры развітанні. Абое хацелі доўжыць узніклія дачыненні, але ўпарты дождж гэтаму перашкаджаў.

— Дзякую, пані Вера, — ціха сказаў Кастусь і, нечакана ўзяўшы ейную ѿплую руку, што прыцягнула яму на развітанне маладая жанчына, пышчотна пацалаваў яе, — да пабачэння.

Ён імкліва павярнуўся і знік у цемры ночы, шпарка ідуны пад моцным дажджом да сумнага надакучлівага гуртажытка і несучы з сабой чароўнае ўражанне аб мілай жанчыне, што хвіліну назад дакраналася да яго боку, калі яны ішлі сярод цемры і дажджу ўдваіх, нябачныя нікому і таму вольныя ад забонаў і чужых звяз. Бегучы пад дажджом, узрушаны настаўнік са здзіўленнем адзначыў, што насамрэч цемра і дождж даравалі ім свабоду. Што нуда — гэта няўменне карыстацца той воляй, што прапануе Ноч кожнаму ўвішнаму маладзёну.

Позна ноччу Кастусь варочаўся ў ложку пад храп маладога саўгаснага агранома Базыля, якому падсвітваў стары халасцяк выкладчык фізкультуры і саўгасны інструктар па спорце Алег Іванавіч, і цяпер наракаў на сябе за тое, што так хутка развітаўся з пані Верай. Трэба было пацалаваць не толькі ейную руку, але і вусны, узяць з усёй палкай моцай за вабныя плечы, прыцягнуць і пышчотна ды горача цалаваць, каб праявіўся момант ісціны, каб ён ведаў яе стаўленне да яго, Кастуся.

Ён цешыў сябе думкай, што праз тыдзень ён здзейніць тое, чаго не здолеў зрабіць сёння.

IX

Наступныя буднія дні прынеслі расчараўванне маладому настаўніку. Вера Андрэйна нічым не выказала сваёй прыхільнасці да маладога настаўніка. Трымалася роўна з усімі, спакойна выконвала свае прафесійныя абавязкі, і ні на міліметр не паменшыла адлегласці між сабой і Кастусём. Было лёгка ўкінуцца ў скруху, і ён быў вымушаны ўвесе час пільнаваць сябе, каб перад уважлівымі вачымі калег захоўваць у сваім абліччы ўраўнаважанасць.

У пятніцу ўвечары Кастуся затрымалі заўгас Павал Есман і гісторык Вітаўт Янавіч, што нечакана прыйшлі ў школу. Яны нешта гаварылі, змарнаваўшы некалькі хвілін, і потым, калі Кастусь Андрэевіч выйшаў з школы, знадворку панавала безнадзейная цемра. У гэты вечар праводзіць Веру Андрэеўну не атрымалася...

Кастусь самотна ў роспачы ішоў па парку, апалае жоўтае лісце хваляй уздымалася пад ступакамі. Апошнімі днямі дажджы сціхлі, падмарозіла, у паветры валадарыў пах снега. У цемры восеньскага вечара над дрэвамі ўздымалася сузор'е Арыёна. Было зімна, сумна і журліва. Ба ўяўленні настойліва паўставала крамянная гнуткая і палкай жанчына, хвалюючая, вабная, загадковая...

У суботу паказвалі двухсерыйны індыскі фільм, і ўсе вяскоўцы пайшлі ў кіно, клуб быў бітком запоўнены месцікамі. Кастусь, будучы даматурам, на людзіах адчуваў сябе няўмека і таму застаўся дома.

Ён сядзеў у сваім пакоі за столом, абкладзеным спышкамі і падручнікамі, чытаў кніжку па касмалогіі і разважаў, што ўсе гэтыя веды адносныя і што ён цяпер прамінае, напэўна, самае важнае – сваю маладосць.

Душа патрабавала хоць штучных, але дадатных эмоцый. «Пайсці выпіць паўшклянкі каньяку... А калі раптам прыйдзе Вера Андрэеўна? Ёй гэта не спадабаецца, яна не захоча стасавацца з падпітym... Недарэмна яна ўзяла ў мяне кніжку па прыродазнаўстве, каб мець падставу зайсці да мяне. І цяпер самы найлепшы момант для гэтага. Лепш яшчэ раз асэнсуй прамоўленыя гісторыкам слова пра скрыпку...»

У прыбраным і вымытым пакоі было цёпла, ціхая прыемная музыка лілася з радыёпрыймача, стаяў паўзмрок. Упарадкаваныя два ложкі і трэці, ягоны, з свежымі прасцірадламі і коўдрай, напалову расчынены... Кастусь у белай кашулі і спартовых нагавіцах з лампасамі сядзеў за столом і чуіна прыслухоўваўся да гукаў...

Нешта драпнула ў дзвёры, гэта быў нават не гук, хутчэй адчуванне гуку. Сам гук згубіўся ля дзвярэй. Кастусь імкліва пайшоў да незамкнутых дзвярэй, ціха расчыніў іх. І хоць ён чакаў яе, але не паверыў сваім вачам. Вера Андрэеўна паўстала ў прыцемку на ганку – трапяткая, спалоханая, гатовая ўвадначас павярнуць назад, збегчы, праваліцца скроў зямлю і разам з тым непахісная ў імкненні выканаць свой доўг. Расчулены Кастусь хутка працягнуў рукі і, узніяўшы яе да сябе, амаль унёс яе ў вітальню і бязгучна зачыніў дзвёры. Яна стаяла каля сцяны, прытуліўшыся спінай, быццам ейныя намагані забралі апошнія сілы.

– Я вельмі рады і ўзрушаны, – шапнуў ён жанчыне, і яна ўдзячна

бліснула ў паўзмроку вачыма.

Ён павёў яе да свайго пакоя. Знадворку, відаць, пайшоў снег, бо на яе чорным паліто плавіліся сняжынкі. Яе моцнае хваляванне чамусыці зрабіла яго вельмі спакойным і ўпэўненым, ён памог ёй распрануцца і спытаў:

– Можа, кавы?

– Не, я на хвілінку... Аддаць кніжку... Людзі могуць падумаць...

Гэтак можна было прахаўкаць той непаўторны момант, якога абое так чакалі. Ён раптам успомніў, як гісторык аднойчы прамовіў задумліва: «Мужык, як той бамбавік у час вайны, калі выходзіць на цэль, то павінен трymацца свайго кірунку нягледзячы на аніякія перашкоды і страх».

Цяпер Кастусь напята думаў: «Якія людзі? Людзі глядзяць індыйскі фільм пра каханне і будуць глядзець яшчэ дзве гадзіны. Цяпер мы ўдваіх. Толькі ўдваіх, і ніхто ніколі не будзе ведаць пра гэтыя імгненні».

Ён моўчкі ўзяў яе руку, пяшчотна пацалаваў і потым, пацягнуўшы да сябе за пекныя плечы, палка знайшоў трапяткія вусны жанчыны...

– Я прычынью дзверы... Вы будзьце як дома, пані Вера.

...Ён шпарка прыйшоў назад, і яны кінуліся ў абдымкі, прыцягнутыя магутнай моцай супрацьлегласці, і, так патрэбныя адно аднаму, завіравалі ў кіпені гэтых уладарных сіл. Кастусь не ведаў, колькі прайшло часу, калі ён ачуяў у абдымках палкай жанчыны, што ціха і рытмічна стагнала ад яго настойлівай экспансіі. Віхура думак і пачуццяў праціналі яго, і адным з іх было здзіўленне перад багащем і таемнасцю гэтага вабнага жаночага цела. Гэтая дзіўныя плечы, невядомая раней чароўная талія і выгін крутых моцных сцёгнаў. Жанчына была невядомай якасцю, разумным і незнаёмым сусветам – нібы дзівоснай істотай з іншай планеты.

...Усяго некалькі разоў яшчэ яны інтymна сустрэліся па суботах у снежні.

X

Дачыненні з Верай Андрэйнай перамянілі маладога настаўніка, і ён з усіх сіл хаваў ад чужых цікаўных вачэй змены, што адбываліся з ім. Але як нельга не заўважыць перамену пары года, так цяжка пільнаму воку не ўбачыць нараджэнне мужчыны. Таму Кастусь наўмысна шмат сядзеў за падрыхтоўкай урокаў. Шукаў дадатковы матэрыял, нават выязджаў у райцэнтр за педагогічнай літаратурай.

Тарас Пятровіч перад сакавіцкімі вакацыямі чарговы раз наведаў урокі маладога педагога і потым здзіўлена зазначыў у настаўніцкай:

– Ніколі не бачыў, каб за такі невялікі час у маладога настаўніка выпрацаваліся гэткія прафесійныя якасці. Апошня ўрокі вы, Кастусь Андрэевіч, творыце на значна латвейшым узроўні. Яшчэ не майстар, але блізка, вельмі блізка.

Неяк у нядзелю сакавіцкім ранкам малады педагог нетаропка ішоў па парку, зазірнуў у вясковую бібліятэку, што месцілася ў будынку палаца. Пагаманіў з маладой бібліятэкай Светай, уважліва пазіраючы на яе вабную паставу, свежы, як персік, твар, некрануты касметыкай, сінія очы і касу, што залацістай вужакай ахінала плячо і цягнулася па блакітным пухнатым швэдры да самых клубоў. Нарэшце Кастусь выбраў і ўзяў пачытаць кніжку «Партрэт Дарыяна Грэя» і ў моцнай задуме сумна развітаўся. Сумна – таму што дзяўчына яму падабалася і прыцягвала як магнітам.

Ён хадзіў у бібліятэку, браў кніжкі, потым здаваў іх, і ўсё ніяк не мог назначыць спатканне. Ён вагаўся, бо ягоная будучыня была незразумелай і туманнай. Цяпер, калі Кастусь спазнаў шлях да жанчын, ён адчуваў, што дастаткова яму раз-другі сустрэцца з гэтай прывабнай дзяўчынай, як іння дачыненні зробяцца вельмі блізкімі і трэба будзе жаніцца. І тады адразу ўзнікнуць новыя пытанні: а дзе жыць? І вясной яму ісці ў войска... Маладая жанчына застанецца ў вёсцы, без ягонага пільнага нагляду, неабароненай тэрыторыяй... Настаўнік уздыхнуў і пайшоў да загаса.

Учора надвячоркам Павал Есман закалоў парсюка, і Кастусь дапамог яму смаліць і разбіраць кабанчыка. Гісторык, правёўшы апошні ўрок, таксама прыбег да іх на дапамогу. Загас запрасіў назаўтра яго і Вітаўта Янавіча на свежыну.

Зараз настаўнік ішоў у госці да загаса па вясковай вуліцы, ветліва адказваў на прывітанні вучняў, лагодна вітаўся з жыхарамі вёскі. Пасля дзіўных падзеяў позняй восені ён адчуваў сябе ў вёсцы як свой, усе людзі зрабіліся бы ягоныя родныя і блізкія сябры і нават сваякі.

Снег ужо сышоў, і ужо веяла доўгачаканай вясной. Зрэдку ішоў дробненькі дажджык, і ў маладога настаўніка ўзнікала нейкае незвычайнае, дзіўнае і трапяткое адчуванне прыроды, асяроддзя і свайго жыцця. Ён адчуваў, але, як неаб'езджаны жарабок, яшчэ не разумеў усёй чароўнасці сваёй мужчынскай свабоды і той маладой сілы, што хвалявала яго.

XI

У траўні Кастуся прызвалі ў войска, і ён вымушшаны быў пакінуць Клёнава. Выконваючы свой грамадзянскі абязязак, ён у вольную

хвіліну ўспамінаў дзівосныя клёнаўскія вечары і ночы, дзівячыся моцы сваіх пачуццяў і вастрыні ўражанняў.

Малады вайсковец успамінаў спадарыню Веру, яе роспач і яе жаночую мужнасць, і тыя незвычайнія вечары і ночы, калі панавала апраметная цемра, што дарыла тады свабоду і бясконцасць летуценняў. І цяпер яму думалася, што і пані Вера, магчыма, успамінае пра яго, пра тыя непаўторныя ночы, прасякнутыя іх палахлівым, вабным, палкім каханнем і нечым яшчэ – салодкім і няўлоўным, нібы чароўная скрыпка грава сваё сола ў космае: сярод зорак і загадкавага месяца, што, аточаны хмарамі, плыў у небе; сярод таемных ценяў дрэваў і мужных абрысаў старадаўняга ліцвінскага палаца.

Ужо ўвосень, ідуchy ў шыхце шараговых вайскоўцаў на вячэрну вайсковую сталоўку, Кастусь думаў аб атрыманым удзені лісце ад Вітаўта Янавіча, дзе той паведамляў, што іхны завуч Вера Андрэйна цяпер у дэкрэце і нарадзіла блізнятак: цудоўных хлопчыка і дзяўчынку. Што ейны муж, Іван Пятровіч, ужо з паўгода не ўжывае спіртовых напояў і нядайна пайшоў на павышэнне, ачоліўшы племгас у суседнім раёне. А вось ён, Вітаўт Янавіч, як ні ўпарціўся перад дырэктарам і рапана, але вымушаны быў згадзіцца стаць завучам школы.

Кастусь, стомлены за дзень напружанай баявой вучобы, механічна крочыў у шыхце сярод соцен маладых вайскоўцаў, і ў галаве яго ўзрушана круціліся прачытаныя днём словаў: «...нарадзіла блізнятак: цудоўных хлопчыка і дзяўчынку...» Хлопчыка і дзяўчынку... якіх ён ніколі не ўбачыць...

Крапаў дробны дожджык, прамокляя на плячах вопратка непрыемна прыліпла да цела, але ён адчуваў сябе ваяром, што вартуе жыццё і спакой цяпер такіх блізкіх яму вайскоўцаў: дырэктара Тараса Пятровіча і завуча Віктара Іванавіча, Веры Андрэйны і яе маленых дзетак, і нават ейнага мужа Івана Пятровіча, і мала знаёмай яму маладзіцы Ніны, што некалі прыходзіла за запалкамі, і добрай, рахманай Валі з комплексна-прыёмнага пункта, што хацела звычайнага сямейнага шчасця. Гэта нечакана ўзніклае ў ім пачуццё еднасці з простымі і шчырымі вайсковымі людзьмі нараджала ў ім пяшчоту і магутнае адчуванне сваёй запатрабаванасці.

– На месте-е! Стой! – данесліся здалёку камандныя словаў сяржанта. – Напр-р-ра-во! Р-ровняйся! – зычна і ўладарна рыкаў сержант.

Добрая сотня маладых вайскоўцаў іхний роты і з імі шараговы Кастусь Корзун звыкла выконаваці вайсковыя каманды.

У начным каstryчніцкім небе дзе-нідзе сярод хмар буйна зіхацелі

зоркі галактыкі, а над двухпавярховым будынкам вайсковой сталовай уздымалася такое знаёмае сузор'е Арыёна...

Анавяданне было надрукавана ўпершыню ў часопісе
“Панядзелак” за 2008 г..

Час збіраць камяні

“Любоў ніколі не мінеша, хоць і прароцтвы спыняща,
і мовы змоўкнуць, і веды скасующа.”

Першае пасланне да Карынфянаў.

I

Міхал Станкевіч з пункту гледжання звычайнага шараговага людства быў паспяховым чалавекам, між тым апошнім часам ён імкліва страчваў цікаласць да жыцця. Нібы імчаў, імчаў і, дабегшы да самага стромкага краю, зірнуў уперад, глянуў па бакох – і нічога велічнага, грунтоўнага, Боскага не ўбачыў. З надыходам новага часу ён узіраўся ў іншы гістарычны расклад і разумеў, што перамогі іншых цяпер заўсёды застаюцца чужымі.

Напэўна ён стаміўся і ягоныя залозы перасталі выкідваць у кроў хімічна актыўныя рэчавы? Хто ж яго ведае. Але з год назад ён на працягу некалькі месяцаў перадаў усе свае бізнэсовые справы сыну Альгерду, адпалаўніў частку назапашанага капіталу дачцэ Марыі й стрымана сказаў дзецям, гледзячы сумным позіркам у далечыню:

– Хачу падвесці рахунак. Паглядзеце цяперашняе жыццё сучасных людзей.

Ён спадзяваўся, што стасункі з простым народам вернуць яму тое свежае адчуванне, якое было ў даёкай маладосці. Між тым пенсія – вельмі сумная реч. Чалавек робіцца нікому не патрэбным. Летам ратавала лецішча, восенню і зімой можна было здурнечы ад успамінаў аб мінульым.

Альгерд, заклапочаны кепскім душэўным станам бацькі, у хуткім часе папрасіў яго дапамагчы і папрацаваць хоць на палову дня гандляром у адным з ягоных кантэйнераў на «Экспабеле»:

– Што ты, тата, будзеш кіснуць адзін у катэджы! А так мне дапаможаш і жывое сучаснае жыццё пабачыши. Учора прыйшлося звольніць прахіндэйку... Сам ведаеш, што перад Новым годам

пачынаеца запарка. А сумленнага гандляра адразу і не знайдзеш, трэба чалавек пяць выпрабаваць...

Міхал Андрэевіч з патаемнай надзеяй і прыхаванай радасцю згадзіўся дапамагчы сыну і ўжо каторы дзень працаваў гандляром. Стаяў ля акенца крамкі, памяркоўны і задумлівы чалавек з сівой галавой, якому ўжо не трэба нікуды спяшацца.

Вось так аднойчы ён зранку праз акенца гандлёвага кантэйнеру ўзіраўся ў вонкавае асяроддзе. Знадворку, на асфальце перад кантэйнерам, скокалі і ціўжалі верабейчыкі, дружна дзяўблі кінутую ім на сняданак жменю груцы і грэчкі. Сонейка ў сініх прагалах неба сярод шэра-белых ватных хмар грэла верабейчыкаў, гандлярку Тоню, што паліла цыгарэту і піла каву каля сваёй жалезнай крамкі, ваганосаў, што імкліва рухаліся з гандлёвымі таварамі па вулцы, утворанай кантэйнерамі.

Ён углядаўся ў буржуазную сучаснасць, успамінаў сацыялістычную даўніну, і ў гэтых успамінах прысутнічала здзіўленне ад ненаканаванасці быцця...

Міхась Андрэевіч рупліва падмёў падлогу ў кантэйнеры, вынес і паклаў на паддон з тузін упаковак розных гатункаў паперы для прыбіральні, крыху змяніў выкладку бляшанак згуслага малака на вітрыне, пераставіў бутэлькі з алеем, напісаў і прыляпіў налепкі з новымі коштамі тавару.

Потым зноўку вярнуўся ў кантэйнер да акенца. У будні дзень зранку пакупнік быў рэдкім госцем. Галоўная плынь людзей пачынала рух прыкладна з 11 гадзін. У акенца зазірнуў першы пакупнік.

– Вы працуеце? Мне чатыры рулоны паперы па 350.

– Калі ласка. З Вас 1400 рублёў. Калі можна, то дробнымі грашымі. Дзякую. Вазьміце рэшту 600 рублёў.

Першы продаж прыйшоў лёгка. Ён заўсёды праходзіў лёгка, хаця былі выпадкі, калі пакупнік купляў на 30 ці 40 тысяч рублёў, а аднойчы купілі тавару на 100 000 рублёў. Будучы непрафесійным рознічным гандляром, у глыбіні душы Міхал Андрэевіч баяўся памыліцца пры разліку. Хуткі разлік іншы раз вымушаў памыляцца. Але ён браў культурай абслугі, густам, добразычлівасцю, мяккім гумарам. У акенца глянула новая пакупніца.

– Калі ласка, мне шпроты. Дзве бляшанкі. Гэта якасныя шпроты?

– Вельмі добрыя. Рыскія.

– А шпроты вялікія ці сярэднія? Яны падвэнджаныя?

– Так, так. Падвэнджаныя, сярэдніх памераў. З вас 2600. Калі можна, дробнымі грашымі. Дзякую. Вам рэшта з пяці тысяч, дзве чатырыста.

– А что это он сказал: «Дробныі грашыма»? – настярожана запытаяў муж пакупніцы, адыходзячы з ёй ад акенца крамкі.

– Гэта значыць «мелкими деньгами».

У голасе жанчыны гучала задавальненне. Зрусяфіканыя тутэйшыя хацелі таксама ганарыцца нечым сваім, адметным.

Перад кантэйнерам утварылася чародка з трох-четырох чалавек, рослы малады мужчына ў дублёнцы пытаўся пра алівы. Міхась Андрэевіч прапанаваў яму некалікі гатункаў аліваў, адначасова тлумачыў якасць тавару.

– Алівы вельмі добрыя... Бяруць з анчоўсамі, з перцам, мне ўласна спадабаліся з цытрынамі. Ёсць з тунцом, з міндаём, з сырам, вось зірніце з крэветкамі. Так, з вас 1800 рублёў.

– Муку? Калі ласка, з вас 1750 рублёў. Дазвольце, я вам памагу пакласці муку ў пакет, каб вы не запэцкалі сваё файнае паліто, якое, дарэчы, вам вельмі да твару.

Апошняя прыемныя слова да мажнай пакупніцы сярэдніх гадоў ён прамовіў прыцішным голосам. Тая прыязна бліснула на яго сінімі, яшчэ незгаслымі вачыма. А ён ужо адказваў на пытанні наступнага пакупніка.

– Сайра. Канечне, адна з найлепшых кансерваў. Я сам люблю сайру. За дзве бляшанкі з вас 3200... Ці смачныя селядцы? Гэта справа густу і апетыту. Для мяне ўсё смачна. Дастаткова добра папрацаўцаць – і ўвечары ледзь язык не праглынаеш.

Невялікая чарга пакупнікоў скончылася, і Міхась Андрэевіч пералічыў грошы, паклаў буйныя купюры ў кішэнь, перанёс скрынку алею бліжэй пад рукі. Праз гадзіну павінны былі пайсці сапраўдныя пакупнікі, што будуць браць муку, алей, рыс, грэчку...

Пад самы вечар да яго падвалу аптовік, мужчына ў файнай скуранцы, і пачаў падкідваць розныя пакручастыя пытанні.

– Мне трэба оптам.

– Калі ласка, оптам можам і са скідкай. Мука будзе пакет па 1650 рублёў, калі купіце меx.

– А накладныя вы даяце, і сертыфікаты, ліцэнзіі? Мы ў Жодзіна адчыняем краму. Патрэбны паперы.

Міхась Андрэевіч з самага пачатку дзеяностных гадоў займаўся якраз дробнааптовым гандлем і таму добра валодаў пытаннем.

– Мы – крама і, акрамя тавару, нічога не даём. Вам трэба да тых, хто гандлюе дробным оптам. Дарэчы, калі вы з Жодзіна, то, можа, ведаецце там Алега Шчарбачэню?

Спытаў ён праста так, мо таму што ў яго быў добры настрой, а мо ад нейкага прадчування. Адказ мужчыны ў скуранцы быў нечаканым і выклікаў у Міхала Андрэевіча моцнае хваляванне.

– Ведаю. Мы з яго братам Толікам і адчыняем краму. Зараз Анатоль паехаў да дачкі ў Францыю. А Алег працуе дырэкторам школы, мае дачку і жонку.

– Адну дачку? Я меркаваў, у яго будзе з паўтузіна дзяцей.

Тутака Mixась Андрэевіч хацеў распавесці, як ён сватаў Алегу ягоную будучую жонку, той какаў адметную прыгажуню і баяўся прапанаваць ёй сваю руку і сэрца. Наступны адказ прадпрымальніка ўразіў яго да слёз.

– З першай жонкай Алег разышоўся. Жыве з другой жонкай – Вольгай.

Мноства пытанняў узарваліся ў галаве Міхала Андрэевіча, але ён, уражаны tym, што сказаў яму прадпрымальнік, здолеў толькі стрымана запытаць у таго:

– Можа, скажаце мне тэлефон Алега ці Анатоля?

Mixась Андрэевіч узрушана занатаваў тэлефон Анатоля. Прадпрымальнік, нешта адчуўшы, у сваю чаргу са спачуваннем ціха прамовіў:

– Ад каго перадаць прывітанне Алегу?

– Так-так, прывітанне. Ад сябра Мішы, што сасватаў яму жонку ў 1972 годзе.

– Ого-го, дык гэта калі вы былі яшчэ маладымі? – здзівіўся жодзінскі прадпрымальнік.

Mixась Андрэевіч з прыкрасцю адзначыў, што пачынаючы бізнесмен ідэнтыфікаў яго як старога чалавека.

Ён сказаў жодзінцу крыху пачакаць і хутка пайшоў у кантэйнер, наклаў у вялікі пакет бляшанак шпротаў, сардзін, маслін, сайры, алею, печані траскі.

– Перадайце ад мяне Алегу і ягонай сям'і падарункі да Новага года.

Ён сціснуў руку чалавеку з Жодзіна, і ў ягоных вачах стаялі слёзы, калі ён глядзеў услед прадпрымальніку, што пайшоў па вулцы, утворанай кантэйнерамі, пакуль той не схаваўся за паваротам. Канчатак працоўнага дня Міхал Андрэевіч адпрацаваў нязвыкла ціхім, а ўвечары зморана пакрочыў з «Экспабела» да прыпынку трапейбуса.

З неба пачынаў церушыць дожджык. Mіхал Андрэевіч дайшоў да прыпынку, сеў у трапейбус і паехаў дахаты на Сурганава, дзе жыў у тропакаёўцы з жонкай. Дома ён, змораны пасля працоўнага дня,

маўкліва піў гарбату, а потым, седзячы на зэдліку, упартая расціраў адзервянелья ногі, прымаў цеплыя гаочыя ванначкі з лекавых траў. Руплівая жонка Ніна, пазіраючы сваім уважлівым позіркам ў ягоны стомлены і патухлы твар, казала:

– Трэба табе да хірурга і кардыёлага на прыём сходзіць. Не запускаць хваробы.

– Сходзім. Знойдзем час і ў наступны панядзелак сходзім.

– Ты ўжо які год так кажаш, і ўсё ніяк не сходзіш. І гандляром у кантэйнер пайшоў! Цэлы дзень на хворых нагах! Прыходзіш з шэрым тварам. І знаёмыя ўбачаць – будзе няёмка. Сапсуеш свой імідж уплывовага чалавека. А Альгерд няхай возьме маладога гандляра. Калі купіў краму на Кузьмы Чорнага, то навошта яму кантэйнеры? Толькі цябе загоніць у труну.

Міхал Андрэевіч з прытоеным лёгкім гумарам пераканана патлумачыў:

– Які імідж? Хутка прыйдзе Час малпы. Як зраблюся малпай, буду толькі жэрці ды поўзаць да унітаза. Ельгатаца пад нагамі дзяцей з успамінамі аб мінуўшчыне. Працаваць, быць карысным людзям – і ёсць шчасце. Шчасце ж не ў грашах.

Ён выцер ручніком распараныя ў лекавых травах ногі і, узніяўшыся з зэдліка, ціха рушыў да канапы, каб паглядзець апошняя навіны па тэлебачы.

II

Праз тыдзень, будучы на фазэндзе ў дачкі, Міхал Андрэевіч патэлефанаваў Алегу Шчарбачэню.

– Прывітанне, сябар. Гэта я, Міхал Андрэевіч.

– Міхал Андрэевіч? Хто гэта такі? Не помню, – У слухаўцы быў чуваць голас, што пакутліва шукаў у сваёй памяці нейкага невядомага чалавека, які абазначыў сябе імем, даўно страчаным памяццю.

– Міша Станкевіч з Клёнава.

– А-а, Міхась з кантэйнера? Дык ты прадпрымальнік, маеш гандлёвы шапік? Будуеш загніваючы капіталізм?

– Будую. Цяпер вось сын будзе, а я на пенсіі.

– А сын дзе?

– Купіў краму. Зараз афармляе, завозіць тавар, набірае супрацоўнікаў. Спраў па горла. А я вось пакуль яго замяняю.

– Эх, дружка, ты малайчына! Ты ўсё ж ускараскаўся вышэй за ватэрлінію. Помніш, як некалі казала Гражына: «Хлопчыкі, трэба рабіцца нарэшце мужчынамі. Імкнуща жыць над ватэрлініяй, дзе

свеціць сонца і спіявають райскія птушкі. Дзе квітнеють ружы і архідзі? Помніш Гражыну? Гадоў дзесяць назад быў на малой радзіме і сустрэу яе ў парку над Сожам. Пакалякалі аб мінульм. Пыталася пра цябе. Не, кажу, не ведаю, што, і як, і дзе. Нібы камень у бурлівую воду, скінуўся Міхал, і аніякіх слядоў.

Пры словах Алега пра Гражыну Міхал Андрэевіч збялеў, пракаўтнou паветра і ў сваю чаргу, сунуўшы таблетку нітрагліцэрину пад язык, запытаў змененым голасам:

– Ну а ты як? Як Жэнай? Колькі ў вас дзетак?

– Што табе сказаць, Міхась... З Жэнай я разышоўся 25 гадоў назад. Паехала яна дадому ў свае Баранавічы. Ажыццяўляла мару сваіх бацькоў, выйшла замуж за афіцэра, – У голасе Шчарбачэні гучала застарэлая крыва. – Потым захварэла на рак і памерла. Была ў нас дачка, але з ёй у мяне няма ніякіх зносін. Жыву ў шлюбе з другой жонкай, маем таксама дачку – Юлю.

Яны яшчэ паўспаміналі мінулае і дамовіліся аб сустрэчы. Нарэшце Міхал Андрэевіч паклаў служаўку і задумліва пацягнуўся на гаўбец, каб з вышыні другога паверха ў адзіноце падумаць над тым, аб чым помніў усё жыццё. Ён глядзеў на свой утульны невялічкі катэдж, дзе цяпер жыла дачка са сваёй сям'ёй, на дагледжаны садзік і гарод, на клумбы восенінскіх астраў, што востра палымнелі свежымі фарбамі сярод восенінскай шэрасці, на бліскучы руды «опель», што стаяў перад гаражом, гарэзлівага ўнука Казіка, які разам са сваім бацькам Стакам выгульваў касматага вайчару Блэра.

...Так, так. Тады, у маладосці, ён моцна даў хібу... Спачатку гульма прагуляў пяць гадоў у інствытуце, а потым, калі час імкліва палящеў уперад, ён сустрэу дасканалую Гражыну – і спалохаўся сваёй непадрыхтаванасці. Побач з яе духоўнай прыгажосцю, густам, выхаванасцю, розумам, нардычным харектарам ён адчуў сябе нявартым Яе. Ён бачыў у Ей чароўную дзяячую сталасць і спеласць і адчуваў сваю хлапчуковасць, нават інфантыльнасць. Ён палохаўся моцы сваіх і яе пачуццяў, баяўся сваёй слабасці перад вонкавым светам, няздолнасці абараніць Яе ад тых варожых хцівых, драпежных сілаў і губляў час... Так і не прапанаваўшы Гражыне сваю руку і сэрца, фактывна збег на год у войска. Ён хацеў яшчэ ўмацавацца, узмужнечы – і потым, мужнім і моцным, дасведчаным і спрактыкованым, сказаць Ей пра сваё каханне да Яе.

А яна, свежая, некранутая, палкая, чакала, чакала, і іншы раз, калі срэбраныя імгненні часу беглі ў невядамае, настойліва пыталася ў яго:

– Мілы! Ты любіш мяне?

Яму здавалася тады, што ў гэты момант час прыпыняўся і ўжо не рухаўся. А Гражына – не дачакаўшыся адказу яшчэ некалькі разоў – праз паўгода выйшла замуж, там, у сваім вялікім горадзе, адкуль прыехала да іх у вёску на працу. Выйшла замуж мо за выпадковага чалавека, што проста апынуўся побач...

Ён так трагічна памыліўся! Ён думаў, назіраючы жыццё вакол, што час стаіць на месцы! Што разам з Ёй ён пражыве тысячу гадоў!

Мінулае як жывое круцілася ў ягонай памяці. Ён глядзеў перад сабой змрочным позіркам моцна стомленага чалавека, і той восеніцкі дажджлівы дзень, калі ён, Міхась, памёр душой першы раз, ізноў паўставаў перад ім...

III

Вайскоўцы, якія заступалі на ахову складоў, атрымалі зброю, набоі і ўжо ішлі шыхтавацца, калі шараговы Янак Даўгалевіч перадаў яфрэйтару Міхасю Станкевічу доўгачаканы ліст ад Гражыны. Міхась беражліва паклаў яго дрыготкай рукой у нагрудную кішэнню выгаралай на сонцы вопраткі колеру хакі, ён збіраўся прачытаць ліст у першую ж вольную хвіліну.

Палкавая варта ішла па пляцы пад марш, які іграў аркестр, і Міхась звыкла, але на гэты раз узнёсла грукаў бліскучымі ботамі, ідуцы страйвым крокам, цягнучы твар і позірк на вахтарных афіцэрэй палка. Дробны восеніцкі дожджык хвастаў па мокрым твары, а Міхась, маршыруючы разам з маладымі ваярамі роты і трymаючы аўтамат на вільготным плячы, адчуваў сябе дарослым мужчынам.

Ужо будучы на варце, на ахове вайсковых складоў, ён з хваляваннем адараўшай край каляровай каперты, надпісаны такім мілым, знаёмым почыркам, які нават на паперы выпраменіваў незвычайнью, уласціваю Гражыне густоўнасць і гармонію харектару, розуму і нейкую асаблівую аўру. Пачапіўшы аўтамат на плячо, Міхась хутка азірнуў абсяг уздоўж гаражоў вайсковой тэхнікі і, схаваўшыся ад восеніцкага дожджыку пад брыль грыбка, расчыніў ліст і прачытаў – літары і слова скакалі перад вачыма, бывацам ён імчаў у наступ на смяротны дот, – забойчы прысуд сабе.

«...Не пішы мне болыш. Не турбуй. Я сустрэла Таго, хто здолеў стаць майм Лёсам, бо ты не здолеў. Ты забаяўся, што “не здабудзеш маманта”. Ты добры, але ты слабы і не ўздымешся над ватэрлініяй. І прабач, я цябে не любіла. Можа я кепская, гадкая, нехарошая. Але якая ёсць. Ураўнаважся».

Віхур восеньская ветру выхапіў ліст з ягоных рук і кінуў яму пад ногі. Сусвет разбураўся. Вялізарны крыштальны сонечны гмах прыдуманай мроі разваливаўся, нішчыў аблокі летуценняў і ўзамен адчыняў шэрае звычайнае быццё. Дзяцінства скончылася. Жыццё нарэшце паставіла рубам свае галоўныя пытанні, і ён ужо не ведаў на іх прыемных і лёгкіх адказў. Усе адказы былі цяжкія, яны вымагалі ад яго паводзін дарослага мужчыны.

Міхась схіліў вочы долу, да бліскучых, старанна нагуталіненых ботаў, падэшвы якіх былі ўжо запэцканы свежым восеніцкім брудам. Вочы гарэлі дзікім вогнем вар'ята і маглі здрадзіць, паведаміць таварышам-жаўнерам аб ягоным шчырым жаданні знішчыць сябе – як чалавека, які атрымаў сакрушальную паразу і праз гэта ўбачыў бессэнсоўнасць існасці.

«Шчасця ўжо не будзе! Ніколі! Застаецца цярпець. Цягнуць доўгі, нудны... доўгі і нудны... воз жыцця. Як валачэ большасць...» – слізганула бязлітасная ў сваёй рэальнасці думка.

Ён азірнуў прастору. Рэчаіснасць вакол была штодзённай, звычайнай. Гэтыя доўгія аднапавярховыя цёмна-зялёныя будынкі гаражоў, дзе хаваліся грозныя танкі, гэты новенікі аўтамат АК у ягоных руках – былі фантамамі, створанымі людзьмі-генераламі, дзеля іхняга жадання схавацца ад чужога жыцця, утварыць уласную канцэпту, з якой можна якасна жыць да самага заканчэння. І ўсё гэта цяпер не мела для яго ніякага сэнсу. Ён застаўся адзін сярод дажджу, восені, гразкай глебы, запэцканых ботаў, аўтамата АК з цяжкім, набітым набоямі ражком – сярод усяго шэрага, сумнага, нетаропкага і чужога. І ў гэтым чужым для яго не было месца.

Міхась цяжка нагнуўся і марудна падняў з долу прыцінуты брудным салдацкім абцасам запэцканы белы ліст. Смяротны ліст цяпер быў адзіным сведкам існавання іншага, адметнага, чароўнага жыцця, дзе былі Ён і Яна. У лісце меўся доказ існавання ягонай плённасці. Цяпер лягчэй за ўсё было пусціць кулю ў сваё сэрца... Якая жудасная параза... Ён ніколі не здолее ўзяць рэванш!

«Не... не... не... не... Не! Ці трэба спяшацца закрэсліць сваё адзінае жыццё?.. Не!.. Не!.. Не!.. У чым я вінаваты? Пабаяўся жаніща з каҳанай дзяўчынай? Узяў адгэрміноўку, каб умацавацца? Неабходна знайсці мэту і ў гэтым жахлівым становішчы! Паміраць трэба з сэнсам... прыхапіць на той свет заклятага ворага ці ўдзельніцаць у рэвалюцыі ці вайне... Стаць героем! У мяне толькі адно выйсце – зрабіцца героем! Але ці ёсьць у мяне сапраўдны вораг? Каб быць героем, патрэбна некага перамагчы! Мне яшчэ трэба адшукаць у сваім жыцці свайго ворага...»

Ні ворага, ні вайны, ні рэвалюцыі на абшарах рэчаіснасці не прадбачылася...

Трымаючы ў руках аўтамат, яфрэйтар Міхась Станкевіч хістаўся на самай мяжы смяротнай прорвы... Бясконцыя шэсць месяцаў да дэмбелю зліліся ў суцэльны час цярпівага маруднага выжывання...

Прыйшоў дэмбелі і прынёс з сабой новыя складанасці. Цяпер яму не было чаго чакаць, змена варункаў не змяніла яго ўнутранага стану. Міхась нібы апынуўся ва ўнутранай эміграцыі.

ІУ

У вёсцы Залессе, дзе пасля дэмбелю Міхась уладкаваўся на працу, ішоў дождж, дождж, дождж. А потым узышло сонца. Але ўсё: і сонца, і дождж – ужо былі не такімі, як некалі. Рэчаіснасць была запалонена людзьмі-мурашамі. Мурашы былі паўсюль, у тым ліку і ў войску, дзе пратаршчык Кузьмічоў хціва жэр яшчэ цёплую кілбасу, што выпрасіў на Барысаўскім мясакамбінаце, куды яны паехалі здаваць вайсковых парсюкоў. А потым, ужо пасля войска, было яшчэ горш, бо маруднае, бясконцае і бессэнсоўнае жыццё прымушала варушыцца самастойна, хадзіць на працу, зарабляць грошы, здымаць кватэру, аб нечым гаварыць з людзьмі.

...Аднойчы малады дырэктар Залесской школы Іван Іванавіч казаў нейкія правільныя слова, але Міхась Станкевіч, часова набыўшы ўласцівасць звышадчування, бачыў, што думае ў сапраўднасці гэты неблагі дырэктар: ён не хацеў ехаць у райцэнтр, каб падвезці маладога настаўніка, бо шкадаваў бензіну, і гэтыя ягоны мурашыны клопат не здзівіў Міхася. Дырэктар таксама быў мурашом.

Мурашы хадзілі па вулках, сядзелі ў сталоўках, елі ці смяяліся, пілі гарэлку. Было невыносна глядзець на мурашоў, як яны смяяліся. Як можна было смяяцца, нават праста быць вясёлым, калі Яе не было. І як Яна магла смяяцца, нават праста жыць, дыхаць, распранацца... класціцца ўвечары спаць з нейкім чужкім чалавекам, калі Яго, Міхася, не было побач.

Гравійная дарога, што цягнулася з вёскі ў нейкую іншую вёску і далей у райцэнтр, людзі, што хадзілі па вясковай вуліцы, корпаліся ў сваіх сядзібах, сядзелі ў хатах і пазіралі ў вокны на мінакоў, шэрыя хмары ў сінім небе, нечаканы восенінскі дождж, волгlae верасьнёўскае паветра – усё гэта страціла сваю незвычайнную, некалі ўласцівую Ім шматканальнасць успрымання існуючага для Iх абаіх сусвету. Цяпер сусвет фізічных рэчаў і з'яў працягваў існаваць – але ў ім быў іншы, звычайны, штодзённы аднаканальны сэнс. Гэтае спрошчанае матэрыялістычнае бытаванне было самадастатковым, яно было

прыстасаванае для фізічнага самавыжывання, але ў Mixасёвай былой сістэме каардынат не мела патрэбнай каштоўнасці.

...Увесь час знаходзіўся нехта, хто выхваляўся сексуальным герайзмам, але ў ім таксама не было патрэбнага для Mixася духоўнага сэнсу. Яны, людзі, усе былі сляпыя і глухія – калі не зусім, то значна больш чым напалову. Маючы адзінае, непаўторнае жыццё, яны не адчувалі самага галоўнага – сваёй лучнасці з сусветам і ад гэтага – сваёй чалавечай узноўласці. У гэтых вартых жалю людзей, улагоджаных фізіялагічнай задаволенасцю, духоўная свядомасць кульгала, бо неабходнасць матэрыяльных здабыткаў перашкаджала ўзнікненню нечага іншага, больш узноўлага. Большасць жыла надзвычай дробнымі звычкамі штодзённага побыту...

Mixась адчуваў сябе пакутнікам, распалавіненым чалавекам, дзе лепшая частка – ягоны сэнс – знікла. Засталося цела з жывёльнымі інстынктамі, недасканалымі звычкамі, прымітыўнымі ведамі... Унутраная пустэльня існавала заўсёды і не адпускала яго ні на імгненне. Іншы раз пасля моцнай, да страты прытомнасці, выпіўкі з калегамі па працы ці нейкімі малазнаёмыі людзьмі, калі пачыналася абуджэнне, было яшчэ горш, бо ён вяртаўся ў сусвет, дзе Яе ўжо ніколі не было! Ён спрабаваў ablégчыць душу, нешта патлумачыць тым, хто быў побач, але праз нейкі час махнуў рукой, зразумеўшы немагчымасць гэтага, як спробу тушыць атамны рэактар заліваючы полымя вадою. Ён разумеў, што каб жыць, трэба працаўаць, вучыць дзяцей, садзіць бульбу, гадаваць жывёлу, але потым, калі ўсё пароблена, трэба вяртацца да галоўнага – да Зорнага Неба, да вільготнай веснавой Ночы, посвіstu качак і гергетанню гусей, што імчаць над зямлём сярод зорнай ночы, да стасункаў з Ёй, адзінай і непаўторнай...

А можа, аднастайнае быццё, штодзённая праца за шмат год патушылі б кахранне, зрабілі б з Яе звычку, звялі б Кахранне да валтуznі ў ложку?

Яму было сорамна перад Богам, які падараваў яму цудоўнае, дзівоснае жыццё і чароўнае кахранне, а ён гэтую каштоўнасць не здолеў скарыстаць. Mixась адчуваў, што закрэсліць сваё жыццё – значыць зняважыць сваіх бацькоў і самога Бога, і таму ён вымушана і цяжка цярпеў. Зняважыць пана Бога – і тады ўжо больш ніколі не жыць. Ён верыў, што там, у іншым ягоным жыцці праз мільёны, а можа, міліярды гадоў, ён, мужны і дарослы, ізноў сустрэне Яе, і тады ўжо ён Яе нікому не аддасць.

Ён адчуваў, што ўжо ніколі ў гэтым жыцці не будзе шчаслівым еднасцю з сусветам, а калі і будзе, то толькі далёка наперадзе, пад

старасць, і толькі на некалькі імгненняў. І трэба было цярпець гэты цяжар звычайнага, мурашынага, штодзённага бессэнсоўнага існавання шмат гадоў дзень пры дні. Бытаванне расліны, амёбы, мураша... Насамрэч немаглі забыцца пра Яе міліярды клетак ягонага арганізма, што не дазвалялі ўтварыць інтывімную еднасць душы і цела з некім іншым.

...Урэшце свядомая душа Mixася выгарала і памерла, і, каб жыць далей, ён быў вымушаны спачатку будаваць сваю новую, ужо ўсечаную і зменшаную, душу.

З стратай каханай ён паступова страчваў усё ахопнае разуменне і цэльнасць адчування сусвету. Сусвет рабіўся маленъкім і дробным, і тое, што некалі было для яго мурашыным і нязначным, напрыклад грошы ці меркаванні іншых, больш падобныя на плёткі, пачалі закранаць і яго. Чамусыці гэта называлася «рэальным успрыманнем рэчаіснасці».

Ён марнаваў непаўторныя гады маладосці... Гады ляцелі, а ён не мог знайсці Ёй замену. Найлепшая частка ягонага жыцця была запоўнена адзінотай, тугой, цемрай.

Аднойчы, узяўшы ў маладога вясковага сябра Грыбоўскага паляўнічую стрэльбу, Mixал пайшоў пад самы вечар на возера.

Чырвоны дыск сонца на заходзе марудна хаваўся за вясковы восеніскі небакрай. Ён, лёгка апрануты ў вайсковы пільчак з летнім брылём на галаве і абуты ў старыя чорныя чаравікі, хутка, каб сагрэцца ад восеніскай халадэчы, ішоў па сцежцы сярод хмызняка. З шэра-свінцовых хмар, што затулілі палову неба, рагтам пайшоў густы пухнаты снег, які ператварыў кастрычніцкую восень у сапраўдную і нечаканую зіму. Возера, снег, нач, што надышла хутка і валадарна, і тысячы паўночных качак касяк за касяком імкліва ляцелі з цемры заснежанага неба на цёмнае люстэрка незамерзлага возера. Хмызняк з неапалымі лісцямі, засыпаны шапкамі белага снегу, цёмная вада, што ціха плёскала аб бераг, і посвіст крылаў мноства паўночных качак... Снег рыпей пад нагамі, ногі стыглі ў лёгкіх чаравіках, але ён адчуваў палёгку. Чароўная, халодная, вялізарная нач валадарыла на зямлі. Ён быў адзін сярод цемры, снегу, возера, дзікіх паўночных качак, што прынеслі з сабой паўночны холад...

Ён узніяў да пляча стрэльбу, выцэліваючы чарадку крыжанак, што імкліва праляталі над хмызняком – і цяжкі выбух вогненнага стрэлу на міг парваў абсяг начы, каб яшчэ праз імгненне знікнуць у рацэ часу.

Цяпер Ноч панавала на ўсіх абшарах яго жыцця. Гэта быў новы Сусвет, нічым не звязаны з Ей. І гэты сусвет быў не горшы, чым той, дзе калісці існавала Яна. Так ён навучыўся любіць Ноч, Снег, вольных паўночных Птушак, Раку, Бераг, Зорнае Неба...

Ён выжыў сярод мурашоў, ператварыўся ў чалавека ночы... Сама па сабе Ноч не была сутокам зла. Але цемра нішчыла накірункі, стварала варункі да адзіноты, тугі, нараджала роспач... Так, ён стаў паўнавартасным чалавекам Роспачы.

З таго часу праімчала вялізарная колькасць дней – цэлая гістарычная эпоха... Прайшло безліч гадоў. Праляцей знакаміты шахматны матч Спакскі – Фішэр, прабегла легендарная серыя сустрэч савецкіх чэмпіёнаў з канадскімі прафесіяналамі, вайна ў Аўганістане, смерць дзяржаўных лідэраў, потым прыйшла Чарнобыльская катастрофа, рэвалюцыя савбураў*, разбурэнне Вялікай Дзяржавы, вайна ў Чачне, сваркі і звады новых і старых палітыкаў, зняважлівия рэферэндумы, адыход назад да аўтарытарнага мінулага. Якая колькасць гістарычных падзеяў!

А ён, ужо зрабіўшыся сталым, а затым сівым Міхалам Андрэевічам, усё помніў Яе і іншы раз ён пачынаў разумець, што Гражына дзесці там, у іншым, вялікім акіяне жыцця, забылася пра яго, што яна не ўспамінае яго, і што Яны ўжо ніколі не сустрэнуцца.

V

У панядзелак Міхал Андрэевіч нарэшце пайшоў у паліклініку на прыём да свайго сябра, што працеваў кардыёлагам. Віценъ Уладзімеравіч, уважлівы сталы чалавек, доўга слухаў ягонае сэрца, глядзеў усе шматгадовыя аналізы і абследаванні. Потым, гледзячы ўсьтыч сваімі блакітнымі вачымі лічвіна, напрасткі выклалі тое, аб чым Міхал здагадваўся і сам.

– Галоўнае – гэта рухавік. А твой рухавік – лайно. У цябе ішэмія, на фоне розных тыпаў блакад. Каб зняць гэтыя блакады, то, лічы, быў бы здаровым чалавекам. А так жыць можаш, толькі асцярожна, а напружана працеваць нельга ані ў якім разе. Заклінue – і можаш памерці ў любое імгненне.

Стрымана пазіраочы на шэры, з мяшкамі пад вачымі, твар Міхала Андрэевіча, ён працягваў далей:

– Гэта сур'ёзная хвароба. Што ты хочаш? Ты разумееш, што мы не Богі і што заўсёды ёсць надзея...

* Рэвалюцыя савбураў – рэвалюцыя савецкай буржуазіі 1991–1993 гадоў.

– Мне трэба ведаць дакладна: колькі ў мяне застаецца часу?

– Гэтага табе ніхто не скажа.

– Вы, медыкі, прапануце мне няўцямныя надзеі пражыць яшчэ трошкі, чапляцца за дробныя моманты. Замест таго, каб пражыць паўнавартасна апошня гады і месяцы, сустрэцца з тымі дарагімі месцамі і людзьмі, развітацца з жыццём, ты прапануеш мне марнаваць апошня імгненні.

Кардыёлаг прафесійна разглядаў Міхала Андрэевіча, як тую жабку, што круціцца пад скальпелем студэнта-першакурсніка.

-- Ты ведаеш, Віця, што я гадоў пяць пражыў на зубах. Мне лягчэй было памерці, чым жыць.

– Я табе праўду-матку кажу, як ты і прасіў. Таму будзь вытрыманым, Міша, і не псуй гонты.

– Мяне цікавіць, колькі часу яшчэ можна пратрымацца? – нарэшце суцішыўся Міхал Андрэевіч.

– Патрэбна настойлівае лекаванне. Санаторнае лячэнне, спакойны рытм жыцця. Можна адцягнуць абвастрэнне, пратрымацца і дзесяць гадоў...

– Дзесяць гадоў? Якая нуда?! Ці ёсьць сэнс столькі жыць? А колькі трэба грошай, каб лекавацца?

– Сэнс заўсёды ёсьць. Унукі даюць сэнс. Старыя знаёмыя і старыя сябры. Міжнародныя падзеі. А родная прырода, лес, а вёска... Помніш нашу вёску, рэчку, а дзяўчын, а Тому Коваль помніш?

Абодва былі з адной вёскі, бегалі ў дзяцінстве па сенажаці, летам купаліся па пяць разоў на дзень у рэчцы Гаўі, гойсалі па лесе, выкопваючы вайсковыя трафеі, што яшчэ засталіся пасля баёў 41 года, вучыліся ў адной школе і ў юнацтве заляталіся да адных дзяячатаў.

– Вунь мой пляменнік Зміцер нарэшце вырашыў жаніцца. Хоча ўзяць кандыдатку навук у жонкі. Я яго пытаю: не баішся? А ён адказвае – не баюся. Мне, кажа, Міхал Андрэевіч казаў: “ніколі нікога і нічога не бойся! Асцерагацца шмат чаго трэба, але не баяцца. Бяры, кажа, Зміцер, у жыцці лепшае. Пара нам, ліцвінам, самім карыстацца лепшым, а не аддаваць яго розным прыблудам.”

Віценъ Уладзімеравіч зняў акуляры, і ад гэтага ягоны грозны твар доктара, што вырашае людскі лёс, набыў чалавечы і нават пяшчотны выгляд.

– Эх, Міша, толькі зараз і жыць. Нікуды не спяшацца, усё разумець. Дарэчы, нашы ішэмічныя хворыя-вар'яты едуць у санаторыі лекавацца, а там нажруцца віагры – і да маладых кабетаў. Ну, і адразу па новым інфарктце. Кожнаму часу сваё, а ў старасці, братэла

Міхась, трэба падрахаваць вынікі. І давершыць тое, што не паспей зрабіць у свой час, – па-філософску скончыў сваю казань кардыёлаг і пачаў пісаць рэцепт на лекі.

– Вынікі даўно падлічаны, – раптана прамовіў Міхал. – Дарэчы, іх патрэбна ра�ахаваць штогод, каб не прамінуць нешта важкае.

Міхал Андрэевіч не дужа спалохаўся ўчутаму, чамусыці вельмі задаволены, падзякаваў Віценю Уладзімеравічу за дыягназ, паклаўшы яму пад столік скрутак з бутэлькай «Напалеона» ды шыкоўнай каробкай шакаладных цукерак вытворчасці «Спартак». Да хірурга ён ужо не пайшоў. «Навошта лекаваць тыя ногі, калі раней памрэш ад сэрца», – меркаваў ён, вяртаючыся дадому.

VI

З надыходам новага часу, пакутліва ўзіраючыся ў іншы гістарычны расклад, Міхал Андрэевіч балюча разумеў, што пэўна там, у маладосці, іхня перамогі былі ў сапраўднасці перамогамі генералаў. Яму ўсё часцей пачынала здавацца, што Вялікая Дзяржава таму і разбурылася, што некалі ён не здолеў з'яднацца з Каханай, зрабіцца яе Лёсам, дасягнуць уласнага свайго, індывідуальнага шчасця. Імунітэт да сутыцьду, што ён атрымаў у маладосці, яшчэ валадарна трymаў яго ў жыцці. Але ён ужо разумеў, што пражыў жыццё з мурашамі. Будучы яшчэ не старым чалавекам, цяпер яму нясцерпна хацелася нарэшце паставіць канчатковую крапку... Калі гэтае жыццё існавала дзеля таго, каб толькі жэрці, то можна было і не жыць...

Да сустрэчы з прадпрымальнікам з Жодзіна ён старанна хаваўся ад успамінаў пра ту ю хатку – на ўскрайку вёскі каля самага лесу, недалёка ад школы, – дзе кватараўала Гражына...

І вось цяпер, калі штодзень увечары ён нетаропка крочыў у адзіноце па дарозе ад «Экспабелу» да прыпынку «Зялёны Луг» і лёгкі змрок ахутваў асяроддзе, а будынкі пачыналі патанаць у цемры і ў вокнах шматпавярховых гмахай загараліся першыя аген’чыкі – у гэты момант успамінаўся яму маленькі аген’чык у вакенцы сярод вясковага змроку... І яны ўдваіх каля плота ўсю ноч гаварылі і не маглі нагаварыцца, развітваліся і ніяк не маглі развітацца... І стракатанне конікаў у траве, ціхі гук у садзе ад сутыкнення яблыка з зямной куляй, Зорны Шлях Галактыкі, што вісеў над галавой цэлую ноч, і гергетанне дзікіх гусей, што сярод зорак шукалі кірунак на поўдзень... І ўжо пад самую раницу, калі пеўні крычталі на світанку другі раз, гук ягоных кроکаў, што чуліся ў восеніцкай вільготнай начы, калі ён, закаханы, вяртаўся дадому, пераходзіў кладку з двух

бярвенняў праз выкапаную сажалку, уздымаючы шчаслівы позірк на ўсход, дзе загараўся ружовы заранак...

І ў каторы раз Міхалу Андрэевічу ў імгненне нейкага найвышэйшага ўсведамлення прыходзіла разуменне, што тое звычайнае гарадское жыццё на асфальце, якім ён зараз жыў і якім жыве большасць, не з'яўляеца сапраўдным. Што гэта сон, нейкае механічнае звыкласць існаванне, і сапраўдныя імгненні быцця былі якраз тады, у імклівія, непаўторныя, срэбныя імгненні кахрання...

Аднойчы глыбокай ноччу Міхась Андрэевіч ізноў убачыў той жахлівы сон, пра няспраўджанае жыццё, дзе яна была побач.

...І вось Яна ў белай сукенцы нявесты бяжыць да Яго насустроч, сярод травеньскага квітнеючага бела-ружовага яблыневага саду, і птушкі, як анёлы, спяваюць свае песні, а сад заліты сонечнымі праменямі: «Тое, што было раней, – гэта быў толькі доўгі сон пра несапраўднае, другаснае жыццё. Так-так... Толькі сон. І сон нарэшце прайшоў, і цяпер мы будзем з табой назаўсёды. І першы, сапраўдны варыянт жыцця над ватэрлініяй павядзе нас шырокім вольным шляхам...»

Міхась смяяўся ў сне маладым шчаслівым смехам чалавека, што прачнуўся ад шэрага цымянага і бессэнсоўнага існавання і цяпер рад, што гэта быў толькі чорны цымяны прывід...

Ён прачынаўся неахвотна, нібы вынырываў з глыбіні, і шчаслівы стан заўсёды змяняўся раптоўна абрывнутым на яго пачуццём некалі звыклай для яго смяротнай туті, якая пераходзіла ў адчай... Роспач аб незваротным мінульым, аб праляцелай маладосці, аб страchanай вясковай цішыне глухім ранкам, з туманамі, з пераможнымі крыкамі першых пеўняў, глыбока тулілася ў ягонай памяці. І ён разумеў, што нічога больш значнага ў ягоным жыцці не было і ўжо не будзе...

Міхась Андрэевіч пайшоў на кухню выпіць вады і потым доўга нерухома стаяў каля прыадыненага вакна, невысокі пажылы чалавек у цельніку і каляровых трусах да каленяў, з белым наетым целам, з талеркай лысіны на цемені, па-ваўчынаму скамянела глядзеў у знаёму цемру і адчуваў сябе істотай, што шмат дзесяцігоддзяў бессэнсоўна імчыць у адзінoze касмічнага карабля праз маўклівы, бясконцы, несканчаемы зорны прасцяг космасу.

VII

Ён ведаў, што яму засталося зрабіць, бо не было сэнсу марнаваць апошнія сілы на змаганне за некалькі гадоў расліннага існавання. Ён

выкананаў доўт, паставіў дзяцей на ногі, дачакаўся ўнукаў – і дзякую Богу было і за гэта.

Познайя восенню, зіма ўжо дыхала з неба, але снег яшчэ не выпаў, Міхал Андрэевіч папрасіў Віценя Уладзімеравіча паехаць разам туды, дзе некалі жыла Гражына, сказаўшы яму:

– Трэба, Валянцін, пабачыць адну жанчыну. Не бачыў амаль сорак гадоў.

– Табе, дружка, нельга хвалявацца.

– Ужо, братэла, не мае аніякага значэння. Ці так, ці гэтак, а канец адзін. Не пабачыць – значыць абрабаваць сябе апошні раз. Урэшце я адчуваю, што патэнцыял маёй цяперашнія душы выкарыстаны. Па вялікім рахунку, больш нечым жыць!

Міхал Андрэевіч памаўчай і потым крыху няўпэўнена дадаў:

– Ёсць адно выйсце – паспрабаваць вярнуцца да нескарыстанага некалі рэзерву. Да душы, якая некалі адышла ў цену, амаль памерла. Але яна жывая. І яна значна багацейшая за цяперашнюю душу, з якой я пражыў апошнія 35 гадоў.

Віценя Уладзімеравіч, зірнуўшы на сябра, прамовіў тое, што думаў і што даўно хацеў сказаць старому сябру:

– Хочаш шчыра? Ведаеш, што такое тваё каханне? Ты ўзяў найлепшае, што было ў ёй на той момант, і ўставіў гэта найлепшае ў рамку, адкінуўшы ўсё, што табе не падабалася.

– Што ў ёй магло быць кепскага? Не бачу.

– Я бачыў яе фота. І я ведаю жанчын. У іх заўсёды добры жыццёвы апетыт і вострыя прыгожыя зубы. І яна прагматычная жанчына, з моцнай энергетыкай. І яна любіць камфортнае жыццё, любіць абняць і быць абнятай. Ты прайграў Яе некалі. І гэта незваротна. У жанчын заўсёды моцная цяга да вартасці жыцця. Жыць добра – сёння і тут! Жанчыне патрэбны сатэліт, той, хто пакладзе сваё жыццё за яе, каханую. Ты прайграў, таму што вагаўся пакласці жыццё толькі дзеля Яе. Ты хацеў, разам з ёй, увеселісь. А сёння яна змянілася нават генетычна. І яна цябе выкрасліла. Той, што ты ведаў, ужо няма. Ёсць нечая жонка, маці не тваіх дзяцей...

Міхал Андрэевіч маўкліва слухаў і не перабіваў. Віценя Уладзімеравіч прамаўляў далей.

– Ты рамантычны герой – а гэта атавізм, рудымент мінулага. Падсвядома ты чакаеш той увагі, якую яна дарыла табе, калі ты быў патэнцыйным жаніхом. Між тым увага прыгожай дзячыны да мужчыны – гэта ўвага вудаля да паплаўка, які хоча своечасова падсекчы рыбіну. Ты хацеў глядзець на яе, як на ікону, – і хацеў

знаходзіцца ў гэтым эйфарычным стане бясконца? І сублімаваць сваю творчую энергію ў свае справы, якіх ты тады яшчэ і не знайшоў...

– І што ты прапануеш? – Міхал Андрэевіч уважліва слухаў і быў надзіва спакойны.

– Ты ёй сёння не патрэбны. Значыць, і яна табе не патрэбна, яна дарма займае месца ў тваёй душы. Трэба вызваліць гэта месца.

– А наўзамен?

– Наўзамен ты напампуеш гэтыя файлы сучаснасцю. Сучасным жыццём. Сёння і тут! У цябе разам з яе выявай захоўваюцца тыя камуністычныя ідэалы, якія сёння непрыдатныя да жыцця. Гэта тая самая дзіцячая інфантыльнасць, якая, дарэчы, і стала прычынай разбурэння вялікай краіны. Калектыўны сіндром! Думаць не трэба, за цябе думae партыя! Але і партыі думаць таксама не трэба, бо за яе думae Палітбюро... І лепшыя з нас тады нават адчувалі так, як нас выхоўвала партыя. Перачытай «Як гарставалася сталь», Паўка Карчагін – гэта ж ты сёння. Марыў ты паехаць на БАМ?

– Марыў! – збянтэжана прызнаўся Міхал Андрэевіч.

– А на цаліне з будатрадамі колькі разоў быў?

– Тройчы.

– Ну вось, ты, Міша, несвядома і свядома хацеў быць героем. А жанчынам не патрэбны героі, ім патрэбны жывыя мужчыны, з якімі камфортна, прыемна, якасна... Ты ведаеш, у мяне ў жыцці было шмат знаёмыx і сяброў. Тэлефануеш ім на дзень нараджэння, на Новы год, віншуеш, яны дзячаць, бяруць твой нумар тэлефона, але самі не тэлефануюць дзесяткамі гадоў. Ведаеш чаму? Таму што нас нічога ўжо акрамя памяці не звязвае. І я зразумеў, што я ім непатрэбны. Што некалі я не спраўдзіў іх надзея. Яны, як выхаваныя людзі, церпяць, але на самай справе даўно закрэслі мяне. А я, як тумак, як жабрак, дамагаўся іхнія прыхільнасці. Я кажу пра простых людзей, не пра багатых.

Міхал Андрэевіч, гледзячы перад сабой, у роздуме пахітаў сівой галавой і нетаропка зазначыў:

– Гэта ты, Віцень, моцна сказаў: не спраўдзіў людскіх надзеяў! Посткамуністычны сіндром – надзея, што ты некаму патрэбны проста як чалавек.

Віцень Уладзімеравіч, былы хірург, ведаў – каб аперацыя была дасканалай, неабходна выразаць усё што магчыма, дзеля атрымання патрэбнага выніку.

– Адрачыся ад яе! Забудзься пра яе! Ты ёй не патрэбны! Ты пачнеш замінаць ёй жыцць! Пачнеш будзіць тое, чаго няма і чаго нават і не было ніколі. Ты пакутуеш ад Мроі – аб вечным шчасці! Аб вечнай

маладосці! Аб вечным каханні! Вечнага нічога няма. Уяві, колькі параз ты мінуў, не аб'яднаўшы сваё жыщё з ёй? Яна для дужага мужчыны з моцным сэрцам! Разумееш?

Гэта быў удар ніжэй дзяягі, і Віцень Уладзімеравіч ведаў гэта. Міхал Андрэевіч кръўдліва засоп і маўчаў. Маўчай і Віцень, даючы сябрумагчымасць пераадолець наступствы ад ягоных не вельмі прыемных слоў. Нарэшце Міхал Андрэевіч стрымана прамовіў:

— Тут праблема ў іншым. Адрокшыся ад яе, я магу імгненна зрабіцца мурашом.

— Значыць, ты бурбалка, дутая велічыня, і заўсёды быў мурашом.

Міхал Андрэевіч узважваў тую версію будучыні, што намаляваў перад ім сябра, і потым у роздуме, з скрухай стрымана зацвердзіў:

— Развітацца з звычкамі сяброўства, еднасці, добразычлівасці? Выкінуць усё мінулае на сметнік — усё, што моцна любіў, ад чаго пакутаваў? Знішчыць пачуццё віны перад людзьмі: тую некалі не прытуліў, там напіўся да парасячага піску і трymаў сябе свіннёй, недзе абразіў чалавека?.. Божа мой, якая колькасць грахоў! І ўсё гэта скінуць, як непатрэбную вагу, і зрабіцца прагматычным? Сучасным і непахісным? Моцным і паспяховым... нарэшце, багатым? Позна, Віцень, позна! Гэта для наступных пакаленняў. Наша жыщё ўжо складзена і пражыта!

Ён выразна адчуў, што на ягонай жыщёвой дыскцеце засталося зусім кръху часу.

VIII

На выхадныя раніцой яны паехалі на легкавіку Міхала Андрэевіча туды, дзе некалі жыла Яна. Легкавік імчаў па пустым Партызанскім праспекце, залітым электрычным святлом, і амаль усю дарогу Міхал маўчаў і нешта ўпартая думаў.

Нарэшце, праз пяць гадзін дабраўшыся да горада на Сожы, Міхал Андрэевіч збянтэжана ўзіраўся ў вуліцы і бульвары гэтага горада-фантама.

Горад існаваў у рэчаіснасці! Ён не быў мрояй. Трыццаць пяць гадоў назад Міхал усяго адзін раз быў у гэтым месцы, і за гэтыя гады горад зрабіўся ў ягоным уяўленні фантамам. Шмат разоў Міхал бачыў яго вуліцы і дамы ў сваіх снах пра Яе. Жахлівая думка, як драпежная рысь на дрэве, цяпер узнікла ў ім: можа, Яна была Мрояй?

Усё было незвычайнім, тут, дзе жыла Яна, і ўсё было прагматычным, там, дзе жыў ён. Цяпер яго ўразіла, што горад такі чароўны: у ім жылі нейкія іншыя людзі, была надзвычай дзіўная рака, па якой плавалі шматпалубныя таямнічыя, рамантычныя пасажырскія цеплаходы.

Ён выйшаў з легкавіка на той вуліцы, дзе калісьці жыла Гражына. Вуліца Барыкіна – гэта назва сарвалася з сцяны будынка і магутна, бы цяжкі камень, ударыла яго ў сэрца. Ён захістаўся і спалатнеў, прысёў на лаву, каб суцішыць сэрца, якое калацілася так, што ён з здзіўленнем зірнуў на грудзь, што хадзіла хадуном...

Існаваў яе дом, і тая самая школа, дзе яна некалі вучылася! Яго моцна ўразіла, што нейкіх сорак гадоў назад з гэтай школы бегла з партфелем да свайго пяціпавярховага панэльнага дома дзівосная дзяўчынка-выдатніца... І некалі хадзіла гэтымі сцежкамі, ішла гэтым паркам да самых ганкаў. Прайшло трыццаць пяць гадоў, а ён помніў нумар яе кватэры: № 21, і калі Mixась падышлоў да ганкаў, дзе калісьці жыла Яна, ягонае сэрца зноў загрукала з такой сілай, што ён спалохана сеў на лаву. Гэта быў для яго легендарны ганак, і калісьці русавалосы асілак-юнак, ейны сусед, які марыў стаць канструктарам летакоў, казаў Ёй чароўныя дзівосныя слова, прызнаючыся ў сваім каханні да яе:

– Я люблю цябе гэтаксама, як мае самалёты.

Mixась зараз зайдросціў таму юнаку.

Нечакана ён зразумеў, у чым была справа. Гэта была Мара пра плённае жыццё, у якім быў сэнс існавання і чалавечая радасць ад стваральнай дзейнасці. І Яна была каталізаторам гэтага жыцця. З Ёй ён жыў у іншай сістэме каардынат, рабіўся надзвычай глубокім у пачуццёвым і разумовыム успрыманні часу і просторы. З Гражынай рэчаіснасць мянлялася, існасць набывала свой стваральны плён, чароўны і Боскі сэнс.

У гэтую цяжкую хвіліну ён ізноў выразна адчуў, што пражыў ценявую версію свайго жыцця. Той, сапраўдны вызначаны яму кон, ён абмінуў з уласнай дурноты і непадрыхтаванасці. На яго жыццёвай дыскесце быў занатаваны зусім іншы Лёс... I Mixал Андрэевіч у гэтае імгненне ўпершыню востра і шчыра адчуў шкадобу пра куплены ў час перабудовы ў Смаленску старэнкі наган, а затым, пасля настойлівага змагання з спакусай, разабраны на часткі і кінуты ў Свіслач.

Руйнуючы ў сябе ўсе перашкоды, ён з сілай ціскануў дрыготкай рукой гузу электрычнай гудзёлкі ў кватэру № 21.

– Прабачце, – сказаў ён сярэдніх гадоў жанчыне, на выгляд пралетаркі, што зірнула з прыадчыненых дзвярэй. – Вы не падкажыце, тут некалі пражывалі Сасніцкія?

– Сасніцкія? То яны ўжо тут не жывуць. Гады чатыры як з'ехалі на новыя кватэры. Гражына з Вагітам і дзецьмі пераехалі ў цэнтр, а маці атрымала кватэру дзесці каля іх побач. А вы, прабачце, кім ім даводзіцца?

– Калега Гражыны па працы. Праездам з Бранска ў Магілёў. Дай, думаю, заеду. Аддам пазыку, – адказаў уражаны Міхал Андрэевіч.

Твар ягоны пры гэтым зрабіўся няўпгэуненым, і жанчына, гаспадыня кватэры, зразумела, што пра пазыку ён хлусіць. І, як шчыры і сумленны чалавек, робіць гэта няўмела. І таму яна адразу адчула давер і прыхільнасць да сівога мужчыны ў дублёнцы, што за дўгага жыццё не захацеў вучыща ашукваць людзей.

Яго ж уразіла пацверджанне, што Яна існуе. Ён так шмат пражыў без яе, што зараз здзвіўся: Яна сапраўды існавала ў сусвеце і ў цяперашнім жыццёвым часе! І звычайная жанчына-праletар так лёгка і проста гаворыць пра Гражыну, і так лёгка і проста некалі мела з Ей зносіны. Гэта звычайная шараговая праletарка была больш шчаслівай, чым быў ён, бо бачыла Яе амаль кожны дзень. І яшчэ яго вострым нажом разануў напамінак пра мужа Вагіта. Які яшчэ Вагіт? Басурман? Паўднёвы чалавек? Чорт ведама што!

– Магчыма, у вас ёсць яе тэлефон?

– Так, ёсць яе мамы.

Ён узяў у жанчыны нумар тэлефона, аддзячыўшы яе шакаладкай. Па тым, як раптам паружавелі пашчэнкі кабеты, ён зразумеў ту ю нэндзу, што мела яе сям'я.

– Паехалі ў гатэль «Вандрунік», – прамовіў ён Віценю, сядоючы ў легкавік.

IX

Ён патэлефанаваў Гражыне раніцай у нядзелю, папярэдне выпіўшы добрую порцию валяр'янкі з карвалолам і заглынуўшы цэлую жменю лекавых таблетак.

– Прайшло столькі гадоў і ты не забыўся?

– А ты?

– Ты не захацеў ці не здолеў прапанаваць мне сваю руку. Што заставалася мне? Запэцкаць твой вобраз чорнай фарбай і пайсці за першага, хто прапанаваў сваю моцную мужскую руку і адважнае сэрца.

– Так, я не здолеў. Я здаваўся сабе такім маленъкім, нявартым цябе... Я не ведаў правіл гульні... Я не ведаў, што жанчына, як тая тэрыторыя, патрабуе аховы...

– І ўсё ж ты пераможца. Захаваць памяць – гэта дадзена рэдкім людзям.

– Альтэрнатывы не існуе! Калі не захаваць, то з кім жыць? З мурашамі? Самому зрабіцца мурашом? Тады няма нікакай надзеі. Толькі тады я быў чалавекам, калі меў у душы ідэал існасці. А без

ідэала чалавек лёгка апускаеца да мураша, а потым можа зрабіцца і людажерам.

— Гэта датыгыць вас, мужчын. У нас, жанчын, іншы лёс. Мы павінны любым коштам, але даць працяг чалавецтву. Нарадзіць новае пакаленне.

— Я не бачыў цябе трывцаць пяць гадоў. І як быццам развітаўся толькі ўчора. Які жах! Ты хочаш сустрэцца? З тым, каго ты ідэнтыфікавала як пераможцу. Я так доўга чакаў, ідэал пачаў ператварацца ў мрою... Я смяротна стаміўся супрацьстаяць шэрасці.

— Я? Згодна. Патэлефаную мужу аб нечаканай сустрэчы. Давай сустрэннемся ў 12.00 каля гатэля «Вандройнік» на прыпынку. Ведаеш гэты гатэль?

— Так, ведаю. Глядзі, пазнай мяне. Я сёння — гэта стары, пажылы чалавек з сівой галавой, даволі гладкім тварам, сумным і змрочным. У дублёнцы і андатравай шапцы.

— Цябе я заўсёды пазнаю.

...Гражына ў рудым кажушку і норковай кубанцы на галаве, доўгай, ніжэй кален, шэрай спадніцы, у белых фіrmовых боціках, элегантная і густоўная, імкліва ішла сваёй заўсёднай хуткай хадой па другім беразе вуліцы і, убачыўши яго, падняла руку і памахала ёю — і па гэтым рагучым, толькі ёй уласцівым руху рукі ён адразу пазнаў Яе і востра, як удар нажа ў сэрга, трагічна зразумеў: ратунку не існуе.

Усё было! Нічога ён не прыдумаў. Ён даў жахлівага незваротнага ляпуса ў сваім праклятым праляцельм жыщі.

З ёй было так шмат звязана — нават шмат з того, што было спрайдженна без Яе, нейкім чынам датыгыла яе. Ён таксама махнуў ёй рукой, хацеў узніцца, пабегчы да Гражыны. Але вострые большікі разануў яго ў саме сэрца, і ён, заграбаючы рукамі паветра, усё імкнуўся узніцца з лавы.

Радасць і роспач, тута і шчасце скаланалі яго. Шчасце, што ён бачыць Гражыну! І трагічны роспач, што жыщё прайшло без Яе! Ён так шмат хацеў расказаць Ей пра Лес, пра Раку, пра Бераг, пра Зоркі Галактыкі, пра тое, як мурашы бягуць па джунглях жыщца, пра пакуты Чакання, хаду Паштальёна, пра Барацьбу, Выжыванне, пра тысячы бясконных, дзівосных і трагічных, чароўных і агідных, праяў, якія прайшли без Яе.

Калі Гражына перайшла вуліцу і імкліва падышла да яго, Міхал Андрэевіч сядзеў на лаве, упёршыся плячыма ў спинку, юнацкая ўсмешка шчыравала на яго вуснах, у шырокага расплюшчаных сініх

вачах знічкамі іскрыліся і зіхацелі, як каштоўныя дыяменты, буйныя кроплі слёз.

Ён вярнуўся ў жыщё і, валадарна перамагаочы сваю немач, узяў яе цёплую далонь, пяштотна пагладзіў і, паднёшы да вуснаў, пацалаваў руку чароўнай адзінай Жанчыны. У гэтае імгненне ягоная душа трымцела, нібы лісток асіны на ветры, і ўжо збіралася адляцець і ўзнесціся ўвысь, падхопленая анёламі.

– Sorry^{*}, – шапталі ягоныя памярцвелья вусны. -- Даруй за жыщё, пражытае без цябе! За ненароджаных нашых дзяцей! За фрагментарнасць уласнага быцця, за бессэнсоўнасць і бясплённасць...

– Sorry, -- белыя пухнатыя сняжынкі бязгучна асядалі на зямлю, плошчу, Гражыну, на ягоны спалатнелы, нарэшце шчаслівы і трагічны твар.

Ён ізноў нічога не мог супрацьпаставіць яе нардычнаму харектару, яе інтэлекту, густу, выхаванню. Усё ў ёй было больш дасканальным, на іхлы ўзоровень вышэй. І ён у каторы раз за сваё знявечанае жыщё падумаў аб той ісціне, што валадарыць у жыцці.

Моц – вось ісціна мужчыны! Вось якога адказу чакаюць каханыя жанчыны ад каханых мужчын. Моцны розум і дужы харектар, моцнае здароўе і плённая праца. Моц – гэта здольнасць жыць над ватэрлініяй, дасягаць пераканаўчых Вынікаў... Зараз у яго мелася толькі моц назапашанага досведу. Ён, які ніколі не карыстаўся сілай, бо ніколі не валодаў ёю, зараз ізноў адчуў, што толькі дужы мужчына можа дасягнуць парытэту з узнёслай і густоўнай, таленавітай і прыгожай жанчынай.

...Міхал Андрэевіч напята і валадарна будаваў мяжу паміж Ёй і сваім «Я». Увесь назапашаны жыщёвы досвěд, набыты розум – усё было накіравана на гэтую герайчную працу. Некалі ён знішчыў мяжу паміж Ёй і ўласным «Я». Але зараз гэткая неабароненасць была для яго смяротнай.

У гэты момант азвайся ягоны сотовы тэлефон. Ён позіркам папараціў у яе прабачэння і ўзяў слухаўку.

– Дзед, алё, дзед, – тэлефанаваў ягоны пяцігадовы ўнук Казік.

Міхал Андрэевіч адгукнуўся, нібы скінуў з плеч статонны цяжар.

– Тутака я. Што цябе турбуе, мой мілы дружка?

– Дзед, ты дзе? Ты абяцаў, што будзем хадзіць у кіно. Будзем высочваць зайцоў у лесе. Ты калі прыедзеши да мяне? Алё, дзед, ну, усё. Прыйяджай. Перадаю табе прывітанне.

* Sorry (англ.) – Даруй.

Унук сваім тэлефанаваннем магутна ўмацаваў дзеда. Цяпер Міхал Андрэевіч здолеў канчаткова ўсталяваць нейкае падабенства абарончай мяжы паміж ім і Ёй. Так, яна па-ранейшаму густоўная і валодае высокім інтэлектам. Але і яна жыла ў тым жа асяроддзі, сярод мурашоў. І яна прыстасавалася да мурашынай рэчаіснасці, гэта толькі ён з упартасцю асла і маруднасцю чарапахі поўз па пакручастай гразкай бездаражы і за гэтыя дзесяцігоддзі набыў свой уласны светапогляд.

Ці быў ён пераможцам? Ён выжыў сярод адзіноты, тугі, цемры ночы, увесь час помнічы сонечную Яе. Але ці перайшоў ён ватэрлінію, умоўную мяжу між існаваннем мураша і жыщём адважнага, выхаванага, плённага чалавека?

X

Увесь час ён неадрыўна глядзеў на Яе, і перад яго вачыма плыло мінулае. Грубка і агонь, пах свежых дроў, пах лесу, імху, шэрай восеніскай глэбы з тленам апальх лісцяў, туман і кроплі вады на калматых смарагдавых лапах ялін, таямнічае сутонне вечара – і Яна ляжыць на канапцы і незнаёма, загадкова глядзіць шэрымі вачыма на яго...

Фактычна тады ён зачапіўся за сапраўдане дарослае жыщё, а потым, страціўши Яе, ён існаваў у ланцу гу парагавых звычак нечакана здзіцінелага пакалення...

Гражына пасталела, праляцеляя гады наклалі свой адбітак, і ён, узброены досведам пражытых гадоў, чытаў Яе жыщё на яе твары. Яе вусны, такія гарманічныя і прыгожыя, ягоныя любімые вусны за праляцеляя гады патанчэлі, вялікія шэрыя вочы былі цяпер звычайнімі, маленькі трохкунічак валасоў, што некалі так прывабна выступаў на лобе, знік. Але ўсё роўна гэта была Яна! Яна, што пражыла без Яго, як і ён без Яе, парагавае жыщё звычайнага савецкага чалавека.

Міхал Андрэевіч з пяшчотай пазіраў на яе. Гэта была фантастыка! Праз бясконцае мноства дзён і начэй, праз дзесяткі гадоў самоты і роспачы ён нарэшце трymаў Яе руку ў сваёй руцэ! Без цені сарамлівасці глядзеў Ёй у вочы, узіраўся ў Яе сонечны твар. Дакранаўся да Яе пляча. Яна дарыла яму сваю ўвагу... Ён пазіраў на Яе і з здзіўленнем бачыў Яе ўжо мажную паставу, Яе жывот жанчыны, што нарадзіла дваіх дзяцей – не ягоных, чужых дзяцей! Ён асцярожна кашлянуў і прамовіў:

– Давай пойдзем у рэстарацыю гатэля «Вандроўнік», дзе заказаны столік. Я цябе пазнаёмлю з майм сябрам Віценем.

Яна з узнёслай сонечнай усмешкай спагадліва ўзяла яго пад руку.

– Зараз падыдзе мой муж Вагіт, і, калі ты не супраць, мы і пасядзім разам у рэстарацыі гатэля «Вандрунік».

Яны дачакаліся на прыступках гатэля Вагіта, і ў рэстаран прыйшлі ўтраіх. Вагіт Мансураў – чорнавалосы, чарнавокі, стрыманы чалавек – быў звычайнъм выхаваным савецкім русіфікаваным мужчынам, што выконваў свой мужчынскі абавязак, цягнуў сямейны воз, быў камфортны ў жыцці, жыў сучаснасцю, ніколі не патанаў сярод бясконцых акіянскіх хваляў прадбачанняў, песімізму, роспачы, журбы... Чалавек, што пражывў шчаслівае жыццё ва ўтульным сямейным гняздзе, з дзівоснай, чароўнай жанчынай... якая для яго, Міхала, была цэлым Сусветам.

Яе муж не выклікаў у яго аніякіх адмоўных пачуццяў. Вагіт знайшоў тое, што згубіў сам Міхась, і збудаваў шчаслівую, дабрадзейную, выхаваную сям'ю.

Шчасце? Які ў ім быў сэнс? Некалі ён, Міхась, адмовіўся ад Яе, бо баяўся, што не здолеет зрабіць Яе шчаслівой. Якая трагічная памылка! Яна ў любых варунках была б шчаслівой. А ён дазволіў чужому этнасу ўмацаваць свой радавод, свой генетычны код, узяць найлепшае ад ягонаага народу...

Віценъ Уладзімеравіч, які ўжо чакаў за столікам, хутка, прыстойна і з густам зрабіў заказ, ашчадна расходуючы Міхасёвы грошы... Кельнер разліваў балгарскую кадарку па фужэрам і кальгадос па кілішках, стол быў застаўлены талеркамі з лусценямі сыру і сёмгі, нарэзанага скрылямі халоднага мяса, цукеркамі, вінаградам і ківі...

Кульнуўшы па чарцы французскага кальгадоса, Віценъ і Вагіт цяпер узрушана загаварылі, Гражына шчыра і так знаёма смяялася з іхніх жартагаў, музыкі, на загадзя зробленую ім заяўку, спявалі іхнюю любімую песню: «...калі ў срэцы не я буду песняй тваёй – не спявай, не спявай! Не шукай ты мяне ў цішы вечароў! Не шукай, не шукай! Калі к срэцу майму ты дарог не знайшоў – не шукай! Не шукай!...»

Міхась узіраўся ў Гражыну вачыма, поўнымі слёз, і ў роспачы, з жахам разумеў, што ад некалі бясконцай прасторы іхняга жыцця засталося зусім няшмат... І ён глядзеў і глядзеў, і кожны Яе рух, слова, усмешка, позірк былі для яго такімі знаёмымі і такімі далёкімі, з нейкага іншага, свежага, вялізарнага, дасканалага сусвету, які ён некалі так недарэчна страціў... і ў якім дзень быў як тысяча гадоў!

...Дзесці там, у прабеглым мінулым, сонечным зімовым марозным днём зусім юная і шчырая Гражына, пяшчотна прытуліўшыся да яго, настойліва пыталася, трывожна ўглядываючыся сваімі дзівоснымі шэрымі вачыма ў Міхасёў скамяяnelы, няўпэўнены твар: «Мілы! Ты

любіш мяне?!» – і іхні супольны жыщёвы Час прыпыняў сваю хаду ў гэтай кропцы прасторы. І ён тады адчуваў, што дастаткова яму сказаць адно чароўнае слова: «Люблю!» – і ўсё адразу пераменіцца. Час зрушыцца і хутка пойдзе далей, пачне ставіць перад ім складаныя пытанні, якія ён павінен вырашаць, каб не страціць Яе павагу, Яе веру ў Яго... Але ён не ўмей у той час вырашаць жыщёвыя пытанні! Яго надта доўга вучылі думаць і вывучаць мінулае жыщё, і не вучылі дзейнічаць! А ён, ён хацеў толькі, каб той шчаслівы дзень ніколі не скончыўся, каб час прыпыніўся і нікуды не рухаўся... Тады ён так і не здолеў прамовіць Ёй гэта адно чароўнае слова... Адно слова, якое магло б перамяніць іхню долю, хаду гісторыі і лёс краіны. Трэба было пражыць цэлае свядомае жыщё, каб навучыцца гэтаму аднаму слову. І ці можна было казаць гэтае слова зараз... гэтай... ужо чужой... Гражыне?

Міхал Андрэевіч адвёў свой напружаны позірк ад Гражыны і зірнуў вобак яе. Знадворку ішоў густы снег. У вокнах рэстарацыі былі відаць вялікія пухнатыя сняжынкі, што павольна асядалі на дно паветранага акіяна. Скрозь заснежаныя дрэвы ў шыбы напрасткі свяцілі сонечныя прамені завіслага над дахамі дамоў чырвонага дыска сонца.

Нейкая, яшчэ цымяная здагадка нарадзілася ў ім. Нават зараз ён не мог прамовіць тыя слова, некалі так патрэбныя ім абайм (напэўна, яны і цяпер былі Ім патрэбны). Але нейкі сталёвы бязлітасны фатум не дазваляў гэта зрабіць. Быццам неадольная мяжа ляжала між імі, нібы ватэрлінія, што раздзяляє два якасна розныя асяроддзі бытавання. Асяродак герайзму-пакуты – і асяродак плённага жыцця. Гэтая мяжа і цяпер была перад ім. Ён утрымаўся на нагах і прайшоў свой доўгі жыццёвы шлях – і не здолеў асіліць, здаецца, мізэрны духоўны чыннік, затрымаўся на самай мяжы.

З самага пачатку іхняга жыцця ў глыбіні Яе і яго свядомасці ляжалі дзве розныя Культуры: культура сучаснай цывілізацыі і культура герайзму – і адпаведна тыя складнікі, што бралі пачатак з гэтых двух тыпаў свядомасці: густ і безгустоўнасць, плённасць і гультайства, Боскасць і азіятчына, еўрапейская стрыманасць і бясконцая балбатня...

Там, у маладосці, ён не давёў сваёй думкі да канца і, пэўна, адмовіўся ад шчасця дзеля мудрасці, таму што зразумеў: перад бясконцасцю часу шчасце – толькі імгненне! Шчаслівия людзі часта сляпія і глухія перад тэктанычнымі рухамі гісторыі, яны бачаць і адчуваюць толькі сябе, свае пачуцці, сваю радасць, свой мізэрны маленькі свет.

...Міхал Андрэевіч павярнуў сівую галаву ад вакна і, ачышчаны ад роспачы і жыщёвага смецця, што назбіралася ў ім за праляцельня дзесяцігоддзі, прасветлена зірнуў на Гражыну ўжо зусім іншым позіркам.

Ён захаваў сваё Каханне! Пранёс яго праз усё жыццё! Навошта? Каб зразумець, што Ён прайграў! Што Ён атрымаў цалкам заслужаную і страшную Кару!

Гражына зноў глядзела на Яго сваім сонечным пяшчотным позіркам, і ў гэтym позірку бруй розум жанчыны, што ведае ісціну быцця з самага пачатку. За вакном у сінеочым марозным вечары ішоў белы снег... Срэбныя імгненні імкліва беглі й беглі ў бясконцасць.

І зімні дзень стаў, як тысячу гадоў, і тысяча гадоў зрабіліся, як гэты зімні вечар...

Лістапад 2007 г.

Ватэрлінія

Галоўная жыщёвая мэта чалавека – даць жыць самаму сабе, зрабіцца тым, чым ён э’яўляецца патэнцыйна. Калі ён гэтай мэты не дасягнуў, можна прызнаць ягоную паразу і даць адзнаку яе як тое, чым яно і з’яўляецца, -- як яго маральную паразу. Нават калі вядома, што шанец на поспех у чалавека быў мізэрны і кожны ў гэтym становішчы атрымаў бы паразу, усё роўна адзнака застаецца ранейшай.

Эрых Фромм “Чалавек для сябе”

I

Людзі спачатку нібыта нараджаюцца роўнымі. Аўтсайдэрамі робяцца спакваля, калі не вывучаюць свае і чужкія жыщёвыя ўрокі. Жанчыны, дарэчы як і ўвесь прасты народ, любяць пераможцаў. На зломкаў нікто ніколі не звяртае ўвагі. Недарэка з’яўляецца тым баксёрскім скуранным мехам, на якім пераможцы ўдасканальваюць свае магутныя накаўтныя ўдары.

Міхась Стасевіч, які жыў у адным пакоі з Алесем і Зыміцерам, узбіўся на ту ю калдобістую сцежку, што напрасткі вяла да широкай дарогі будучых параз і няўдач, па якой дарэчы, крочыць мноства маладых абібокаў, што марнуюць свае маладыя гады.

З раніцы ён панура сядзеў у сваім пакоі на трэцім паверсе гуртажытку, мёрз адвесніскага холаду і, кутаючыся ў коўдру, успамінаў учараашняе непрыемнае здарэнне. Больш трапна было

сказаць, што не ён успамінаў, а яно, тое здарэнне, стаяла перад вачыма, перапаўняла горкімі пачуццямі і не давала магчымасыці і далей марнаваць сваё жыццё.

Учора ўвечары ён, студэнт другога курса педвуза, пайшоў на танцы на чацвёртым паверсе, запрасіў патанчыць прыгожую, фанабэрыйстую Алу з філфака, у пунсовай кофце і бліскучых чорных рэйтузах, што хвалюяча аблягала кёйоньня сцёгны. Пачаў танчыць з ёй, а яна ўсё кіравала позірк за Сержуком Пагарэлавым, рослым бландынам з геафака. Тады ён, Mixась, стаў паварочваць яе так, каб яна не глядзела на Сержука, а глядзела на яго, Mixася. І вось тут гэта вельмі прыстойная і юрвабная панна апусціла свае рукі і гэтак спакойна і абыякава, нібы ён, Mixась, быў нейкі слуп, павярнулася ды і пайшла сабе некуды ў бок. Уся палкая кроў кінулася ў галаву Mixасю ад абразы, ён хацеў сілком павярнуць Алу да сябе і ... і даць па ейнай пысе. Так, так, па прыгожым дзяявочым твары. Хацеў, але не даў, бо зразумеў, што атрымае кухталёў ад хлопцаў і ад тога ж Сержука, страціць павагу студэнтаў, і гэта будзе назаўсёды, на ўсё ягонae жыццё. Таму ён, раззлаваны, пашыбаваў на свой трэці паверх у свой пакой.

Не, не любілі яго панны -- з тых, што падабаліся яму, а на тых, каму падабаўся ён, Mixась у сваю чаргу не звяртаў увагі. З паўгадзіны ён пакутліва марнеў, не разумеючы сутнасці паўсталай перад ім цяжкасці, покуль не адчуў на сябе позірк Алеся Паддубскага, што прачнуўшыся, зараз пільна вывучаў пануры твар Mixася.

-- Што здарылася з тобой, мой юны дружка? Якія складанасці турбуюць твае маладыя глазды?

Mixась патлумачыў старшакурсніку свае клопаты. Той слухаў надзіва ўважліва, хітаў галавой і потым зазначыў:

-- Неспакой твой правільны, бо мае свае прычыны і залежыць ад тваіх хібаў. А гэтих хібаў у цябе -- як у бадзяжнага шчанюка блох. Што скажаш, Зыміцер?

Ён звярнуўся да Змітра, які да паўночы ўпарты рыхтаваўся да семінарскіх заняткаў па ангельскай, моцна стаміўся і цяпер, прачнуўшыся, ляжаў у ложку і вымушана слухаў.

- Што казаць? Усё зразумела, як двойчы два.

Mixасю нічога не было зразумела. Ён лыпаў вачыма, пераводзячы позірк з Алеся на Змітра. Змітра ён пабойваўся за ягоную ражучасць і звычку казаць і хадзіць напрасткі, не ўзіраючыся на аўтарытэты ці няёмкасць.

- Табе зразумела, а маладому чалавеку нічога не ясна. Патлумач.

-- Разумею, але патлумачыць не хапае моцы. Лепш, канечне, было б даць слова старэйшыне студэнцкага брацтва. А за навуку, каб яна запомнілся, я патрабую лёгкі святочны съняданак і каву з макавай булачкай.

Зміцер любіў дзівосныя менскія булачкі з макам. Міхась быў вымушаны згадзіцца з умовай Змітра і памчаў у краму па булачкі. Праз паўгадзіны, згатаўшы змястоўны съняданак, хлопцы паселі за стол і, цярэбячы згатаўваную вермішэль са смажанай кілбасой, нетаропка перагаворваліся. Спачатку вёў сваю казань Зміцер.

- Мы маєм на жыццёвым абшары трох паставы, што кіруюцца ўласнымі жаданнямі. Ала - панна спелая і сексапільная, што азначае - пільная да сексу. Сяржук Пагарэлаў - спелы дзяцюк і карыстаецца поспехам у паненак. Тут усё зразумела. А што ты хацеў там знайсці, Міхась?

Зміцер усутьч зірнуў на Міхася. Той сядзеў за столікам у пакамечаных старых джынсах, нясвежай кашулі, неахайна паголены, з нямытай галавой.

- Ну... Я хацеў патанчыць.

- Навошта табе тая Ала?

- Яна прыцягвае ўвагу. Прыгожая.

- А ты ?

- А што я?

- Ты на сённяшні момант уяўляеш якую-небудзь цікавасць для юрвабных, сексуальна заклапочаных паненак?

- Што, я не маю права патанчыць?

- Так, не маеш! Но ты неахайны, безгустоўны. Да таго ж прыйшоў на танцы без ясна акрэсленай мэты. Патанчыў ты з Алай ці не патанчыў - якая ў гэтым карысць? Ніякай.

- Я вольны чалавек.

- Алка таксама вольны чалавек. Што ты хочаш ад яе? Яна выканала сваё жаданне, ты - не. У чым праблема, Міша?

Міша разгублена маўчаў. Зміцер з асалодай паспытаў з кубачка гарачую каву і, не кранаючи мяккую булачку з макам, што трymаў у руцэ, зазначыў:

- У тым праблема, Міша, што ты атрымаў жахлівую жыццёвую аплявуху! Да цябе, дружба, як да мужчыны, аднесліся грэбліва!

Абодва, Зміцер і Алесь, пільна зірнулі на Міхася, той збянтэжана адвёў позірк убок.

- От ты сказаў: «Яна прыгожая». Чаму ты, як самец, не прыцягваеш увагі другой паловы чалавецтва? Зразу адкажу: таму што ты не рыхтуеш сябе да гэтай місіі. Дарэчы, Фрэйд патлумачыў,

што адзін з двух галоўных інстынктаў чалавека – эратычна-сексуальны.

– Я чалавек вольны. Хачу адрознівацца ад статка.

– Гэты пункт гледжання цалкам пройгрышны. Статак – гэта іерархія! Спадзяюся, табе не трэба тлумачыць панятак «іерархія»? У іерархіі існуе эліта, сярэдні клас і дол – там, дзе туляюще зломкі, і на прыступках іерархii Неабходнасць ставіць кожнага на сваё месца. Што скажаш?

Зміцер пазіраў на Міхася з зычлівай усмешкай.

– Неабходнасць – парушэнне правоў чалавека. Гэта прымус і гвалт... аўтарытарызм.

Міхась прамовіў тое, што яму прыйшло на язык, і змоўк, не ведаючы, што яшчэ сказаць.

Зміцер з асалодай частаваўся кавай і потым казаў бязлітасныя ў сваёй праўдзе словаы.

– Так, неабходнасць – гэта аўтарытарызм! А іерархія?

– Іерархія – таксама прымус, несправядлівасць...

– Так, значыць, узяць, баценька, «і ўсё падзяліць!» Ты, Міхась, сапраўдны «сыцьяліст»!

– Не ведаю, хто я. Але я за свабоду і справядлівасць! – цвёрда зазначыў Міхась.

Зміцер, апрануты ў сінія спартовыя порткі і ўцеплены цельнік з рукавамі, вылучаў задаволенасць і нават шчасльце. Учора ён нарэшце закончыў вывучаць матэрыял па ангельскай, і сённяшняя раніца была для яго волная і ён цяпер мог спакойна з асалодай вучыць шчайліка.

– Вольным чалавек можа быць тады, калі ён цалкам возьме на сябе такія складнікі бытавання, як здабываннне і прыгатаванне ежы, забеспячэнне жытлом, абароненасць, адукцыя, медычнае абслугоўванне і г. д. Пакуль што нас кормяць, апранаюць, вучат, лекуюць, ахоўваюць іншыя людзі. А ты не хочаш рабіць нават тое нешматлікае, што ад цябе патрабуецца. То дзе ж тут справядлівасць? Пры такім падыходзе тваё месца ў будучым – гэта месца сучаснага недарэкі, біча.

Міхась чырвaneй, кръўдаваў і таму мінаў важныя для маладзёна ісціны, што тлумачыў Зміцер. Між тым той працягваў казаць далей:

– Замест таго, каб добра апрануцца, падкачаць цягліцы, навучыцца паводзінам маладога і спрытнага дзеяцюка, ты марнует час. Сучасны малады чалавек павінен быць як новенькая стодаляравая купюра, а не як скамечаны дзесяцірублёвы «заяц».

Аніакай іншай альтэрнатывы тут не існуе! Бо праз пяць – дзесяць гадоў маладосць сыходзіць, зносячы з сабой альтэрнатыву.

Зміцер цвёрда пазіраў на Міхася, ён імкнучыся данесці да яго суворую прауду рэчаіннасці. Ён узніяў макавую булачку, што ўвесь час трymаў у руцэ, і з асалодай, ледзь не жмурачыся, адкусіў кавалачак смачнай менскай булачкі з макам. Потым, пражаваўшы і праглынуўшы кавалачак, ён ізноў нетаропка працягваў:

– Юнак ці дзяўчына павінны ў сваю найлепшую пару жыцця быць спакуслівай, духмянай булачкай. Каб цябе хацелі, як і ты сам хочаш! Чаму ўвесь дзень Алеся упартага вучыцца, а ў вольны час шукае прыробка? Усё праз тое, каб мець капейчыну і добра апрануцца. Быць у вачах маладых паненак і дасканалах кабет шляхетным мужчынам для задавальне ння іхніх юрлівых клопатаў і патрэб.

– Чаканняў, – дадаў з усмешкай Алеся і ледзь не засмяяўся.

– Чаканняў, мрояў, клопатаў, жаданняў, летуценняў, лунанняў... – дойжкыў Зміцер.

– Як цецярук? – пад'ядыкнуў Міхась, і ў ягоных словаў прагучалі сарказм дзіцяці і з'ёдлівасць тутэйшага вахлака.

Зміцер уважліва зірнуў на яго.

– Цецярук! Качур! Лось! Урэшце, жарабец! Як каму падабаецца. Сучасны мужчына павінен быць дамінантным. Несці сваю ролю самца, гаспадара, лідэра прыгожа, з густам, умеючы, рашуча, адным словам, прафесійна. Вывучыць, засвоіць, замацаваць гэту ролю. Алачка цябе адшыла, бо ты кепска апрануты, безгустоўна абуты, пабабску падстрыжаны. Гэта сведчыць, што ты яшчэ не дакранаўся да жанчыны, не прайшоў «курс маладога байца».

Міхась пачырванеў і хацеў прамовіць нешта абразлівае Змітру, але не знайшоў нічога вартага.

– Галоўная твая хіба, што ты нават не разумееш тое, пра што табе гавораць. Лунаеш у сваіх мроях. Няма нічога страшней, як пражыць сваю маладосьць у мроях. Змарнаваць свой найлепшы жыццёвы час. Шлях мрояў прымусіць цябе прайсці пакутлівую дарогу расчараванняў.

У гэты момант у размову, што магла перарасці ў спрэчку, умішаўся Алеся.

– Ну, так ужо не трэба адразу менціць маладога чалавека. Можна і перапаліць.

Алеся Паддубскі быў з тых, хто гаварыў мала і трапна.

Зміцер у сваю чаргу жорстка запярэчыў:

– То жалеза можна перапаліць. А мужчыну з шляхецкім прозвішчам немагчыма – гэта сталёвая пабудова. Міша, ты разумееш, што такое быць мужчынам?

– Разумею... – няўпэўнена адказаў Mixась і ўзняўся з-за стала.

Яму трэба было ісці на заняткі. Ён хутка апрануўся, хаваючы крыўду і, нарэшце ўзяўшы парасон і тэчку з канспектамі, накіраваўся да дзяўварэй.

– Нічога ты не разумееш, – нездаволена буркнуў яму ў спіну Зміцер і зірнуў на Алеся.

– Як ты думаеш, ён хоць што-небудзь уцяміў?

– Паглядзім... Як пачне ахайна апранацца, штодзень прымаць душ, рыхтавацца да семінарскіх, хадзіць на вечарыны, – значыць зразумеў, што дасканалыя жанчыны не любяць неахайных смердзюкоў.

Пахмурны, як восенійскі лістападаўскі дзень, Mixась зірнуў ад дзяўварэй на Алеся і буркнуў:

– Ну, я пайшоў, – і рушыў з пакоя, несучы ў сваёй душэ разлад, нездаволенасць і нават страх за сваю неўпарадкаваную будучыню. Зміцер патлумачыў яму тое, што ён, Mixась, сам даўно несвядома адчуваў.

Алесь глянуў на дзвёры, што зачыніліся за маладзёнам, і рагуча ўзняўся з-за стала:

– Ну што тут сказаць... Раслінны ўзоровень расходавання энергіі. Не даяцягае нават да мурашынага. Будучы аўтсайдэр, якога жыццё будзе валачы за каршэнь ды даваць высپятка на віражах.

-- Што, і нельга нічога зрабіць? Хлопец сам па себе добры і сімпатычны, хоць і інтраверт. Можа, нават тыповы прыклад нарцыссызма⁴, – запытаўся Зміцер, дапіваючы каву.

Алесь уздыхнуў і зазначыў:

– Такіх у нас шмат. Гэта псіха-фізілагічны стан самаадчування. Паеў, паспаў, зрабіў пі-пі, схадзіў на футболь – і ўсё. Нават уласнае заўтрашнє іх не цікавіць. Мішу да адэкватнага разумована-энергетычнага ўзору – як да неба. А ёсць яшчэ і ўзоровень суперменаўскі, гэтыя наогул ідуць на некалькі кроکаў уперадзе рэчаіснасці. Дыктуюць грамадству сваю ініціятыву, задаюць тэмп, навязваюць светапогляд.

– Мы з табой, значыць, адэкватныя?

⁴ **Нарцыссызм** - псіхалагічны стан поўнай засяроджанасці на ўласнай пэрсоне, у якім усё вакол успрымаецца толькі праз прызму жаданняў гэтай асобы.

– Так, Зміцер, мы толькі адэкатныя! Нас съядома пэўнае кола адцірае, не пускае, каб мы дасягнулі ўзроўню эліты. Таму да супермэнайскага ўзроўню нам – як Мішу да адэкатнага. Мала таго, што супермены здольныя і таленавітыя, дык яны яшчэ і круцяцца ў элітным асяроддзі. Таму ў іх звычкі, рефлексы і стэрэатыпы супермэнайскія. Для нас з табой аспірантура і кандыдацкая дысертация – жыщёвы Эверест, для іх – сёмкі. Ведаеш Людмілу Бакуніну з фізмата, невысокая такая прыгажуня, заўсёды рухаецца па універсітету ў атачэнні світы з 5-7 прыхільнікаў і прыхільніц?

– Бачыў, такая кнопкочка. Ветлівая і ўсміхаецца шчыра.

– Супервумен! Лідэр па выхаванні і нараджэнні. Казала мне аднойчы ў адной тусоўцы, што ў яе жылах цячэ шляхецкая кроў.

– Ты хоць прылашчыў яе разок? – з цікавасцю спытаў Зміцер.

– Прывяшчыў... разагнаўся... Быў момант. Пайшла праводзіць з дому на двор. Сакавіцкі снег, сіні вечар, пяшчотныя такія стасункі ўзніклі, хацеў я яе абняць, і так абняць, ад душы... І сэрца нават задрыхэла. А яе атачэнне ні на крок, выйшлі і стаяць побач у пяці кроках, гамоняць, паляць, а самі з нас вачэй не зводзяць... Куды мы, туды і яны. Такія ж, здаецца, хлопцы, як і я, з народу, а так і не адышлі.

У голасе Алеся гучала застарэлая крыва.

– Было гэта на маім другім курсе і вельмі моцна мяне ўразіла. Зразумеў я тады, што ўсе дэкларацыі аб роўнасці і справядлівасці – толькі ідэалагічны макіяж. А на справе заўсёды ідзе барацьба за лепшы кавалак, і ніхто табе гэты кавалак дарма не аддасць.

Алеся узрушана ўзняўся і стаў хадзіць па пакоі ў роздуме. Ён заўсёды імкнуўся сваю ўзбуджанасць альбо нават дробны пройгрыш скарыстаць для вырашэння тога ці іншага складанага пытання, дзе патрэбны моцныя намаганні ці нават злосць.

II

Увечары Зміцер запытаў ў Алеся, які гартаў прыдбаную кніжку Майкла Говарда па антрапалогіі.

– Што такое стасункі з жанчынамі: спакуса, грэх ці неабходнасць? – ён пазіраў на Алеся вачымама, у якіх стаяла нявырашанае для сябе пытанне.

-- Што спакуса, то -- так і ёсьць! – зацвердзіў той. -- І неабходнасць, пры тым сталёвая. Без жанчыны ў гэтым жыцці і не туды і не сюды, – сціпла прызнаўся Алесь.

-- Так, дружка, значыць Неабходнасць і Спакуса. А Грэх?

-- Што датычыць граху, Зміцер, то ён таксама ў пэўных варунках прысутнічае, – ізноў шчыра адказаў Алесь.

-- А каханне? Ты ведаеш, што такое каханне?

Алесь прамаўляў, нібы штампаваў напрацаваныя думкі:

– Яно бывае ў жыцці рэдка, як корань жэнь-шэння ва Ўсурыйскай тайзе. Каханне ўзвышае. Магчыма – гэта адзіны момант, калі чалавек на нейкі час атрымлівае пачуццё Боскай мілаты...

Ён паварушыўся, гледзячы перад сабой нібы ў блізкую і немінучую ўласную будучыню. Ягоны малады твар вылучаў гіпнатачную таемнасць юнака, што здолеў зірнуць уперад і цяпнер хацеў абмінуць хібы будучых падзей.

– У каханні маецца нейкі неспазнаны трагізм, напэўна таму, што потым рана ці позна надыходзіць развітанне. Таму агмень кахання павінен палымнеть да канца, -- з журбой ціха дадаў Алесь апошнія слова.

Зміцер уставіў пытанне, якое само нарадзілася з той высновы, якую толькі што выказаў сябар:

– А калі сысці незгарэлым, каб пачуццё захавалася на ўсё жыццё?

Той збянтэжана зірнуў на Змітра, які апошнім часам усё часцей здзіўляў яго сваімі нешарафовымяі выказаннямі, і паціснуў плячыма.

– Для мяне гэткая пабудова – невядомая тэрыторыя. Захаваць нерэалізаванае пачуццё – які сэнс? Застацца ў фазе бутона? Запомні – усё, што не дae выніку, не мае кошту...

– Алесь, незгарэлае каханне будзе сілкаваць энергіяй усё жыццё. Чым не вынік! Не будзе шчасльца? Будзе творчая энергія! Вось толькі як пазнаць, што гэта сапраўднае каханне?

Здзіўлены Алесь асэнсоўваў выказаныя Змітром думкі. Яны цалкам знаходзілася ў межах фрэйдаўскіх разваг аб шчасльці, якое не зьяўлялася Боскім намерам... Пытанне, што агучыў Зміцер, патрабавала моцных разумовых выслікаў, і таму ён, ускамячыўшы падушку, нетаропка паклаўся на ложак, задумліва і чамусыці змучана дадаў:

– Каханне мяняе ўспрыніцце прасторы. Мяняецца магнетызм прасторы і часу. Ты адчуваеш, як імчаць срэбныя імгненні. Жыццё свет робіцца гарманічным, прасякнуты еднасцю, ўзнёсласцю і любоўю да сусвету... Ты сядзіш з каханай дзе-небудзь на лаве ў Батанічным садзе ці на прызыбе ў маленькой вёсцы і адчуваеш, як рухаюцца галактыкі і мурашы варушацца ў джунглях травы... І ўсё асяроддзе вакол цябе насычана любоўю.

Алесь уздыхнуў, паварушыўся і доўга маўчаў, нібы нешта ўспамінаючы. Нарэшце ён трасануў галавой, быццам імкнуўся

адчапіцца ад пакутлівых успамінаў, і зірнуў учэпістым позіркам, нібы праменем лазера прапёк Змітра да самых пят.

- Юнаку патрэбна жанчына, каб не псаваць свой мужчынскі чыннік застойнымі зъявамі. І тут узнякае жыщёвая супярэчнасць: маладыя і юныя прыгажуні тояць для нашага брата страшэнную небяспеку. Не паспееш ты з дзяўчынай схадзіць у кіно і парыпаць спружынамі канапы, як яна чапляеца за цябе ўсімі кіпцюрамі, імкнецца ўзьдзець на кволую юнацкую шыю сямейны хамут! Так?

Зміцер запярэчні:

- Які можа быць сямейны хамут, калі трэба авалодваць ведамі? Нарабляць прафесіяналізм, майстэрства. Дакопвацца да ўласнага таленту...

Змітра выказаная супярэчнасць непакоіла даўно, ён марыў збегчы ад сваёй цяперашняй знаёмай, чэпкай Марыны, але патрэба не дазваляла гэта зрабіць. І ён у сваю чаргу запытаў у Алеся:

- І ў чым тады выйсце? Аблівацца вадой, займацца спортам, цягніць тоны вагі і бегаць марафон, каб саўладаць з уласным юрам? Зрабіцца універсалам?

Тут ён падазроніа зірнуў на Алеся: ці не вярбуе той яго ў гомікі?

-- Не, Зміцер, тоны і кіламетры не падъходзяць, яны нішчаць наш запас здароўя. Універсалы, ці, па-простаму, педзікі, мне наогул незразумелы аксюмарон⁵... Тут трэба іншы падъход.

Алесь узрушана ўзняўся з ложка і стаў хадзіць па пакоі. Яго непакоіла нейкая невызначанасць ў забытых адукаваным чалавецтвам дачыненнях між мужчынамі і жанчынамі.

-- Стасункі з жанчынамі – адзін з самых галоўных чыннікаў быцця. Калі знайсці ўдалы алгарытм, то потым пакоіш па жыцці, як па рэйках. А створыш неўдалую версію – потым будзеш гараваць увесь астатні час.

Алесь пазіраў у блізкае мінулае, ён дасягнуў ужо ў сваім духоўным развіцці той стадыі, калі нават у неспрыяльных варунках надвор'я адчуваў сябе ўтульна, успрымаў рэчаіснасць пазітыўна і цяпер быў у пошуках універсальнага падъходу да жанчын, які б таксама прыносіў самыя добразыгчлівяя вынікі. Зараз ён не столькі тлумачыў Зміцеру напрацаванае гледзішча, колькі правяраў на ім свой светапогляд. Нядайнія стасункі з маладой жанчынай нечакана адчынілі перад ім грандыёзны і бязмежны акіян свежых і нечаканых пачуццяў.

⁵ Аксюмарон – злучэнне няспалучаемага

-- Для зыняцца напруті існуюць сталыя кабеты. Ведаеш, у юнака і сталай жанчыны ёсьць адна адноўкавая важкая акалічнасць, якая іх збліжае: абое сексуальна заклапочаныя.

Алесь быў сур'ёзны, гаварыў і трymаўся роўна, разважаў, нібы ўдасканальваў недадуманае меркаванне.

- Дарэчы, сталая жанчына, з добрым густам, з сярэдняга класа, - казаў ён Змітру, - можа шмат чаму карыснаму навучыць юнака. Ад павагі да свайго цела - да таемных душэўных адчуванняў. Можна сказаць, што дасканалая жанчына перадае праз юнака розум, досвед, назапашаныя веды папярэдняга пакалення, тым самым узмацняе наступнае. Акрамя таго, сталая жанчына не мае аніякіх экспансіянісцкіх памкненняў да юнака. Толькі чистая любоў да супрацілегласці.

- Сталая жанчына - нечая жонка? - дапытліва зірнуў на сябра Зміцера.

- Маеш рацыю так казаць. Але існуе мноства незапатрабаваных жанчын. З высокім інтэлектам, выдатным густам, дзіўнай і незразумелай для нас, съядомасцю. Усё ў іх ёсьць -- няма спадарожніка, паплечніка, сатэліта, сябра, кахранага... Яна адна ў сусьвеце. Тэлеска яе мае попыт, душа нікому не патрэбна.

Алесь не губляючы ніткі зместу, працягваў гаворку:

-- Разумееш, сябрук, наша беларускае грамадства з-за двухсотгадовай каланіяльнай спадчыны не здолела сфармаваць тыпаж даміантнага мужчыны, асобы, лідэра. Нашых лепшых альбо знішчалі, альбо вывозілі, таму нашы мужыкі кепска выхаваныя, прывучаны да алкаголю, баяцца як агню адказнасці, не ведаюць, як быць пераможцам. Стратэгічны розум у іх часцяком неразвіты, вынікі жыцця непераканаўчыя. І нацыянальной стратэгіі мала хто валодае. А ліцвінскія жанчыны між тым сустракаюцца выдатныя.

Часцяком стрыманы, маўклівы і засяроджаны, Алесь выкладаў назьбіраныя думкі і меркаванні, як бы падрахоўваў вынік і нанава вывучаў верагодныя намеры лёсу.

- І вось яна, народжаная ў Начы, пад Зорным Небам, сярод шолаху травы і шатацення кудлатых шатаў дрэваў. Потым яна расце, робіцца прыгажуняй, прынцэсай, а побач ніводнага прыстойнага дзецюка. Усе вакол: шафёры, будаўнікі, настаўнікі, міліцыянты - ніводзін з іх не тое што не мачо, нават не заўсёды ўпэўнены мужчына. Нарэшце яна вымушана выйсці замуж за дробнага буржуя ці мурына. Уяўляеш, наша белая дзяўчына замужам за афрыканскім мурынам? Чорт ведама што!

-- Ты што, расіст? А твае дэмакратычныя погляды? – не ўтрымаўся Зміцер.

Алесь быў некалі вялікім прыхільнікам дэмакратыі, але зараз прамаўляў з вялікім расчараваннем балючыя для сябе слова.

-- Дэмакратыя – гэта макіяж, дыктатура буржуазіі. Магчымасьць багатых захапаць чужое, адабраць у слабых жыццёвыя каштоўнасці, прыгожых жанчын, тэртыорыю... Спачатку навешаюць навуковападобных лакшын на вушы, замуцяць глузды, потым адзенудзь фінансавы хамут на шыю. І ўсё, не патрэбны ні танкавыя арміі, ні Люфтвафэ... На тваёй жыццёвой тэртыорыі ўжо ўсё будзе належаць буржуям. І тада ўжо не сходзіш у некалі свой лес па грыбы ці на паляванне. Усюды іхняя прыватная маёмысць, а твая юнацкая каханая працуе ў іх пакаёўкай і адначасова задавальняе сексуальныя патрэбы новых буржуяў!

Ён прайшоў па пакоі, механічна прыбраў са стала сваю філіжанку.

-- Стасункі з жанчынамі -- тая самая мікрапалітыка. Кабеты маюць свае хібы. Але я пра дасканалых жанчын. Дарэчы, кабеты – этап навучання ў адзін-два гады.

Алесь дазволіў сабе вярнуцца ў мінулае. Твар яго пасвятлеў, шчырая ўсмешка зіхацела на ягоным мужнім твары. Ён з нейкай журбай успамінаў:

– Год назад я ўбачыў Яе на нейкай імпрэзе, ну, ведаеш, дыпламаты праводзяць святкаванні сваіх дзяржаўных святаў і запрашаюць тусоўку на раўты. Аніта тады ўразіла мяне. Нібы маланка ўдарыла ў сэрца. Такое сакавітае тэлеска лізвінкі, а абрысы, якія дзівосныя абрысы! Потым заўважыў і жывыя сінія очы, і гостры розум, і трапяткове сэрца.

– Як ты туды трапіў?

– Хе-хе, на першым курсе нашы хлопцы рушылі на футболь, на дыскатэкі, кінуліся смакаць піва, на дэмакратычныя мітынгі, адгэтуль узнікла кола іхніх прыхільнасцяў. А я бываў на імпрэзах, сімфанічных канцэртах, сустрэчах з знакамітасцямі, палітыкамі, пісьменнікамі, замежнымі прадстаўнікамі. Утварылася кола знаёмых. Адбываўся абмен думкамі. Як зацікавіў людзей, яны пачалі запрашаць мяне на раўты. Я ўзняўся над плінтусам. А там валадарыць зусім іншая сістэма каардынат.

– Прабач, Алесь, а дзе мы ўсе зараз месцімся?

– Мы, дружка, пасярод, на самым плінтусе. Адзін крок уніз – і мы сярод ванітаў, лаянкі, бессэнсоўнасці. Я раблю крок уверх – туды, над ватэрлініяй, – зазначыў Алесь, паглядаючы на сябра, і дадаў:

Дарэчы, зацікавіць густоўную, дасканалую жанчыну няпроста. Тутака аднаго здароўя мала. Трэба быць асобай. Усведамляеш, Зміцер?

– Усведамляю!

Алесь, размінаючы ногі, прайшоў па пакоі робячы на хаду фізычныя практикаванні і пазіраючы на дзеяцюка вачыма настаўніка, што хацеў бы зрабіць нешта незвычайнае і выбітнае дзеля любові да працэсу стварэння.

Зміцер разумеў памкненні старэйшага сябра і хацеў супрацьстаяць яму, бо творчая асоба заўёды будзе сябе сама.

III

Год назад Алесь выпадкова пазнаёміўся – на прэзентацыі моднага рамана замежнай пісьменніцы з Варшавы – з выкладчыцай псіхалогіі суседняга універсітэта Анітай Сянкевіч. Паколькі Алесь не чытаў кніжак пісьменніц, бо лічыў, што сапраўдны глыбокі раман пад сілу толькі мужчынскому розуму, ён усю ўвагу пераключыў на тусоўку.

Аніта Сянкевіч стаяла ў адзіноце, яна канчаткова пасварылася са сваім другім мужам, была стрыманай і задумлівой. Да ўзрушэння прыгожая, яна і трymалася ўпэўнена, са спакойнай паўнавартаснай манерай паводзін. Паплястыя валасы ў форме карэ атачалі персікавага колеру твар з блакітнымі жывымі вачыма, цёмна-фіялетавая сукенка, перанятая пасам у таліі, падкрэслівала ўсю чароўнасць яе гнуткай і крыху мажной паставы.

Алесь нечакана адчуў хваляванне і міжволі пачаў драбнець, меншаць, і зрабіў вялізарнае намаганне, каб прыпыніць гэтае недарэчнае разбуранне. Ён стрымана і ветліва запрасіў выкладчыцу на танец, паспейшы перахапіць яе з-пад самага носа старога халасцяка і дон-жуана, тады яшчэ выкладчыка гісторыі і філософіі іхняга універсітэта Арсена Пятакова.

Прысутныя мужчыны кідалі на яе патаемныя хцівія позіркі, але, паколькі прыйшлі на тусоўку з жонкамі ці каханкамі, вымушаны былі трymацца пільна.

Алесь увесь вечар танчыў з Анітай, трymаўся ветліва і густоўна, разам з тым вылучаў прыхаваную аўру мужнасці. Зірнуўшы на яго, маладога мужчыну ў цёмна-сінім строі з густоўна падабраным фіялетавым гальштукам, рухавага, адэкватнага, з лёгкай прыязнай усмешкай на вуснах, даміантныя мужчыны разумелі, што ў вострай сітуацыі гэты каржакаваты моцны юнак ніводнай секунды не будзе сумнявацца і дасць адпор любому агрэсару хутка і спрытна. Гэткім чынам ён абараняў і яе ад вытанчанага хамства суперніц і іхніх

сатэлітаў. Кожная прыгожая жанчына мае патрэбу ў ахове, бо прыгажосць – рэч вытанчаная і далікатная.

– Як вам спадабалася прэзентацыя рамана? – запытала яна яго пасля танца, каб пачаць размову.

– Калі шчыра, я не чытаю жаночых раманаў. Лічу, што сапраўдны раман напісаць жанчыне цяжка. У жанчын няма той моцы розуму, які маецца ў мужчыны.

Аніта ўважліва зірнула на яго. Яна не любіла самаўпэўненых мужжанаў.

– Вы лічыце, што жанчыны недарэкі? – яе голас быў роўны і спакойны, але ў ім знікла спагадлівасць.

Алесь зразумеў, што ў яго застаўся апошні шанец.

– Ні ў якім выпадку. Жанчыны ў патэнцыі больш разумныя, значна больш густоўныя, валодаюць пачуццём меры і прыгажосці, значна больш адэватныя. Па вялікім рахунку, яны значна бліжэй да суперменаў. Але...

– Што але?

– Паводле майго меркавання, ім не хапае моцы. Мужчыны мацнейшыя за іх.

– Так, мацнейшыя, – задумліва пагадзілася Аніта і прапанавала: – Яшчэ патанчым, моцны мужчына?

Якраз па зале разлілася чароўная музыка вальса. Алесь умела і рапучча падхапіць яе, і яны аднымі з першых узнёсла закружыліся ў танцы. Ён трох гады ўпартая бегаў вечарамі на заняткі па бальных танцах, настойліва вучыўся танчыць, бо лічыў, што танцы, як нішто іншае, робяць юнака спрытным і адэватным.

Пасля вечарыны Алесь праводзіў Аніту да «таёты», і так цікава і ненавязліва вёў гаворку, што выкладчыца пропанавала падвездці яго да гуртажытка. Па дарозе ў легкавіка спусціла кола, узнікла нялёгкая для вытанчанай жанчыны цяжкасць, якую Алесь рапучча і спрытна вырашыў. Ён памяняў яго на запаску і пропанаваў адразу ехаць на шынамантаж, каб прывесці ў парадак сапсаванае кола.

– Навошта пакідаць праблему на заўтра, калі яе можна вырашыць сёння? – прамовіў Алесь і, мабыць, адказаў Аніце на нейкае пакутлівае для яе пытанне.

Яе твар набыў рапучы і адначасовы вясёлы выгляд:

– Мантаж? Няхай будзе мантаж! – весела згадзілася яна, і яны паехалі некуды на ўскраіну горада. Яны хутка злучаліся ў адно псіхалагічнае цэлае, і выкладчыца псіхалогіі, дасведчаная і дасканалая жанчына, са здзіўленем гэта заўважыла.

Быў змрочны студзеніскі вечар – якраз усталівалася халоднае бясснежнае надвор’е, – і толькі вулічны пыл падымайся пранізлівым пайночным вятырьскам на асветленых вуліцах сталіцы.

На шынмантажы рамонт кола быў зроблены надзвіва хутка і якасна. Сам майстар урачыста прынёс адрамантаванае кола да легкавіка, не ўзяў з Аніты аніякіх грошай і сардэчна запрасіў яе не забывацца пра іхнюю майстэрню і заўсёды прыязжачь толькі да іх.

– Вы самая лепшая ў горадзе, – прамовіў ён Аніце на развітанне, – і мы таксама самыя лепшыя. А найлепшыя павінны сябраваць.

Майстру карцела пацалаваць ручку прыгожай жанчыне, але ён быў у запэцканым працоўным сінім камбінезоне, з забруджанымі рукамі. Таму ён толькі гнуўся перад ёй у свой нямалы рост і трymаў далікатную адлегласць.

Аніта канчатковая набыла цудоўнае самаадчуванне, і яны паехалі па праспекце Францішка Скарэйны, потым звярнулі дзесьці, здаецца на Сурганава і, прыпаркаваўшы легкавік, зайшлі ў кавярню. Яны селі за столік, заказалі кавы, пернікаў. На Аніту звярталі ўвагу дзяబёлья дзеецюкі і маладыя мужчыны. Але і Алесь, сярэдняга росту, свежы, як красавіцкі ранак, за тры з паловай гады ўпартага навучання ў сталіцы паспей напрацаваць і назапасіць ту ю неабходную ўпэўненую сілу, што зараз выпраменьвала і стварала непахісную аўру маладога мужчыны.

Яны пасядзелі крыху, паслухалі сучасную музыку, паглядзелі на людзей.

– Як сумна зараз у горадзе, – задумліва прамовіла яна, больш сама сабе, і яе ўразіў яго адэкватна трапны адказ.

– Як добра зараз у вёсцы, там, дзе лес і цішыня.

– Паедзэм? – прапанавала яна, бо ёй хацелася ў маленъкую ціхую лясную вёску.

– Паедзэм, – адказаў ён.

Гэта была маленъкая вёсачка на беразе яшчэ не замерзлай ракі, можа Нёмана ці Бярэзіны. Невялікая знешне ўтульная хата, знутры – катэдж з еўрарамонтам і ўсімі паслугамі і ўзрадаваная бабуля Наста, што абдымала Аніту, цалуючы яе ў ружовыя ад марозу шчокі.

Заўсёды існуе праблема першых фізічных стасункаў паміж мужчынай і жанчынай. Неспрактыкаваны ці ненатуральны крок, рух, дзеяства мужчыны іншы раз разбурае ўсё раней збудаванае душэўна. І дасканалая жанчына Аніта з нейкай уніклай цікавасцю чакала гэтага першага руху. Яна ведала такія выпадкі, калі пяшчотны, далікатны, але раптам сплоханы мужчына не рабіў гэтага неабходнага кроکу і прайграваў усю кампанію.

Калі яны засталіся ўдваіх у пакоі – бабуля пайшла начаваць да сястры на другім баку вулкі, – Алеся ласкова ўзяў руکі дасканалай жанчыны і з шчырым палкім пачутцём паднёс да сваіх вуснаў, потым пяшчотна прыцягнуў яе за плечы і, пазіраючы шалым позіркам у дзёрзкія вочы гэтай незвычайна прыгожай жанчыны, перанёс свае пацалункі да вуснаў. Такога шчырага і бліскучага напору яна чакала і, будучы дасканалай жанчынай, паплыла па бурлівай плыні.

Малады волат, які прынцыпова не ўжываваў спіртовыя напоі і нават піва, здолеў быць не толькі пяшчотным, але і дужым...

Раніцой, зірнуўшы ў акно, Алеся убачыў белы-белы доўгачаканы снег. Ён апрануўся і пайшоў на двор да студні, набраў у вядро вады, памыўся студзёнай вадой. Паглядзеў уніз на раку, што свінцовым пасам цякла сярод белых заснежаных берагоў, нізкае сонца ўздымалася над заснежаным небакраем і абсыпанымі снегам дрэвамі, што цягнуліся ўздоўж вясковай вулкі. Было ціха і бязлюдна. «Гэтак можна жыць сто гадоў», – падумаў Алеся і пайшоў у хату. Ён згатаваў каву і панёс у спальню, дзе Аніта, ужо прачнуўшыся, засяроджана думала аб нечым, лежачы ў ложку. Алеся паднёс ёй кубачак з духмянай кавай.

– Дзівосна. Чароўна, як у кіно.

– Вы б зірнулі на вуліцу. Які белы снег выпаў, – ён звярнуўся да яе на «Вы», і гэта ёй не спадабалася.

– Снег, якая прыгажосць! Чаго ж я тады ляжу!

Адкінуўшы коўдру, яна, у белай файнай кашулі, скокнула на падлогу босьмі нагамі і, як грацыёзная козка, пабегла да вакна. У Алеся сціснула сэрца ад ейнай жаночай прыгажосці, пяшчоты да яе і яшчэ нечага таемнага, ужо магутнага і грознага.

Потым яны снедалі згатаваным Анітай лёгкім сняданкам, ізноў пілі гарбату, пазіраючы адно на аднаго і амаль нічога не гаворачы. Ён чытаў ёй вершы, яны хадзілі па бязлюднай вясковай вуліцы, спускаліся да незамерзлай ракі, што цёмнай плынню бруіла сярод белых берагоў.

Пад самы вечар, насёкшы дроў, Алеся набраў бярэмя бярозавых паленняў і пайшоў у катэдж. І ў гэты момант, удыхнуўшы пах свежых бярозавых і сасновых трэсак, ён адчуў, што гэта ўсё ўжо было з ім у нейкім іншым жыцці. Быў белы снег, каканая жанчына, вясковая цішыня і срэбныя імгненні часу, што сыпаліся аднекуль у няведамае... Ён нават прыпыніўся, каб успомніць гэтае мінулае. Там, недзе далёка-далёка ў мінульым... Можа нават у іншым жыцці. А можа, у будучні. Ён адчуў грозны подых будучыні і прыпыніўся, узіраючыся ў гэтыя затуманеные немінучыя і грозныя мроі...

Алесь распальваў камін і ўспамінаў тое, што было некалі. Ён помніў пачуцці і не помніў дзеянняў... Не, ён помніў, як некалі, там, у іншым жыцці, ён вось так распальваў грубку, і яны былі ўдваіх. Яна, каханая, маладая і некранутая. І ён, малады і палкі... Пэўна, гэта быў ценъ той верагоднай будучыні, што занатавана на дыскетах лёсу.

З гэтага моманту Алесь прыпыніў сваё рушанне закаханаці да Аніты. Ён узгадваў падзеі, тыя, што прымроіліся яму, і адчуваў, што не трэба зараз загружаць месца ў сваёй душы гэтай дзівоснай жанчынай. Таму ён зрабіўся маўклівым і жорсткім, карыстаўся Анітай як сталы ўпэўнены мужчына-валяр, што збіраецца на вайну.

Позна ўвечары Аніта прамовіла, гледзячы на агонь, што гарэў у камінে:

– Малады чалавек, у вас ёсь замежны пашпарт? Вы не хацелі б праехаць за мяжу на тыдзень?

– Ёсць.

– Тады паехалі? У Еўропу.

– Чамусыці я не вельмі ўпэўнены, што гэта трэба зараз рабіць. У будучым гэтыя выезды могуць сапсаваць жыццё. Уперадзе нас чакаюць грозныя падзеі.

– Чаму ты так думаеш? – уважліва зірнула Аніта.

– Хутчэй за ўсё, рускі фашизм аб'яднаеца з рускімі алігархамі. Спартрэбяцца ахвяры, каб дысцыплінаваць электарат. Хто не здолее быць катам - стане ахвярай.

– Тым больш трэба шукаць іншае месца на зямлі.

– Тады паехалі, – задумліва адказаў Алесь.

У гэтай вандроўцы яна была напятай і маўклівай. Алесь не дакучаў ёй. І толькі вырашыўшы свае дзелавыя, як здагадваўся Алесь, фінансавыя справы ў аўстрыйскіх банках, яна перамянілася.

– Калі ў цябе заканчваюцца вакацыі? Праз тыдзень? Тады трэба адпачыць па-сапраўднаму, каб было што ўспомніць.

За тыдзень яны праімчалі ад горных аўстрыйскіх селішчаў да Парыжа. І адтуль цягніком Парыж – Масква, выкупіўшы купэ, вярнуліся дадому якраз да пачатку семестра. Аніта глядзела на яго сваімі чароўнымі сінімі вачыма феміністкі, апошнія срэбнныя імгненні сыпаліся ў бясконцасць.

– Ты малайчына, мілы. З табой было цікава і прыемна. Усё, што адбылося, я хацела б, каб засталося між намі. Шараговыя людзі любяць хваліцца сябрам і сваякам, і гэтым самі ствараюць сабе перашкоды. Вучыся маўчаць, мілы.

Алесь зразумеў, што прыйшоў час іхняга развітання. Ён маўчаў, каб не псаваць мілату прамінулага.

ІУ

Стасункі між сябрамі зрабіліся яшчэ мацнай пасля выпадку, калі Зміцер дапамог Алесю разблытацца з магчымымі непрыемнасцямі. Тады Зміцер, ідучы дзіўным суботнім зімовым вечарам у цудоўным самапачуванні пасля ўдала здадзенага іспыта, сустрэй па дарозе Паддубскага, які ў страшэнна змучаным стане душэўнай супляречнасці імчаў па завулку ў напрамку да іхняга месца жыхарства.

– Пагарэў, брат, як той кацап пад Воршай, – хутка ідучы, казаў Алесь. – Пайшлі, паможаш мне сабраць рэчы ды хуценька з'ехаць. Аніта Сянкевіч нарэшце ўзяла развод з мужам.

– Нічога не разумею?

– А мне нічога не сказала...

– Не разумею. А як жа твая думка, што «сталая жанчына не мае аніякіх экспансіянісцкіх памкненняў да юнака»? – паціскаючы плячыма і бегучы ўслед за Алесем, пытаяўся Зміцер.

– Э-э, брат, што тут разумець? Яна феміністка, а гэта зусім іншы развой. З феміністкамі трэба трывмаць сябе пільна. Інстынкт валадарства ў іх на ўзоруні безумоўных рэфлексаў. Усведамляеш, што такое безумоўны рэфлекс?

– Хто ж не ведае. Гэта яшчэ вялікі рускі вучоны Паў...

– Значыць, не асэнсаваў. Феміністкі – гэта калі не мужчына дамінует ў стасунках, а вядуць рэй і карыстаюцца намі, як ім уздумаецца, яны.

– Натуральна, кожная асоба змагаецца перш за ўсё за вартасць свайго жыцця. А Аніта, я чую, дарэчы, гадоў на дзесяць старэйшая за цябе? – дзівіўся Зміцер, бегучы ўслед за сябрам па прыступках на трэці паверх гуртажытка.

– На восем гадоў, – адмыкаючы дзвёры аспіранцкага пакоя, удакладніў Алесь. – Карапей, калі зойдзе, скажы, што паехаў на навукова-педагагічныя даследаванні ў Гомельскую вобласць і што да вясны мяне не будзе. Калі пачне пытаць пра мяне, кажы, што абібока, махляр, валацуга і аматар добра выпіць. Кажы, што вельмі хітры, што мала хто ведае мae ваўчынае нутро... І думаў жа з'ехаць на кватэрну ў гэтym годзе. Эх- ха... – уздыхнуў сябрук і патрабавальна зірнуў на Змітра. – Будзь мяккі з ёй, нават міласэрны. Пачастуй кавай, яна любіць каву з мядовым пернікам. Пашкадуй яе...

– Ты як быццам хочаш збыць яе...?

– Я адчуваю адказнасць за сваіх каханых. А своечасова прыгожа разысціся з жанчынай – гэта, дружка, высокое мастацтва і ўмельства.

Ён прыпыніўся і дадаў, у ягоных словах гучалі пяшчота, роздум і нават журба:

-- Гэта дзівосная жанчына, яна можа перамяніць напрамак любога лёсу. Галоўнае, што яна ўзвышае цябе, паглыбляе тваё разуменне рэчаіснасці, удасканалывае асобу. Трагізм дасканалых кабет – у адзіноце, ніводны мужчына не можа трymацца з імі на іх узоруі. Таму Аніта вымушана апекаваць мужчын, сыходзіць да нас са сваіх касмічных вышыняў...

Алесь спалучаў у сабе філосафа і паэта, што можа ўзнёслы спяваць хвалебныя песні эрасу, з прагматычным сучасным бізнесоўцам.

Зміцер дапамог пераехаць Паддубскаму на старую кватэру па вуліцы Міколы Ермаловіча, якую яны наймалі ўлетку. Праз тыдзень, вярнуўшыся ўвечары з універсітэта ў гуртажытак, ён сустрэў стрыманую спадарыню Аніту, што чакала Алеся каля вахцёра.

-- Збег, -- выслуходаўшы Змітра, спакойна і задумліва засведчыла жанчына. -- Спалохаўся, а выдаваў сябе за дасканалага мужчыну. Да статковы было лёгкага выпрабавання, і ён учёк, як напаложаны заяц. Тым горш для яго.

Аніта ўзнялася з канапы, і ўсе трое: вахцёр-пенсіянер, камендант гуртажытка Раман Мурашка і Зміцер – прудка ўскочылі з месцаў. Кожны прапанаваў жанчыне свае паслугі, каб дапамагчы ўскінуць на ейныя плечы шыкоўную цёмна-рудую бліскучую футру.

- А вы што тут робіце, Зміцер? Жывяще разам? Разумна. У Алеся шмат чаму карыснаму можна навучыцца.

- Можа, ён на вечарыне ва універсітэце? – нечакана запыталаўся камендант ў Змітра.

Той няўпэўнена паціснуў плячыма – ён ведаў, што Алесь сёння сапраўды падаўся на універсітэцкую вечарыну з Томай – студэнткай пятага курса хімфака, народычнай ліцвінкай з шляхецкім прозвішчам Чаховіч. У гэтых момант ён адчуў, што адпусціць зараз гэтую незвычайнную жанчыну, не пазнаёміўшыся з ёй і не звярнуўшы на сябе яе ўвагу – значыць, страціць шанец.

- Я могу праводзіць вас да універсітэта.

- Дзякую. Праводзыце.

Ён, з цяжкасцю пераадольваючы сваю нечакана ўзніклую няёмкасць, зірнуў у прыгожы твар, на якім сіней бязмежнай глыбінёй зіхацелі вочы. Светлы твар з чароўным колерам скury, цёмныя русыя валасы шчыльныя каймою аблягали галаву, правільны нос з арыстакратычнымі ноздрамі і беспадобныя гарманічныя, ясныя і дзівосныя вусны. Ён адразу ўспомніў слова Верасаева, што вочы могуць

схаваць чалавечую хцівасць і ашуканства, але вусны, вусны ніколі не хлусяць.

Яна ўсміхнулася шчырай усмешкай прыгожай жанчыны, і Змітра ўразілі белыя, як цукар-рафінад, роўныя пласціны зубоў. У яе быў смелы, нават дзёрзкі позірк з нейкай прыхаванай саркастычнай усмешкай.

Цёплая яе рука лягла ў яго далонь, калі яны падымаліся па коўзкіх і высокіх прыступках універсітэцкага ганка, і ён адчуў уласнае хваляванне, якога ніколі не адчуваў дагэтуль. Рука ўражвала сваёй дасканаласцю, ён затрымаў на ёй свой позірк. Заўважыўшы ягоную цікавасць, Аніта мякка запытала:

– Здаецца, хіраманты вывучаюць лёс людзей па іх руках?

– Так, – згадзіўся Зміцер, – Я і ёсць хірамант.

Трэба было браць ініцыятыву ў свае рукі, і Зміцер хутка і спрытна пачаў казаць аб мінулым уладальніцы гэтай руکі.

– Мінулае мяне не цікавіць. Што вы скажаце аб будучыні?

У яе быў дзіўны, незвычайна багаты тэмбр голасу, у якім гучала мноства розных адценняў, пачуццяў, думак, разумення і жаночай невядомасці, загадкі ці нават таямніцы. Яна жыла ў хвалях сучаснасці, не забягаючы і не адстаючы ні на імгненне ад хады часу. Усім сваім папярэднім жыццем яна збудавала сваё існаванне ў рэчаіснасці. У яе паводзінах не было ніводнага лішняга слова, руху ці думкі. Здавалася, што яна ведае нешта, пра што ведаў яшчэ толькі адзін Бог, і больш не ведаў нікто.

Зміцер паспрабаваў зазірнуць у будучыню:

– У бліжэйшым будучым спатканне з лёсавызначальным мужчынам. Мажліва, моцнае пачуццё. Вынікам узаемастасункаў будзе нараджэнне дзіцяці. Верагодна, першынец атрымае імя Юджын.

Пэўна, ён сказаў нешта не так, нейкая незадаволенасць шэрый хмаркай слізганула ў твары жанчыны, нібы Зміцер пераступіў нейкую мяжу, куды нельга заходзіць.

Зміцер з натхненнем казаў, пазіраючы на руку, і адчуваў, што ён сапраўды бачыць будучыню – і не толькі яе, але агульны лёс усіх сучаснікаў. Ён замоўк, напружана ўзіраючыся ў гэтую руку, потым перавёў позірк на жанчыну і нечакана доўга, як яму здалося, узіраўся ў яе, потым ізноў вярнуў позірк да далоні і, асцярожна паварочваючы, углядаўся ва ўзгорак Месяца і ўзгорак Меркурыя.

– Шмат можна сказаць пра ваша будучае, Аніта-Гражына. Яно будзе доўгім і цікавым, і я бачу Ваша жыццё ў іншай краіне...

– Я не збіраюся нікуды з'язджаць, малады чалавек. Але вы ўгадалі з мaim другім імем.

Яны стаялі ў вестыбюлі сярод натоўпаў моладзі, што прысутнічалі на святочным вечары. Грала музыка, моладзь весела танчыла.

– Гэта ўжо ваша дамашняя загатоўка... Арсен Аляксееўіч? – яна павярнулася да Пятакова, які ў светлыем строі падыходзіў з выглядам гаспадара, які нечакана ўбачыў на сваёй вечарыне знакамітага госця. Яна вітала рэктара сваёй чароўнай усмешкай каралевы, і, зблінтэжаны, як заўсёды, ад гэтай усмешкі, таемна сціскаючы шалёнае жаданне валадарства над гэтай казачнай жанчынай, рэктар засцярожліва зазначыў:

– Аніта Рыгораўна, як я рад вас бачыць! Бачыце, якія ў нас здатныя выхаванцы? Пераходзьце з свайго універсітета да нас. Адразу даю вам кафедру псіхалёгіі.

– Здатныя, вы кажаце? А няхай малады чалавек пагадае Арсену Аляксееўічу! Мне цікава. Вы не бацёся?

Яна зірнула на прафесара, і той вымушшаны быў пагадзіцца, хоць і ведаў небяспеку гэтага дзеяства. Прадбачанне будучага ёсьць умяшанне ў карму асобы, а значыць, маніпуляцыя з будучым, парушэнне той пльні жыцця, што можа надаць іншы напрамак, спроба новага замесу мінулага з будучым, у якім чалавек імкненцца змяніць Боскі намер.

Далонь прафесара была сухая і ахайнай. З мінулым было ўсё ясна. З будучынай таксама.

«У юнацтве высокі інтэлект, які застаўся, але не выкарыстоўваецца. Творчы патэнцыял адсутнічае. Праблемы духоўнага жыцця... Існаванне фізічнае доўгае, але будучага для духа не існуе».

Зміцер напружана думаў, углядаўся, і сказаў іншае:

– Доўгае, роўнае, спакойнае жыццё. Нават у грознай будучыні будзеце мець стабільнае становішча ў грамадстве. Бачу шчаслівага дзеда з унукамі на зялёной лугавіне... Прабачце, маіх ведаў недастаткова для складаных, таленавітых і адмысловых асобаў, – нечакана стомлена і рапчуча сцвердзіў Зміцер. Кроплі поту выступілі на яго лобе, дыханне зрабілася ўзрушаным, ён пачаў задыхацца, як астматык.

Рэктар уважліва і спакойна паглядаў на Змітра. Той адчуў моцную і дасведчаную волю, што гнула яго амаль фізічна, і зморана варушыўся, як тая муха, што трапіла ў павуцінне злавеснага павука. Аніта, будучы кандыдатам псіхалагічных навук, імгненна зразумела ягоны стан. І таму, хутка развітаўшыся з Пятаковым, падхапіла Змітра пад руку і павяла яго ў буфет. Адпаўшы яго кока-колай і гарачым чаём, яна мякка, з вінаватасцю, запытала юнака:

– Што вы ўбачылі ў будучні Арсена Аляксееўіча?

— Доўгае кансервательнае жыццё, небяспечнае для іншых. І чамусыці грозныя падзеі... Ён вампір, што пампуе чужую энергію. Больш я гэтым займацца не буду.

Грымнула музыка, і, прыпыніўшы свою гаворку, Зміцер нечакана запрасіў Аніту на танец. Музыка вольна несла іх на сваіх чароўных хвалях, яны хутка плылі па зале.

Алесь Паддубскі хаваўся за купкай маладзёнаў, што стаялі воддаль, рабіў знакі Змітру і ўзмоцнена хітаў галавой, што павіна было азначаць: «Так трымай. Не аддавай нікому. І актыўную, актыўную, актыўную!»

...На трэцім курсе Зміцер быў далікатным, выкаваным юнаком, шчырым, свежым і таму спакуслівым для дасканалых і дасведчаных кабет. Магчыма, нейкая юрлівая энергетычная знічка пралацела між гэтымі такімі рознымі людзьмі, калі яны танчылі ў першы і апошні раз. І яны правялі сваю першую і апошнюю ноч на кватэры Паддубскага па вуліцы Міколы Ермаловіча.

Аніта потым усё астатніе жыццё дзяякала Богу за гэтую сустрэчу.

V

У новым навучальным годзе Зміцер пражываў у гуртажытку. Гуртажытак вымушаў усімі сваімі стандартамі жыць і карыстацца звычкамі тых, хто існаваў на самай мяжы чорна-белага і рознакаляровага светаўспрымання...

Жыццё, учора такое зразумелае і яснае, зараз паўставала перад ім складаным і нават заблытаным. Гісторыя, якую ён любіў і так шмат вывучаў, нечакана расчараўвала яго. Ён убачыў, што дзяржаўнае бачанне гісторычнай даўніны залежыць ад палітычных варункаў і сіл, што валадараць у краіне. Таму жаданне быць аб'ектыўным даследчыкам і навукоўцам гісторыі увесь час сутыкалася з моцным процідзеянем і нават варажнечай.

На чацвёртым курсе Зміцер адчуў, што ён, як і ўсе найлепшыя студэнты іхняга курса, ужо перарос ВНУ, і універсітэт як бы выштурхвае яго з сябе. Паддубскі перавёўся на завочную аспірантуру і знік дзесьці ў правінцыі сярод лясоў і болот Мядзельшчыны. Акрамя таго, ён ажаніўся, узяўшы Тому Чаховіч у жонкі. У сваіх рэдкіх пісьмах ён узрушана пісаў аб сваім новым школьнім жыцці і спяваў узнёслыя і паэтычныя песні вясковай рэчаінасці.

Прыйшоў час моцна задумацца. Будучы ў бібліятэцы, Зміцер выпадкова ўчуў ціхую гаворку выкладчыкаў, што палілі каля вакна. Сівы, стрыманы, апошнім часам маўклівы выкладчык найноўшай

гісторыі Ян Сяргеевіч Каляда пытаўся ў выкладчыка старажытнай гісторыі Маркоўскага:

– Ты ведаеш Аніту Сянкевіч з суседняга універсітэта?

– Чаму ж не ведаю? Аднойчы нават танчыў з ёй на адной вечарыне. Самая чароўная выкладчыца суседняга універсітэта. Нядаўна чую, яна з'ехала ні то ў Канаду, ці то ў Штаты.

– Вось! Самыя разумныя працьвіннікі эвакуіруюцца. А мы?

– А мы застаёмся.

– ...дасканалая жанчына, і, кажуць, другі муж добра забяспечыў грашымі. Цяпер выйдзе замуж за амерыканскага габрэя... За каго б нам выйсці? Бачыў учора, як маршыруюць «новыя патрыёты» ў Піцеры ды Екацерынбургу?

– Бачыў. Алігархія стварае новых штурмавікоў, каб абараніць свае капіталы. А мы, сівыя і пажылыя кандыдаты навук, не можам быць такімі. Ведаеш чаму? Ха-ха-ха... Мы не такія палкія ідыёты...

– Нажаль, зусім не ідыёты ... Мы, дружка, усё разумеем і таму спатрэбімся штурмавікам у якасці шматлікіх ахвяр, каб павучыць электарат паслухмянасці...

– Што казаць, калі гісторыя ходзіць па коле...

Выкладчыкі пакідалі недапалкі ў сметніцы і са змешаным пачуццём няпэўнасці і нават трывогі пайшлі ад вакна.

Так Зміцер даведаўся, што Аніта Сянкевіч назаўсёды знікла з яго жыцця. Назаўсёды! Нібы і не было Яе ніколі. Якое страшнае слова – «ніколі»!

...Прайшоў амаль год. Зміцер настойліва грыйз граніт навукі, аддаючы вялікую ўвагу ўдасканальванню ангельскай і нямецкай моваў. Тыдзень у яго быў распісаны літаральна па хвілінах, і ён, не марнуючы час, старанна вучыўся. Аднойчы, ідуучы па універсітэцкім калідоры з лінгфоннага габінета, ён пачуў, як яго паклікалі:

– Зміцер Кулеш?

Выкладчыца універсітэта Дзіна Станіслаўна, што з нядаўнага часу чытала лекцыі па педагогіцы, з цікавасцю глядзела на яго.

– У мяне для вас прывітанне ад нашай агульной знаёмай. Вы ведалі Аніту-Гражыну?

Як быццам кіпенем абліі яго, але зневінне Зміцера заставаўся ўраўнаважаным.

– Так, выкладчыца псіхалогіі суседняга універсітэта. Кажуць, з'ехала некуды за мяжу.

– У Канаду, шаноўны Зміцер. Хоча перадаць вам прывітанне і невялікі падарунак.

– Дзякую. Што за падарунак?

Гэта было каляровае фота: Аніта-Гражына ў фатэлі, чароўна прыгожая, і на руках у яе маленъкі дзіўны хлопчык з сінімі вачымі і кучараўымі русымі валасамі. Хлопчык быў ягонай копій у дзяцінстве, і Зміцер адчуў, як ягонае сэрца здрыганулася ад незнаёмага хваравітага пачуцця.

– Як там яна жыве?

– Добра. Выйшла замуж за канадца з белым колерам скуры і, самае галоўнае, нарадзіла доўгачаканага сына, – голас выкладчыцы пры гэтым зрабіўся дрыготкім і расчуленым. – Але гэта доўгая размова. Калі хочаце, можаце заехаць увечары на кубачак кавы. Я вам раскажу пра яе, вы раскажаце пра сябе.

Зміцер на гэты раз уважліва і непрыкметна зірнуў на кабету. Ёй было гадоў каля трыццаці, і яна трymала сябе ў найлепшым стане. Ён злавіў момант і далікатна дакрануўся да яе пляча – палкае і крамяное, яно вылучала прыцягальную моц. Цёмна-рудыя валасы і вольнага крою брунатна-вагністая сукенка стваралі зычлівы вобраз пякотнай летняй гарачыні.

Дзіна Станіславаўна прадыктавала яму адрес і нумар тэлефона. Зміцер занатаваў яго на вокладцы агульнага спыштка, адчуўшы звыклэ хваляванне маладога мужчыны.

– Патэлефануйце спачатку, калі ласка.

Выкладчыца глядзела стрымана, але за знешній абалонкай Зміцер бачыў яе інтэрэс да яго. Пекная жанчына была Дзіна Станіслаўна...

Праз некалькі дзён ён наважыўся патэлефанаваць ёй і, атрымаўшы згоду, апрануўся найлепшым чынам і паехаў увечары ў Зялёны Луг.

Яны сядзелі за столом ва ўтульнай двухпакаёцы на чацвёртым паверсе, пілі каву, яна казала пра Аніту, пра яе складаны лёс.

– Вы, мужчыны, не сядзіце на яе. У Аніты не было дзяцей. Першы муж, прафесар універсітэта, цяпер яму 70, не хацеў мець дзяцей. Другі муж, заможны буржуа, хацеў дзяцей, але іх не было. Замежныя дактары абязналі памагчы. Жаночы лёс кароткі, не тое што ў мужчын. Цяпер яна жыве ў Ванкуверы, працуе выкладчыцай універсітэта, муж, саракапяцігадовы прафесар універсітэта, вельмі любіць яе і сына Юджына.

Зміцер гэта разумеў і не наракаў. Але ён адчуваў, што нешта ў ягонай душы пашкодзілася. Цяпер ён мусова і пакутліва вяртаўся назад і зноўку шукаў свой шлях. Ратавала яго тое, што каханне да Аніты ўзнікла, але не замацавалася, не паспела стаць незваротным.

– Дзякую за каву. – Ён абцёр сурвэткай вусны, стрымана і адначасова шчыра і задумліва дадаў: – Нейкім чынам, Дзіна

Станіславаўна, несвядома і свядома я ўбачыў у ёй тое, чаго няма ў іншых. Перш за ўсё разум, густ, пачуццё меры, тактоўнасць. Дастаткова было быць у полі яе прыцягнення, глядзець на яе – і ўжо можна было знаходзіць адказы на ўсе пытанні жыцця. Я ўсяго адзін раз сустрэўся з ёй. Адзін раз! Толькі яна адна з усіх нас сапраўднаму свободны чалавек. І цяпер мне яе вельмі не хапае. Назіраючы Яе, я мог хутка рухацца і дасягнуць вялікіх вышынь у жыцці. Я так спадзяваўся на Яе!

Зміцер задумліва нахіліў галаву, з-пад брывоў асцярожна і ўважліва зірнуў на Дзіну, што прыгожа закінула нагу на нагу ў аксамітных брунатных штоніках і паклаўшы руку на спінку крэсла, загадкова, з усмешкай, спагадліва пазірала на Зміцера. Ён ухапіў яе сутво: спелая пекная жанчына, што ў самоце пражыве свой лепішы жыццёвы час, і на гэты момант яе станоўча скіраваныя да яго дачыненні. Але, як той дзяцел, маладзён з разгону працягваў дзяўбсыці тое, што звычайна бывае нецікава палкім маладым жанчынам.

-- Аніта Сянкевіч магла, павінна была стаць маёй Настаўніцай! І чаму найлепшыя заўсёды з'язджаюць? Хто застанецца з намі? Дапаможа? Навучыць? Адукуе?

Ён ізноў зірнуў на выкладчыцу, тая з адсутным выглядам задумліва частавалася з кубачка кавай. Зміцер імкліва губляў ініцыятыву, трэба было тэрмінова нешта мяняць у ягонай размове з прыгажуняй.

-- Я застаўся з нічым! І я выпаў з свайго пакалення. Адарваўся ад сваёй хвалі. Вяртацца назад да свайго кола нецікава. І трэба некуды рухацца?

Ён, ужо сапраўды разгублена, шчыра дадаў, збянтэжана пазіраючы ў вакно:

-- Аднаму? Куды? Жыць мурашом?

Да Дзіны вярталася некаторая страчаная дагэтуль зацікаўленасць. Ейныя вочы загадкова блішчэлі ў прыцемку ўтульнага пакоя, і бліск гэтых цёмных вачэй нагадваў яму летні ліпеньскі дзень з яго гарачынёй, бясконцасцю...

-- Вось такія мае справы.

Зміцер прыкрыў рукой рот і зглытнуў набеглую сліну, керхнуўшы пры гэтым у далонь і хаваючы сваю моцную ўзрушанасць.

Маладая жанчына прыгожым рухам рукі паставіла кубачак на журнальны столік і, перамяніўшы сваё становішча ў крэсле, пяшчотна запытала:

-- А як вашы поспехі ў навучанні?

Дзіна Станіслаўна ізноў сядзела ў фатэлі прыгожа, рухалася і гаварыла густоўна, пазірк быў таемны і нават чароўны, спагадліва гучай тэмбр яе голасу. Зыміцер не паспяваў разумова перапрацаўваць усю шматканальнасць свядомых і несвядомых звесткаў, што ішлі ад жанчыны. Ён, стрымліваючы сваю напружанасць і ўзрастаяючае хваляванне, адказаў:

– Выдатна. Толькі на выдатна.

Гэта былі нейтральныя слова, якія нічога не выказвалі. І ў адказ ён атрымаў такія самыя нейтральныя, мажліва, нават звычайнія слова, выкладзеныя ў ветлівай танальніцы, што заўсёды з'яўлялася фірменнай рысай сапраўдных менчукоў:

– Аніта-Гражына мела шмат сяброў. Яны вам дапамогуць.

Зміцер узрушана і рашуча ўзыняўся са стуліка і прайшоў па пакоі. Трэба было валадарна пераходзіць мяжу стасункаў, карыстацца той мужчынскай сілай, што дадзена прыродай. Ён зірнуў дзёрзка і адважна ў прыгожыя, жывыя, цёмныя, як спелыя вішні, палкія вочы Дзіны Станіславаўны, на яе круглыя плечы ў пунсовай ядвабнай блузцы, на стромкі стан, на ўсю яе вабную, прыщагальную, маладую і палкую сутнасць і, стрымліваючы хваляванне і чароўны дзікі юрлівы шал, рушыў да яе:

– Аніта – прыпынак, які мы праехалі. Зараз цікавіце мяне вы, чароўная і дзівосная спадарыня Дзіна.

Ён ужо ўсё зразумеў. Ён трапіў у кола феміністак. І надалей павінен быў торыць сабе шлях, карыстаючыся ўплывам дасканальных кабет.

VI

У жыцці чалавеку патрэбна мужнасць, каб перацярпець незваротную страту, знайсці свой сапраўдны шлях, каб не быць недарэкам. Праўда, іншы раз, каб пражыць мурашом, таксама патрэбна вялікая мужнасць.

Сустрэўшыся з Дзінай раз, другі, трэці, Зміцер нарэшце застаўся з ёй на цэлую ноч, а потым і зусім пачаў жыць у яе двухпакаёвой кватэры ў Зялёным Лузе. Так было камфортна і зручна абоім. Цяпер ягонае жыццё стала больш якасным, але ўнутраны голас-неспакой праз нейкі час пачаў гучыць ўсё мацней і мацней. З Дзінай можна было пражыць бесклапотнае распешчанае жыццё. Яна разнявольвала, адлучала ад жыццёвай барацьбы. Яна была як мяккая пярына, як наркатычны сон, як гарачы дзень на беразе цёплага мора. І яна непрыкметна адбірала м'эту...

Дзіна Станіславаўна была разумная і пекная жанчына, шмат што ведала і ўмела, але яна не здолела замяніць Змітру духоўна ўзнёслую Аніту Сянкевіч, што некалі так моцна ўразіла яго...

Зміцер моцна задумаўся, жыццё падкінула новыя пытанні, невядомыя раней. Ён стаяў на перакрыжаванні, ад якога ішло некалькі шляхоў. Гэта быў той самы момант свабоды выбару, пасля якога трэба было крочыць у новым кірунку, і ўжо гэты выбраны шлях вёў чалавека далей.

Альбо ўласнае жыццё маладога мужчыны, поўнае перашкод і цяжкасцяў, барацьбы, нарэшце параз, але і перамог, ці ўгульнае жыццё прыстасаванца, нейкага другараднага біялагічнага прыдатка да поўнавартаснага жаночага лёсу?!

Толькі цяпер Зміцер зразумеў панічны страх Паддубскага, які збег ад феміністак у правінцыю, прыхапіўшы з сабой Тому... Наперадзе заставаўся год вучобы. Трэба было вызначацца...

Аднойчы пасля заняткаў, ідучы па калідоры са стосам падручнікаў з універсітэцкай бібліятэкі, Зміцер мінуў чародку старшакурсніц паралельнага курса і пачаў ужо ў спіну дзяячоны вокліч, у якім гучала грэблівасць і насмешка:

– Альфонс!

Ён азірнуўся і пачаў густа чырванець. На яго ўсытьч узіраліся, пасміхаючыся, дзяячаты біялагічнага факультета. Тая, што прамовіла гэтую абрэзу, стаяла крыху наперадзе і пазірала грэбліва, з выклікам і прыхаванай крыўдай. На яе твары ўзнёсла выступаў акуратны носік, з-пад чорных броваў варожа глядзелі сінія очы, як вакенцы ў незвычайны свет, дзе валадарыць маладосць, усхваляванасць, прыгажосць.

І ён адразу адчуў, як нізка ён зваліўся ў сваім нечакана ўжо заблытаным жыцці. І як шмат яму трэба зрабіць намаганняў, каб узніцца на той узровень, дзе ён некалі быў. Зміцер адчуў сябе прыжывалам, змораным і пастарэлым.

У той жа вечар ён вярнуўся ў гуртажытак і позна ўвечары сядзеў у чытальні, абклаўшыся кніжкамі і канспектамі па гісторыі дваццатага стагоддзя. Зміцер свядома прамінуў уznіклья супяречнасці і цяжкасці ў сваім маладым жыцці, непахісна імкнучыся да вызначанай некалі мэты.

Ужо амаль ноччу ён, ідучы да свайго пакоя на трэцім паверсе, прыпыніўся на дзесяць хвілін каля вакна, задумліва пазіраючы на начныя краявіды горада. Тая, што абрэзіла яго сёння, стаяла перад ягоным унутраным позіркам. Яна была з характарам, стрункая, густоўная, прыгожая і чароўная сваёй невядомасцю. Яе будъчыня,

як і ў Змітра, была яшчэ незразумелай, у адрозненне ад лёсу Дзіны Станіслаўны, дзе былі ўжо вызначаны і акрэслены асноўныя межы жыцця.

І ў гэтай іхнай будычыні, Ім, свежым і маладым, можна і трэба было будаваць па сучасных лекалах сваё гістарычна новае жыццё.

Прайшло некалькі дзён. Зыміцер хадзіў на заняткі, трymаўся стрымана і насцярожана. Рана ці позна павінна была адбыцца ягоная сустрэча з Дзінай Станіславай, і гэта выклікала яго непакой. Ён не ведаў як цывілізавана і міралюбна разысціся з выкладчыцай, каб яна потым не перашкаджала і не помсціла яму. Зара яму ўспамніліся слова Алеся Паддубскага: "Своечасова прыгожа разысціся з жанчынай - гэта высокае мастацтва і ўмельства." Зыміцер уздыхнуў -- сябар меў рацью так казаць.

Пад вечар, ідучы на апошняю пару лекцый, ён пачаў аднекуль збоку:

-- Зыміцер Кулеш? Затрымайцеся на хвілінку. -- У пройме дзвярэй кабінэта педагогікі з саркастычнай усмешкай пазірала на яго малодшы навуковы супрацоўнік Сняжана Бондар:

-- Наконт вашай дыпломнай працы ў нас ёсьць шэраг пытанняў.

Старшакурснік вымушана палаўся ў кабінэт педагогікі, Сняжана прадбачліва вызваліла яму праход, зрабіўшы крок з дзвярэй у калідор, і зачыніла за ім дзвёры. Перад Зыміцерам стаяла Дзіна Станіславаўна, усё такая ж стрункая, гнуткая, у ягонай любімай вогністай сукенцы. Яна нечакана для яго ветліва і спакойна запытала:

-- Што ж вы, Зыміцер, зъбеглі, як нашкодзіўшы кот?

-- Я нічым вам не нашкодзіў, -- крыху збянтэжана, і таму няўпэўнена, запярэчыў Зыміцер.

-- Проста сыйшоў па-ангельску, не развітаўшыся, каб мецьмагчымасць як-небудзь зайсьці ізноў....

--Дабрадзей?! Пакарыстаўся і кінуў. -- Цяпер памяркоўны голас выкладчыцы гучай у сталёвой танальнасці ў спадучэнні з грэблі-васцю: -- А я спадзявалася... Нават будавала планы. Думала ўзняць цябе на вышынню, да сапраўднага ўзроўню ... Эх, усё вы адноў-кавыя... -- І зусім ужо па-вясковому дадала: -- Каб вам долі не бачыць.

-- Ну навошта так, Дзіна? Хто я такі побач з вамі? Прыгожыала. Аб'ект для насміхання. Вы кандыдат навук. Прыгожая жанчына. Выдатная выкладчыца. А я студэнт. Мне трэба шукаць свой шлях і крочыць сваёй дарогай. Рабіцца дарослы�. Мужнеч. Я думаў, што вы ў нашым выпадку, як сучасны чалавек, карыстаецца формулай : "сёння і тут". А назаўтра? Назаўтра ўжо іншае жыццё...

-- Бач, які мондры, навучыўся на нашую галаву: "сёння і тут". "Назаўтра ўжо іншае жыщё". Запомні Зміцер: жыщё заўсёды тое самае! І зайдзі, і паслязайтра, і сто год назад, і сто гадоў наперад! Усё адно і тое ж! Толькі антураж і рэквізіт розны, а людзі тыя самыя.

Яна зірнула на Зміцера позіркам сталай жанчыны, якая чэпка трymaeцца за грыву лёсу, і рашуча прамовіла, як аб нечым канчатковая вырашаным:

-- Я хачу вас папярэдзіць: калечыць табе жыщё я не буду...

--Дзякую, Дзіначка...

--Але і на маю дапамогу не спадзяваіся. Сам паспрабуй працерабіць сабе дарогу. Тады можа зразумееш і мяне, і Аніту, як мы торылі сцежку наверх. Не шкадавалі ні сябе, ні сваёй маладосыці, ні сваёй некранутасыці і свежасыці. Запомні: наверх няма широкай дарогі, і без падтрымкі сваю сцежку ўверх пракласыці немагчыма!

Прагучай званок на пачатак лекцыі, і Зміцер узяўшы руку Дзіны, рахмана пацалаваў у чамусыці халодную і чужую далонь, потым прыхіліўся і чмокнушы у шчочку:

-- Прабач, Дзіначка.

-- Ідзі, "сёння і тут", на лекцыю, а то спознішся. -- Дзіна Станіслаўна была ўжо непрыступнай, як скала на беразе мора, аб якую разбіваюцца самыя магутныя і пяшчотныя хвалі.

Гэта быў подых новага ўжо дарослага жыщя. Дарослы чалавек заўсёды маўчыць аб сваіх хібах і цяжкасцях. Ён самастойна шукае выйсця ў незнаёмы становішчы.

Між тым час бесперапынна ішоў, і таму неабходна было вельмі хутка ствараць мадэль уласнай будычыні, але, як заўсёды, не ставала звесткаў. Атрыманыя грунтоўныя веды па гісторыі не судакраналіся з сучаснасцю, яны былі самі па сабе, праста як афіцыйны ідэялагічны светапогляд на мінулае. Расчараўанне ў гісторыі прывяло яго да педагогікі, там існавала магчымасыць фармаваць жыццяздольнага, разумнага і адэватнага маладога чалавека, нават новага пакалення. Гэта магчымасыць уздзеянічаць на будычыню зацікавіла Зміцера, і хаця наперадзе, як той непрыступны дот, паўставала постаць загадчыцы кафедры Дзіны Станіславны, Зміцер з аптымізмам юнака склікаўся за новую тэму.

Зміцер зьвярнуўся да сваіх канспектаў і кніжак. Ён, сціснуўшы зубы, праз нейкую ўнутраную цяжкасць настойліва і непахісна рыхтаваў дыпломную працу па педагогіцы і рыхтаваўся для паступлення ў аспірантуру, дзе было адно месца на дзесяць кандыдатаў. І дзе ўсё вырашалася загадзя.

Ён як быццам яшчэ не зрабіў аніякіх вызначальных пралікаў, але сваім інстыктам, яшчэ не сапсаваным вялікім горадам, адчуваў наперадзе невядомую і небяспечную будыгчыню, у якой так лёгка памыліцца і наблытаць. Усе жыццёвия козыры нібыта яшчэ знаходзіліся ў ягоных руках. Але надыходзіў час, калі трэба было рабіць чарговы ход ўжо казырной картай. І ён вельмі не хацеў памыліцца.

2006-2007 гг. г.Менск

АРТЫКУЛЫ, ВОДГУКІ, ИНТЕРВ'Ю

Асаблівасцю жывога разума з'яўляецца тое, што яму патрэбна ўбачыць і ўчуць не вельмі многа дзеля таго, каб ён мог потым доўга думаць і шмат зразумець.

Джардана Бруно, італьянскі філософ і паэт.

Гульня фігурамі белага колеру. (водгук)

“Няўдалы дэбют” – апавяданье Сяргея Рублеўскага, надрукаванае ў “Дзеяслове” №12. У кніжцы “Абмытыя валуны” гэтае апавяданне пераіначанае пад аморфную назуву “Тульня з юнацкай памяці”. Апавяданье лёгка напісаное і лёгка чытаецца. Яно падымае тыя прыхаваныя пытаныні маладога жыцця, зь якімі кожнае пакаленіне юнакоў і дзяўчат заўсёды сустракаеца сам-насам.

І адказы шукае сама і большасці нікто, ніколі ня скажа, што галоўнае ў маладым жыцці і што другараднае. Прыхаваная тэма апавяданья – “Памылкі тых, хто ня спраўдзіўся”.

Першым агучыў тэму-ідэю “віны” ў новых гістарычных варунках Б.Пятровіч у апавяданьні “Віна”. У тым апавяданьні герой пакутуе, таму што ня выканай аваязак абароны сваёй жыццёвой тэрыторыі. Гэтае невыкананыне свайго прызначэння, свайго лёсу нараджае на ўсё астатніе жыццё ў чалавека пачуцьцё “віны”.

Бытуя такая думка: усё, што адбываецца з чалавекам, ужо папярэдне генэтычна запісана ў ягонай базе звестак. Чалавек толькі агучвае запісаное або не агучвае. Калі ён не спраўджвае тое, што павінен зъдзейсніць, то не выконвае свайго прызначэння і атрымоўвае пажыццёвае пачуцьцё “віны”. Ён – гэты чалавек – не рэалізуваўся!

Звычайны чалавек (не вялікі, бо вялікі сам спраўджае свой лёс) зроблены зь дзъюх частак, як страла ці ракета. Пярэдняя частка – наканечнік, і тыльная, што забясьпечвае кірунак руху, стабілізуе лёт стралы ў патрэбным кірунку.

Героі апавяданья “Няўдалы дэбют” першакурсніца Алеся – таленавітая шахматыстка і трэцякурснік матэматычнага факультэту, аматар шахмат Зыміцер Скугута. Абодва вясковыя жыхары, не разбэшчаныя, з моцнай цягтай нечага дасягнуць у жыцці. Першы і апошні раз яны сустракаюцца сам-насам у пакоі гуртжытка на Новы Год і, выпіўшы наліўкі, гуляюць у шахматы.

– Я гуляю чорнымі, – кажа дзяўчына і гэтым сьведчыць, што яна асьцярожны пачатковец, што ня хоча рызыкаваць і ня любіць праиграваць.

Гульня чорнымі – гэта гульня ад абароны, калі ініцыятыва ў суперніка. Калі не хапае сіл, энэргіі, ведаў, прафесіяналізму. Калі не наступаць, а абараняцца. Ня весьці свой рэй, а чакаць чужых памылак. Чакаць моманту, спрыяльнага зъбегу абставінай. Для пачатку ўжо някепска, ужо нейкі дзеявод, лінія руху. Але для гульца-пачаткоўца “гульня безыніцыятыўная” – не найлепшая стратэгія, бо ня вучыць трymаць і заваёўваць ініцыятыву, а вучыць шукаць адказы на чужыя пытанні.

Зыміцер выйграе дзъве партыі ў дзяўчыны, і тая, змаркочаная паразай, разъвітваецца зь ім.

Дзяўчына моцна спадабалася Зыміцеру, ён спрабуе ў далейшым працягнуць знаёмства з Алесяй. Але тая рагушча адмаўляе яму. “Няма калі. Тэорыю вучу”.

Бедныя вясковыя хлапчукі, ніхто не навучыў нас непахіснай рагушчасці, ніхто не сказаў, што шчаслівая сустрэча бывае адзін раз у жыцці! Ніхто не навучыў, як карыстацца жыццём, як скарыстоўваць шанец. Ніхто не сказаў яму і нам: што дзяцюк павінен настойліва вучыцца гуляць жыццёвую гульню фігурамі белага колеру! Гэта значыць вучыцца ініцыятыве, вучыцца дамінаваць у грамадстве, у жыцці, на сваёй жыццёвой тэрыторыі!

Мужчына – гэта наканечнік, але, ня маючы апярэння (мэты), ён вымушаны будзе рабіць кругі, шукаць накірунак, і страчваць тэмп за тэмпам. Як гэта нялёгка – стаць мужчынам!

Алеся – “апярэнне-сэнс”, якой і павінна быць жанчына, таленавітая, разумная, з высокім ідэаламі і памкненнямі ў жыцці, яна ўжо ня хоча быць як “усе”. Стандарты навакольнага жыцця яе не задавольваюць. Але яна не знайшла свайго вядучага, што возьме на сябе ініцыятыву ў жыцці, будзе весьці ў сям'і рэй, дзейнічаць

фігурамі белага колера. Як лёгка памыліцца жанчыне аддаўшы сябе ў палон не свайму мужчыну.

Па вялікім рахунку – абодва прайгралі дэбют, бо не зразумелі, што патрэбны адно адному. Што лёс арганізаваў іхнью першую сустрэчу ня проста так, не выпадкова.

Пройдуць гады, і Алеся пры наступнай сустрэчы ўжо пралічыць гэты, ягоны варыянт жыцця, зразумее, што Зыміцер быў для яе найлепшым, адчыняў вялікую перспектыву, даваў надзеянаага і працаўітага сябра, мужа, аднадумцу, каханага. Адсюль – гэтае яе стрыманае “Даруй” у канцы апавядання.

Для Зыміцера, які працуе ўжо выкладчыкам тэхнікуму, але ў жыцці бачыць яшчэ толькі на два крокі наперад і ўспрымае Яе як Мару, недасяжную Мрою, гэтае яе “Даруй” – гучыць як вы рак. Значыць, ён мог быць побач зь ёй замест гэтага вусатага выпадковага чалавека-трэнера, па “сумяшчальніцтве” ейнага мужа?

Проста яму не хапіла рашучасьці!(Ці разумення?) Ён забаяўся зрабіць карысны! правільны! разумны ход!(Бо не ведаў, што шанец бывае адзін раз!) Ён не скарыстаў адзіны шанец, каб стаць шчаслівым, дасягнуць плённага стану жыцця!

“Ніколі не адчуваў ён сябе такім незваротна пераможаным”.

Гэтае апавяданье пра шмат каго з нас. Пра нашае маладое няўменыне карыстацца жыццём, шанцамі, якія дае лёс, калі маючы квіток на хуткі цягнік у вялікі Свет, мы не сядаем на свой цягнік.

Для нашага вясковага, некалі навучанага сялянскай працы, працаўітага дзецюка які імкнуўся да гарадзкой якасці жыцця, які пакутуе, што ня ўмее гуляць у баскетбол, не ўмее брэнъкаць на гітары, ня ведае гамлетаўскай балочай дылеммы: “Быць ці не быць, вось у чым пытаныне. Ці трэба скліцца перад ўдарамі лёсу, ці неабходна зьдзейсніць супраціў?”

Такому дзецюку сустрэча з выхаванай, густоўнай, з высокім інтэлектам прыгажуняй, якая да таго ж мае мэту не згубіцца ў жыцці – для яго – гэта сустрэча з Боскім дарункам!

Ён заніжае сябе, бо ніхто не дапамог яму ў тэорыі, у самаідэнтыфікацыі сябе як мужчыны. Бо і само грамадзтва трymае сябе ніжэй за ўсе іншыя народы-суседзі.

Ён узвышае Яе, але яе прыгажосьць – гэта толькі “якасць”, а ўладарыць ў жыцці “моц”. Мужчына – гэта моц! Зыміцер і стане мужчынам, бо працаўіты, цягавіты, ня мае благіх звычак, добра вучыўся і добра працуе. І ў дадатак ужо майстар спорту па шахматах, што няпроста і нялёгка.

У будучыні будзе мець добрую сям'ю, зробіць кар'еру, узгадуе і

выхавае добрых дзяцей. Стане кандыдатам навук і дырэктарам тэхнікуму.

Але заўсёды будзе помніць і ведаць, што гэтае жыцьцё, што ён зьдзейсніў, – толькі другі, ценявы варыянт. І галоўную сустрэчу ў сваім жыцьці ён прайграў! І што другога жыцьця ўжо ня будзе.

II

Зыміцер Скугута – герой апавядання, цягавіты, працавіты, актыўны, але ён атручаны адвечным ніглізмам беларусцаў да свайго правінцыйнага, сялянскага, вясковага стандарту жыцьця. Спачатку ён цягнеца з сваёй вёскі ў гарадок, дзе шмат агнёў, падлеткі гуляюць у баскетбол, займаюцца ў драмкружку і вывучаюць сакрэты радыёэтэру. Тут напоўненае жыцьцё, віруе маладосьць, тут цэнтар падзеяў. Дома, ў вёсцы пустэча. У сапраўднасці – баскетбол, радыёсэкцыя і нават драмкружок – гэта другасныя рэчы ў параўнанні з ральлёй, гімнам жыцьця, што съпявае жаўрук у сінім вясновым небе, веснавой сяўбой і жнівеннікімі дажынкамі, што будуць карміць потым увесь год і вясковых жыхароў, і гарадзкіх. Між тым сучаснае жыцьцё так збудаванае, што съпевакі, кінаакторы, гандляры-спэкулянты і спартоўцы на грэбні славы, увагі і посыпеху. Міжволі ў маладых людзей закладваюцца грэблівия пачуцьці да родных мясцін.

Але і потым, калі Зыміцер ужо выкладчык тэхнікуму, што вялікі посыпех для юнака, яму сумна ў маленьком раённым горадзе, дзе ўсе ведаюць адзін пра аднаго і дзе трэба трymацца правінцыйных стандартаў і звычак. Жыцьцё па ягоным уяўленні дзеецца там, у вялікім горадзе.

Працягваючы гэты ланцуг маладых жаданняў, дадам, што сёньняшня маладыя і ня толькі маладыя менчукі, мае знаёмыя аж стогнуць па замежных гарадах і краінах, дзе, ім здаецца, лёгка і хутка можна дасягнуць посыпеху. Для іх пуп Зямлі – Нью-Ёрк, у скрайнім выпадку Нямеччына, Польшча, Нарвэгія (кажуць, там катлеты самыя вялікія і смачныя), яшчэ няведама дзе.

Чаго хоча гэтая маладзь? Шчасьця? “Намер дасягнуць чалавечага “шчасьця” не закладзены ў плян стварэння”⁶.

Фрэйд, адказваючы на пытаныне аб шчасьці, гаворыць: “Куды лягчай зьведаць няшчасьце. Бяда пагражае з боку нашага ўласнага цела, з боку зынешняга съвету, з боку стасункаў зь іншымі людзьмі”.

⁶ З.Фрэйд “Дыскамфорт ад культуры”

“...людзі пад цікам верагоднасці пакутаў звычайна зыніжаюць свае прэтэнзіі шчасця. Мы цешымся пры адной думцы, што нам удалося пазъбегнуць няшчасця”.

Зыміцер Скугута яшчэ не дарос да стану плённага характару. У яго існуе помесь характараў, дзе моцна валадарыць канфармізм, ён не сустрэў свайго Настаўніка, які б падказаў яму кірунак руху.

Фрэйд, шукаючы адказ на пытаныне шчасця, казаў наступнае: “І ўсё ж людзі недаацэньяваюць працу як шлях да шчасця... На яе ня кідаюцца так, як на іншыя магчымасці задавальнення жаданняў...”

Зыміцер яшчэ шукае шчасцце не ў сабе і вакол сябе, а ў вонкавым съвеце, у мірах пра Алесю, пра жыццё ў сталіцы. Канечне, ён пройдзе свой шлях, дойдзе да таго, калі пачне радавацца таму, што яго абкружжае. Але свой пэрыяд супэржыцця ён, як і мы ўсе, прасоўгае малавынікова. Малавынікова – гэта калі ня Нобэлеўскі ляўрэт; ці хоць бы – прэзыдэнт; вучоны-матэматык, выкладчык, што падрыхтаваў і выхаваў шмат сучасных спэцыялістаў, навучаных плённаму ладу жыцця.

У стаўленыні да жанчын Зыміцер такі самы недарэка, як герой Тургенева: Рудзін і Базараў, герой Чжава і Купрына. Тут я пазнаю стэрэатыпы літаратуры XIX стагодзьдзя – рамантычных, абаяльных і бясьцільных герояў, што ня ведалі, што рабіць з каханай жанчынай. Тая літаратура нарадзіла рэвалюцыянэр-маргіналу, якія сублімавалі сваю неспатоленую энэргію, ад немагчымасці ўласнага шчасця, у тэорыю ўсеагульнага шчасця, у рэвалюцыю, у выбух..

Якое ж выйсьце?

Вучыцца працацаць, ствараць плённы характар, як у немцаў ды ангельцаў, японцаў ды кітайцаў. “На чужы каравай рот не разяўляй. Свой съячы, тады і скачы”.

І яшчэ, пісьменнік уклаў вельмі вызначальныя слова ў вусны герайні, якія даюць адказ на ўсе пытаныні, пазначаныя ў водгужу: “Няма калі. Тэорыю вучу”. Што азначае: некалі займацца драбязой, трэба вывучыць тэорыю, разгледзець кірункі, убачыць шлях, стварыць сілы.

У адказ герой адчувае звычайную думку тутэйшых людзей: “Якую тэорыю?” Пра тэорыю нікто ніколі яму нічога не казаў. Над тэарэтыкамі ў савецкай дзяржаве насымікаліся і зыдзекаваліся ўсе: ад жыхароў вёскі да інтэлігентаў і сталічных уладаносцітаў.

Між тым “Спачатку было Слова”. Наш сучаснік дакладна фармулюе тое, што ведаюць дарослыя грамадзтвы: “Своечасова зразумець – вось посьпех у жыцці! Большаясьць разумее, калі ўжо позна”. “Амаль заўсёды асуджаныя на няўдачу тыя, хто павольна

думае”⁷.

І таму, ня ведаючы тэорыі і не распрацоўваючы тэорыю, увесь час наш чалавек будзе спазыняцца, рабіць няўпэўненая крокі, страчваць шанцы і ўрэшце прайграваць сваю жыццёвую партыю.

III

Гераінія апавяданыня Алеся як жанчына зразу бачыць (ад Бога) мэтu жыцця. Зыміцер шукае мэтu, таму розныя важныя, але дробныя дэталі рэчаіснасці блытаюць ягоную хаду. Параўноўваючы нашых юнакоў, - што часта маладыя гады марнуюць у пошуках сэнсу - з паўднёвымі людзьмі, якія зразу, чутць не з маленства ведаюць гэты самы сэнс. Жанчына для паўднёвых людзей - найвязлікшая каштоўнасць. За яе трэба плаціць немалыя грошы. Прыйгажуня мае яшчэ большы кошт. Той, хто валодае жанчынай, затым працуе на яе ўсё астатніе жыццё, не дазваляе ёй марнаваць свае сілы на здабываныне жытла, ежы, вітраткі, сродкаў выжываныня. У выніку паўднёвия нацыі маюць шматлікае здаровае маладое пакаленыне, поўнае энэргіі і пасіянарнасці. Белая раса, эўрапейская, постсавецкая славянскія народы жанчыну апусцілі да роўню пралетарыяту, рабочага быдла. У нашай дзяржаве адсутнічае вышэйшая і сярэдняя адукацыя для жанчын, дзе яны ў першую чаргу вывучалі б рэлігію, мэдыцыну, пэдагогіку, гісторыю, культуру, дамаводства, псыхалёгію, дызайн, фізычнае выхаваныне, бугальтэрью...

Дзіўна назіраць у якім-небудзь тэхнічным універсітэце студэнтак, што зубраць сапрамат і атамную фізыку. Між тым гэтыя маладыя прыйгажуні, ведаючы непатрэбнае, ня ведаюць тое, што ім жыццёва неабходна. Пад ідэйай раўнапраў'я і роўнасці іх прымусілі вывучаць чужое, мужчынскае рамяство. Ім дазволілі стаць у шыхт разам з шараговымі. Але жанчына не араты, не ваяр, не гандляр, яна Маці. Усё, што ствараеца на гэтай Зямлі, усё дзеля Яе. Яна дае сэнс і мэтu аратаму і ваяру, гандляру і палітыку. Жанчына дазваляе мужчыну атрымаць Вынік і доўжыць хаду ў будучыні. На вельмі кароткім шляху савецкае грамадзтва згубіла спачатку мэтu, а затым і сэнс быцця.

Вытворчасць зрабілася самамэтай. Гэтае згублене ўсьведамленыне доўжыцца і сёняня.

Такім чынам Зыміцер Скугута - ахвяра свайго заблытаага

⁷ Сяргей Абламейка “Канстатацы”

пакаленъня. Ён, як і Алеся, не скарысталі тыя магчымасыці, што адчыняў перад імі гістарычны лёс. Вынікам гэтай паразы стала жахлівае разбурэнне савецкага грамадзтва. За гэта давядзеца жорстка заплаціць ужо іхным дзецям і ўнукам.

Выжыванье – галоўная мэта існаванья чалавека, народу, цывілізацыі! Усё астатнє – потым.

*Студзень 2006 г. г. Менск Друкаваўся ў часопісе
“Гоман” №3 за 2007 г.*

Жыцьцё ніжэй ватэрлінії.

Няма большага рэаліста ў сучасным жыцьці чым сельскі жыхар, сколькі б ня грукалі ў грудзі былыя наменклатурныя й нават апазіцыйныя лідэры сцвярджаючы ўласны рэалізм і падкрэсліваючы свой прагматызм. Сяныя сельскі жыхар цвёрда ведае, што заходні ўзоровень жыцьця для яго недасяжны. Таму наш тутэйшы селянін пазяхне ў далонь, паслухаўшы балбатню наезжых агітатораў за жыцьцё высокай якасці, падзвіцца іхняй інфантыльнасці й ідывалізу, ды й пойдзе варушыць сена на выдзеленай яму дзяляцы. Харчовую базу для сябе й сваёй сям'і тутэйшы селянін стварая самастойна. Заходні ўзоровень жыцьця нашым вясковым чалавекам успрымаецца як фантастычна-нерэальны, як сучасная казка .

Культурная эліта, у першаю чаргу пісьменнікі, журналісты, кінаматаграфісты не выконваюць сваю галоўную мэту, дзеля якой народ адслююмачвае фінансавыя сродкі, каб гэная эліта стварала ідэалы, эталёны нашага тутэйшага беларускага якаснага жыцьця ! Культурная эліта – сёньня на самай справе не распаўсюджвае сапраўдную культуру, яна сама хоча быць запатрабаванай заходнім сьветам, хоча зарабляць замежныя грошы, марыць далучыцца самастойна да ёўрапейскага жыцьця высокай якасці! І усё.

Між тым, пераход ад калектыўнай сувядомасыці да індывідуальнай – ёсьць рэвалюцыя сувядомасыці. Індывідуальнае самасувядомасыць – тып чалавека які спадзяеца на сябе, і карыстаецца сваімі пачуццямі, сваімі розумам, сваімі досьведам, і самае галоўнае сваёй прыватнай маёмысцю, сваімі прыватнымі сродкамі вытворчасыці, сваімі капиталам. І тут узынікае пытанье: дзе ж яе ўзяць гэтую прыватную маёмысць простаму чалавеку, рабочаму-праклетару, урачу, настаўніку, вайскоўцу ? ... Меньшая частка нашага грамадства, яе эліта далучылася да якаснага жыцьця, але абсолютная большасыць нават у марах не ўяўляя што гэта такое. Адсюль – разводы, зрады,

п'янства, распушта ...мары маладых некуды з'ехаць. Ідэал – мець шмат грошай. І ўсё? А навошта мець шмат грошай? Ці ўмей большасьць карыстацца грашым? Здароўям ? Маладосыцю? Каханнем ? Нават меньшасьць не заўсёды ўмей карыстацца вялікімі грашымі, магчымасьцямі, уладай, шчасьцем! ... У грамадстве не вызначана мэта жыцця большасьці. Няма Ідэі !

... Мара маладых людзей пяцідзесятых гадоў ХХ стагодзя - здзяйснілася. Яны маюць тое аб чым марылі ў далёкім послеваенным юнацтве: каб было хлеба ўволю, каб не стралілі, не гвалцілі, не палілі ! Іхня мары - гэта мары людзей, што жылі на памежнай тэрыторыі паміж Усходам і Захадам, на "перадавым рубяжы абароны". Іхня мары сённяня ажыццяўліся. Усё так і ёсьць. Калі некаму ўсё яшчэ здаецца, што гэтага так мала, то ён моцна памыляецца, дастаткова праехаць па некаторых краінах СНД і ня толькі СНД.

Аб чым мараць цяперашнія маладыя людзі? Некаторыя: аб інамарцы, кватэры, катэджы, каб зарабіць гроши й з'ехаць за мяжу... І усё? Праз нейкі час здзяйсніца гэта мара новага пакалення. Але ці дастатковая гэткай мары для Заўтрашняга? Ці мараць маладыя стаць Прэзідэнтам, Нобелеўскім ляўратам, уладальнікам канцэрна, банкірам, міністрам, паслом, пісьменнікам, зажытачным фермерам, уладальнікам крамы, выдаўцом вядомай газэты ці моднага часопіса, адным словам гаспадаром сваёй зямлі ?

Самае складанае ў жыцці - думаць аб неабходным, кантроліруяць свае думкі. Адрозніваць уласныя думкі ад чужых памкненняў. Думаць не пра футбол, хакей, съпевакоў, не аб глябальнай палітыцы, ідэялогіі, пра тое, хто, што сказаў учора па іхняму ці нашаму тэлебачанню, а думаць пра сваё асабістасць заўтрашняе й пра сваё асабістасць сёнішняе й не проста пра заўтрашняе, а пра систэмнае сёнішняе й систэмнае прагматычнае заўтрашняе. Пра тое як зарабіць, як пабагацце, стаць заможным, жаніща на выхаванай прыгажуне, купіць кватэру, завесыці сваю справу, стварыць прыстойны ўзровень матэрыяльнага забяспечэння сям'і. Думаць як збудаваць і захаваць сямейная шчасьце.

Думаць, планаваць, дасягаць, імкнуцца, змагацца зь сваёй інэртнасцю, недасьвेदчанасцю, непрафесіяналізмам, ляютай, абыякавасцю... Калі зь дастатковай крытычнасцю прааналізуваць сваё асабістасць жыцця, то самым галоўным фактарам маладога самастойнага й сталага жыцця - які ўпльываў на твой жыццёвы лёс - быў Ты сам. Ні асяродзя, ні блізкія ці чужыя людзі, ні падітычныя абставіны, - бо гэта ўсё прыходзіла й сыходзіла, а **Ты** сам быў зъ сабою заўсёды. Ты паддаваўся спакусе, чужому меркаванню,

марнаваў час у размовах, як згуляла нашае "Дынама" зь іхнім "Дынама", піў спіртovыя напоі, брындаў на паляваныні ці рыбалцы ... і гэтак праходзіла Тваё жыццё!

Звярніце ўвагу колькі розных съпевакоў рознага гатунку суседній дзржавы прэцца да нас. Яны ствараюць пачуцёва-разумовую пльшч, дзе адчуваць сябе аўтаномна атрымліваеща не ва ўсіх. Але калі не адчуваеш самастойна, значыць твае пачуцці й думкі рухающа па пакладзеных чужымі людзьмі рэйках ... Куды вядуць тыя рэйкі?

Што нам прапануе нашая інтэлектуальная эліта? Пісьменікі Вінцэс Мудроў, Адам Глобус, Ігар Сідарук даўшы нырца ў глыбінія жыццёўвия слай, ніжэй жыццёўвай ватэрлініі – пішуць пра алкашоў, прастытутак, бязмозглых, нямаючых аніякіх жыццёўвых арыентыраў заблукаваных людзей. Нават Юры Станкевіч у сваёй аналітычнай кніжцы "Любіць нач - права пацукоў", не паказаў выйсьця зь жыццёўвага закутка .

Здольныя, таленавітые пісьменікі не знайшлі, ці не захацелі, ці не здолелі прааналізаваць яскравы прыклад імклівага руху ўверх некаторых нашых палітыкаў і прадпрымальнікаў Нашы пісьменікі пішуць пра тое, што добра ведаюць. Верагодна ніхто зь іх не займаўся прыватным бізнесам, не ездзіў з хатулямі ў Стамбул ці Беласток, ні цягаў кантрабанду праз літоўскую мяжу, ні ствараў першапачатковы капітал прадаючы за мяжу каляровыя металлы, не ламіўся апантанна ў парламент да дзяржаўнага карыта, не спакушаў файнную чужую прыгажуню. Дык аб чым пісаць? Застаецца толькі й пісаць пра трактарыстаў, пра чарніла якое яны жлукцяць, пра безсэнсоўнасць, безнадзеянасць і нязнойдзенія жыццёўвия арыентыры."Любіць - дык каралеву, красыць - дак мільён", "За тых хто ў моры", - за гэтыя тасты піць - пілі, а каралеў ня бачылі і не любілі, мільёнаў ня кралі, ляжалі на пляжах каля мора, і казалі што былі на моры. А па моры ня плавалі, не лавілі траску каля Алеўцкіх выспаў на амерыканскім траўлеры. Ці будзе чытаць кніжкі маладзён, які толькі што вярнуўся зь Аляскі.

Не былі, ня бачылі, не ўдзельнічалі, застаецца містыка, знакамітае - ... "жыццё - як выпітая пляшшка".

Сёньня, маладыя людзі былі ня толькі турыстамі, некаторыя зь іх удзельнічалі ў жыцці заходняга грамадства, працавалі, у тым ліку і прастытуткамі, удзельнічалі ў лякальных войнах, адным словам зараблялі грошы, перамяшчаліся па іхнія тэрыторыі. Калі ўлічыць высокую ўражлівасць псыхікі маладых людзей, то тутэйшая літаратура пра тое як калгасны шафёр удзень калымнуў, пад вечар напіўся, а ўвечары адлупцаваў жонку - нікога не хвалюя .

Моладзь цікавяць шляхі перамог, а не дарогі параз! У іншым выпадку нашы пісьменікі, крэгтыкі, літаратурныя супрацоўнікі эксплуатуюць зацёртую й заезжую формулу - "Самі пішам, самі і чытаем!"

Сённяня ня толькі літаратурныя творы напісаныя некалькі гадоў назад хутка старэюць. Актуаліі пяці-дзесяцігадовай рэчаіснасці робяцца гісторыяй якая нікога не цікавіць. На нашых вачах адбылася сапраўдная рэвалюцыя й як ня дзіўна нашыя літаратары яе не заўважылі! Дарэчы не зразумела - а што ж сапраўды адбылося? Рэвалюцыя ці контррэвалюцыя?

На мой погляд, нягледзячы на скепсіс стомленых старэйшых майстроў прозы аб лёсе сучаснай літаратуры, гэты скепсіс усёж такі недарэчны. Літаратура вучыць думаць, літаратуры ўласцівы такія якасці, якіх няма, альбо ёсьць, але недастаткова ў іншых сродкаў мастацтва й інфармацыі.

Калі ўзяць і прааналізаваць творы некаторых нашых лепшых пісьменікаў зь тых што я чытаў, то ў кожнага зь іх існуюць нескарыстаныя магчымасці, якія ўзынікаюць адтаго што іхняя творчасць не атрымала адэкватнага рэха ў нашым чытаючым асяроддзі. Як раз аб гэтым грунтоўна зазначыў Даніла Жукоўскі спачатку ў "Нашым Слове", а потым у "Arche".

Да прыкладу выдатны твор Вінцэсія Мудрова "Іду на таран" мог стаць яшчэ больш значным, каб пісьменік дадаўшы некалькі раздзелаў, прааналізаў бліжэйшае будучае постсавецкага афіцэрства. З другога боку твор настолькі дасканалы, што правакуе чытача да незадаволенасці бо хутка скончыўся. Жыцьцё пабегла далей, а аповяд ператварыўся ў зафіксаванае нядаўнaje мінулае. Між тым жыцьцё быльых савецкіх афіцэраў вельмі разнастайнае, рознабаковае і чым большыя зоркі зіхацелі на іх паліках, тым больш ахутаны таямніцай іх далейшы лёс. Фактычна афіцэры савецкай арміі, як і КДБ не здолелі абараніць вялікую краіну ад разбурэння... Каб паказаць гэтую трагедыю ў літаратуры патрэбен Шэкспір ці Бальзак...

Можна адзначыць, што сучасная проза патрабуе ад пісьменіка аналіза ня толькі мінулых і бягучых падзеяў, але й аналіз будучага. Гэты аналіз дазваляе пісьменіку ня толькі ствараць варыянтыўную будучае й тым самым уздзейнічаць у меру свайго таленту на гэтае будучае, але й папярэдзіць грамадства аб магчымых жыцьцёвых зруях. Тоё што было прэрагатывай пісьменіку фантастаў, як мне здаецца, робіцца звычайнym і неабходным прыёмам пісьменіка - рэаліста ...

Вельмі здольны й прафесійны пісьменік Адам Глебус. Між тым

уражаньне, быцам празаік страле зь буйнакаліберных грамат сваіх здольнасыцяў па вераб'ях. Шаноўны Адам піша - ў навэлах надрукаваных у Архэ - пра людзей, якія мала цікаўяць нас ні ў жыцці, ні ў літаратуры. У іхніх змарнаваных жыццях няма аніякага ні драматызму, ні тым больш трагізму. Натуралістычны перанос рэчаіснасьці на літаратурныя старонкі часопісаў. Сённяня, як ўжо было сказана вышэй, існуе цікаўасць да прагматычных і систэмных асоб, якія заўсёды ці ў большасці выпадкаў дасягаюць посьпеха. Як і чаму ім гэта ўдаецца ?

Яскравы прыклад - жыццёвая хада нашага прэзідэнта. Пры ўсіх крытычных заўвагах, трэба адзначыць, што ён зрабіў вялізарны рывок ад невядомага дырэктара да першага чалавека ў дзяржаве. Мала таго, здоляў не папасць пад уплыў менскага наменклатурнага кола, а наадварот сам гэтую эліту схіліў пад свой абцас. Для літэратора - празаіка гэткая сучасная асоба, яе жыццёвы шлях, павінны магутна цікаўіць. У сучасным грамадстве быць кірауніком нават працоўнага калектыва, альбо кірауніком раёнага масштабу - вельмі няпростая й складаная праца, якая патрабуя вялізных намаганняў й мноства неабходных якасцяў й ведаў. Якіх ...?

Новыя слова ў нашай літаратуры сказаў сваёй прозай Юры Станкевіч. Ён усурэз пачаў аналізуаць жыццёвую плынню, што знаходзіцца ніжэй "жыццёвой ватэрлініі", тых заблудзіўшыхся ў забытых, хто жыве, хутчэй існуе, і практычна нямае аніякіх шанцаў для дасягнення жыцця высокай якасці.

У некаторых момантах ягоная проза выклікае жах. Будучас - ў герояў і краіны ў якой яны жывуць - не існуе. Ягоная кніга - гэта папярэджанье грамадству, уладзе, нам усім. Хібы, адмоўныя з'явы якія існуюць у грамадстве пісьменік разгледзіў як бы пад павелічальным шклом, сканцэнтраваўшы іх і паказаўшы нам. Фактычна ён паказаў зародак, пачатак будучага Косава. ... Уладзе, якая вечна занятая, то пасяўной, то ўборачнай, то ацяпляльнім перыядам - ёсьць над чым паразважаць. На не засеянай нацыянальнай глебе густа расце чужое пустазелля, ці пасеянная прыходнямі наркатачная дурнота

У аповядах "Ізумрудна-зялёныя мухі" і "Паленпак ", як мне здаецца пісьменык зрабіў, як дарэчы іншы раз і бывае ў жыцці, герояў аповядайд не змагарамі - а ахвярамі й тым самым супрацьпаставіў дзеяства аповядайд вышэйшай жыццёвой праўдзе. Няпраўда ў тым, што ў жыцці маладых людзей амаль заўсёды дастаткова часу, каб чалавек пасыпей выправіцца, умацавацца, зразумець, звярнуцца да Бога, навучыцца й дасягнуць сваёго

асабістага посьпеха. Съведчанне гэтаму – існаваньня сучаснай цывілізацыі. Сёння мы сътыя, у цяпле, у камфорце, у асабістых кватэрах глядзім увечары па тэлебачу падзеі якія адбывающа ва ўсім съвеце. І гэта ўжо добра, гэта дасягненныя. Нельга адчуваць сябе няшчасным адтаго, што нехта, недзя жыве лепш, у сваім асабістым катэджы, спажывае экзатычную ежу, ці карыстаецца кахраныем самых якасных жанчын... Цывілізацыя дасягнула вялізнага посьпеху – усё гэта съведчаньне маленъкіх і вялікіх дасягненяў мільёнаў людзей якія й рухаюць чалавецтва ўперад. Гэта й ёсьць тая праўда, якую мы іншы раз і ня бачым, бо прывыклі й не заўважаем яе.

Выйсьце якое паказаў Юры Станкевіч у аповядзі "Ізумрудна-зялёная мухі" – гэта несьвядомы рудымент эпохі ваенага камунізма. Рэвалвер....Потым рэвалвер страляе, і пасля гэтага стрэлу герою застаецца толькі два шляхі - турма, ці захаваньне свабоды праз уласную съмерць. Для сучаснага прагматычнага й систэмнага чалавека абодвы шляхі непрымалы. Таму рэвалвер непавіны з'яўляцца ў жыццёвым кантэксце сучаснага беларуса. Але ён з'яўляецца ... Аб гэтым паговорым іншым разам.

Дарэчы тыя вайсковыя історыі, баевікі, знакамітае "Любэ" зь іх "Праўёмся", усё гэта замацоўваныя тогаж рудымента –рэфлекса перыяду ваенага камунізму – гэта значыць некаму усё яшчэ патрэбна бязглаздае съляпое граматнае мясо.

Другі аповяд Юры Станкевіча, "Паленпак", у ім інфантыйны, добры, разумны, чулівы герой – невытрымлівае армейскай тупасыці й зъбягае, тым самым накіроўвае жыццёвую хаду ў турму. Канечне бывае й так. Але большасыць, сярод іх таксама й інфантыйныя, чудівія, добрыя й разумныя, вытрымліваюць шэрасыць армейскай службы. І вытрымаўшы – вучацца, як перажыць гэтая доўгія, бясконцыя імгненыні якія ніколі не канчаюцца, гэты армейскі мат, армейскую зынявагу й тупасыць, і восень якая цягнецца й цягнецца, і вясна чужая для цябе, і Кахраная якая прыслала апошняя развітальнае пісмо, дзе просіць прабачэння, і зараз магчыма сэксуе зь нейкім іншым, там, у вялікім Сусьвеце, дзе пануе чароўная Вясна. А побач зь табой зброя й ты можаш лёгка закрэсліць сваё пакутлівае жыццё ... Але ж мы гэта ўсё вытрымалі. Чаму вытрымалі? І як ? Вось гэта ня толькі цікава, але й важна, як і чаму перацярпелі, выжылі й вытрымалі.

Загінуць заўсёды лёгка й проста. Выжыць цяжэй. Але яшчэ цяжэй выжыць, навучыцца, прыстасавацца, знайсці мэту, прыклады і намаганыні й нарэшце дасягнуць посьпеху. Які доўгі шлях ! І на гэтай дарозе, як важна свое часова зразумець!

Нам усім неабходна цывёрда ўсьвядоміць, што песьмізм заўсёды прайграе. Песьміст ніколі не абдыме ні воднай прыгажуні, бо яшчэ не пачаўшы свайго дзеяства, ён ужо ня верыць у яго посыпех. Быць песьмістам павінна быць сорамна! Песьміст – значыць хворы, гультаяваты, нягеглы, непрафесійны, няўмека, навыхаваны, дурнаваты ...

Слабых людзей шмат, маладых людзей, што марнуюць жыццё, таксама дастаткова, зірніце як яны п'юць піва, глушаць гарэлку, брыдкасловяць на кожным кроку. Памажыще расчыніць ім вочы, усьвядоміць сапраўдныя каштоўнасці жыцця. Яны марнуюць свой час не разумеючы, што ў гэтых момант імкліва цячэ час іхняга ня праста жыцця, а час іх чароўнага "супержыцця".

Фрэйд некалі адзначыў існавання ў чалавека – Звышдэала. Звышдэал існуе заўсёды ў маладосці. У пажылы й стары перыяд жыцця - ідэалы сыходзяць на нуль. Тому пажылыя людзі так любяць сваю маладосьць - таму што ў іх існавала адчувааныя Ідэальнаага жыцця. Гэты перыяд адчувааныя, прыкладна ад 15 да 27-34 год можна абазначыць, як "Супержыццё".Іншы раз маладыя людзі нудзяцца, таксама й у арміі, таму што яны несьвядома адчуваюць - час "супержыцця" імкліва праходзіць. Тыя хто змарнаваў гэтых чароўных перыяд могуць зыненавідзець увесь сусвет і помсыць сусвету за свой крах ...

Якая вялікая прастора для пісьменікаў, творцаў, для таленавітых мастакоў-аналітыкаў дае "Супержыццё" маладых ..

...Мне здаецца, што сучасная проза павінна спалучаць акрамя ўсіх прысутных ёй якасцяў, некаторыя іншыя маючыся й раней, але зараз істотна ўзмоцненых : аналіз і прадбачаныне будучага, аналітычнасць самога хода падзей. Показ, як падзеі звязано за звязаном чапляюцца адно за другім і складаюцца ў ланцуг. Распрацоўка мноства варыянтаў жыццёвых шляхоў якія вядуць да посыпеху ў каханыні, у працы, у палітыцы, праз цяжкасці, пераадоленія, усьведамленія Ствараць смак да жыцця. Існуючая ў беларусаў памяркоўнасць, талерантнасць, добразычлівасць, гумар павінны стаць мацнейшай дамінантай харектара нашых герояў. У любой вострай сітуацыі нашы героі дзяякоўчы гумару, аптымізму, памяркоўнасці дасягаюць станоўчых вынікаў .

Жыццёвая ватэрлінія існуе, але не абазначана словамі. Нашыя таленавітыя празаікі ў асноўным вывучаюць жыццё ніжэй ватэрлініі. Зусім не вывучаюць пераход зынізу ватэрлініі наверх і жыццё наверсе. Існаваныне наверсе, якое мог бы добра паказаць такі здольны, таленавіты, які, як мне здаецца, добра ведае што гэта такое

- якаснае жыцьцё-, такі мастак як Адам Глёбус. А які можна напісаць раман ...

Людзі хочуць ведаць, што такое шчаслівае жыцьцё, хочуць шчасльца, імкнуцца да шчасльца ... і часта ная ведаюць, што гэта такое, бо ва ўласнай съядомасьці, у сваім уяўленыні жывуць ніжэй ватэрліні, дзе змрочна, безсэнсоўна, нецікава, дзе адмоўныя пачуцці валадараць зь раніцы да ночы, дзе чуйныя й эмацыянальныя гінуць у першую чаргу ...

г.Менск. 18 кастрычніка 2001 г. Артыкул друкаваўся ў "Нашай Ніве" у №46 12. 11.2001 г.

Браць і карыстацца!

(водгук)

Справа не ў рагшэннях, якія мы прымаем. Справа ў сілах, якія намі рухаюць. Трэба ствараць гэтыя сілы, тады прыйдуць і здзяйсьненні...

Антуан дэ Сент-Экзюперы

У "Наша Ніве" ад 18.11.05 году шаноўны магістар У.Шатэрнік ізноў закрануў праблему на якой топчымся ўвесь апошні гісторычны час.

Трэба зазначыць, што нацыянальная съядомасьць заўсёды будзеца на мітах, якія ў сваю чаргу маюць пачатак ад падзеяў. Савецкі Саюз зьдзяйсьніў мноства герайчных падзеяў, але як толькі ідэалы, міты дзяржавы былі зруйнаваны, дзяржава разбурылася на вачах зьдзўленага чалавечтва. Зараз нашы суседзі ўсе апошнія 14 год ліхаманкава ствараюць міты сваіх новых дзяржаў. Расея шукае новыя міты, і не заўсёды можа знайсці. (Спроба збудаваць міт вакол Дзенікіна ці Калчака выклікае съмех.) Летува цалкам узяла ўсю гісторычную спадчыну ВКЛ. Вільня ператварылася ў Вільнюс, Вітаўт у Вітаўтаса, Міцкевіч у Міцкявічуса, Міндоўт у Міндаўгаса, жмудзіны і аўкштайты ў літоўцаў. Мы ж усё яшчэ бойтаемся сярод трох дрэу несыстэмнага мысьлення, наша гісторычная спадчына "застаецца недаказанай", "сумнеўным падаецца спроба" ...

Трэба браць і карыстацца! Расце новае пакаленіне, яно анякае, яно не аб'яднана, яна мае гонару за нацыю, дзяржаву, гісторыю! Як жа мы зьбіраемся выжываць?

Маладая студэнтка-сваячніца прысылае з Нью-Йорка пісьмо па электронай пошце. "... u nas na internet limit vremeni I s moei skorostju nabora... Rabotaju na kuhne ofitsiatkoi ... to est na zale podmetaem, vutiraem stolu, podaem edu – rabota legche chem v tot raz, podolshe tut mojno posidet, na rabote poboltat... Mnogo russkih, est dve beloruski, poljaki – ljidei voobsche mnogo I opjat taje problema, vse po grupkam po natsionalnostjam ...

Mu poznakomilis v NY s russkim i uzbekom – takie klassnue parni, tak razbirajutsla v jisni... tu budesh smejatsja – opjat kakoi to uzbek, no ty s nim ne obschalias u nih takoj patriotism, znanie jizni, i otnoshenie k jenshine s uvasjeniem i opekoj starshego brata, i ne nesut chush kak russkie...

Nashi devchenki opjat pered etimi patsanami Belarus obserali, nu ponimaesh derevnja – a ved ot etogo nujno izbovljatsjsa. Poka ... pishi."

Вось мы і прыехалі : ”..у них такой патриотизм. Наши девчёнки опять перед этими пацанами Беларусь обсерали...”.

Як жа яны зъбираюцца выжываць? Мы сваю моладзь не навучылі любіць Радзіму! Можна падумаць, што ў Узбекістане, ці Казахстане гісторыя багацей нашай, мова прыгажэй і глыбей ангельскай і расейскай, а ўзоровень жыцьця сярэдняэўрапейскі. Але вось яны патрыёты, а мы абсераєм Айчыну?

Шаноўны магістар Шатэрнік піша “Нацыянальная съядомасцьця можа трymацца на мітах няхай сабе і прыемных.”? Хачу запярэчыць паважанаму магістру, бо нацыянальная съядомасцьця і трymаецца на прыемных для душы гістарычных мітах. Можна прывесыці процыму прыкладаў пра гістарычныя міты суседніх дзяржаў, што ствараюць гонар насельнікаў краін. Хаця паходжаныя гэтых мітаў гістарычна не заўсёды аргументавана....

Міты заўсёды павіны быць прыемныя, лашчыць сэрца і нараджаць гонар і патрыятызм. Сёньня, як я мяркую, мы павіны рухаца ад сялянскай съядомасці Францішка Багушэвіча да шляхетнай ўзнёслай ідывалогіі Адама Міцкевіча і Уладзімера Каараткевіча. Ліцьвіны – рыцары, адважныя і ўзнёслыя славяне з русымі валасамі і сінявокім позіркам, ветлівыя і шчырэя, талерантныя і адважныя, працавітыя і прафесійныя, разумныя і эўрапейскія.

Сучасны Менск – гэта бязлікі горад без сваёй гістарычнай адметнасці. Праляцела процыма стагодзяў, ваяры Менскай харугвы, што паляглі на полі Грунвалдзкім, нічым не адзначаны сваімі нашчадкамі. Мы нічога ня ведаем пра іх. Мы ім здрадзілі! Яны першыя на дальніх подступах да нашай тэрыторыі прыпынілі германскую экспансію.

А Кірыл Тураўскі, Францішак Скарэйна, Міндоўг, Вялікі Князь Вітаўт(Александр), канцлер ВКЛ Сапега – якія гістарычныя волаты! У нас нават героям тушэнныя пажару на Чарнобальскай АЭС у Менску німа ні помніка, ні плошчы, ні праспекта.

Калі іх німа, то і нас німа, і ні будзе. А калі нас нія будзе – то і Вас “товарышы”, а цяперака ўжо “господа” таксама не будзе. Не ўратуецца сярод маргіналаў, агресіўных і драпежных адмарозкаў. Хоча, ці ні хocha ўладнае кола, а павінна рабіцца Элітай!

28.11.05г. Друкаваўся ў “Нашай Ніве” У 2005 г.

Шляхі, якія мы выбіраем.

Быць –тэта значыць адбыцца. Цалкам.
Валянцін Акудовіч. “Код адсутнасці”

Апошнім часам усё большую цікавасць сталі выклікаць асобы, якіх я абазначыў для сябе як чацвёрачнікі, прагматычныя людзі. Першы ровень съядомасці, у якім людзі пачынаюць бачыць сусьевет рознакаляровым і шматварыянтным. Незнёмы ці малавядомы для мяне стан усьведамлення й паводзін, які, дарэчы, нячасты як ў жыцьці, так і ў літаратуры. І вось нечакана трапляе ў мае рукі зборнік апавяданняў Адама Глёбуса “Браслаўская стыгмата”.

Шчасльвы чалавек рэдка піша раманы, аповесы і апавяданні. Між шчасльвым жыцьцём і літаратурай шчасльвы чалавек выбірае жыцьцё. Таму ў літаратуры найлепшым чынам зъдзяйсьняюцца асобы, што шукаюць ідэальнага і таму недасяжнага стану гармоніі. Як кажа Адам Глёбус, – “гармонія тоіща ў судносінах паміж табою і навакольлем”. Найболыш моцнае ўяўленыне – уяўленыне чалавека, які марыць аб недасяжнай для яго мэце, аб страчаным каханыні, аб прамільгнуўшай маладосці, нерэалізаваным супэржыццю, згубленым таленце. І таму літаратура перапоўнена асобамі герайчнымі, пакутнікамі, апанаванымі журбой, самотай, людзьмі, якія ня спраўдзіліся ў нечым.

Неардынарнасць Адама Глёбуса ў тым, што ён не імчыць пратоптаным шляхам за рускай, савецкай і сусьеветнай літаратурай, усьлед за Рэмаркам, Тургеневым, Чэхавым, Шолахавым, Быковым, што ўзвышаюць сваім талентам журбу, недасяжнасць шчасльця, туту, самоту, распач.

Герой ягоных апавяданняў дзеліцца з чытачом уласным досьведам, як ён карыстаецца сваім жыцьцёвым часам, як атрымоўвае

асалоду ад сваіх пачуцьцяў, свайго аўтаномнага цела. Ён успрымае жыцьцёвае асяродзьдзе рознакаляровым. Ня так, як хто выхоўваўся ў узрошчваўся пры разъвітым сацыялізме, верыў і чакаў надыходу камунізму. Дзіўна, але нават сярод патрыётаў-дэмакратаў мноства людзей успрымаюць рэчаінасць у чорна-белым вымярэнні. Герой Адама Глёбуса не съпяшаецца ў жыцьці, хоць жыве шчыльна, не марнуючы дарэмна час. Прынамсі, вялікія справы ён пакідае вялікім людзям: падлітку, вайны, пасады, грызыню за кормнае месца, званыні, ляўрэацтва – навошта яму гэта, калі ён ўсьведамляе ўнікальнасць і каштоўнасць свайго быцця. Ён атрымоўвае асалоду ад карыстаньня ўласным жыцьцём!!

Вельмі прагматычна ў пяшчотна ставіцца герой аповедаў да жанчын. Ён з асалодай і імпэтам карыстаецца жанчынамі ў заходзе пра іх самыя найлепшыя ўспаміны. У аповедзе "Тутэйшыя габраі" Адам Глёбус кажа: "Я згадваю і габрайскіх жанчын – такіх, як Голда Роберман. Успамінаю, як я ляжаў у ложку з голай Голдай. Выпадкова сустрэўшыся у Маскве, схадзілі ў кавярню і залюбіліся пасярод дня.

"Дай слова, што нікому не расскажаш", – прашаптала Голда.

"Пра тое, што мы любіліся?"

"Не".

"Даю!"

"Я цяпер ня Голда Лейбаўна, а Галіна Львоўна. І прозвішча ў мяне Старчанкова, а ня Роберман".

"Замуж выйшла?"

"Не. Проста Москва ня Менск, тут лепш называцца Старчанковай".

Наступная сустрэча з Голдай адбылася праз некалькі гадоў, яна выйшла замуж, нарадзіла дзіцё ўзяла мужава прозвішча, а якое не скажу. Адно, што, зноў рускае".

Абсалютна свабоднае паўнавартаснае стаўленыне да жыцьцёвых сътуацый, аніякіх комплексаў, нацыянальнай дыскрэдытацыі. Адам Глёбус першы Беларус, які пазбавіўся комплексу непаўнавартасці ў другаснасці. Ён нічога нікому не даказвае, нікога не пераконвае. Ягоная існасць, ягоны імідж створаны ўласнымі рукамі, розумам, густам, талентам, выхаваньнем. Ён прымусіў асяродзьдзе здзяйсніць сваё існаваныне ў прыцягвае да сябе ўвагу ўжо толькі маўклівай, уважлівай, дапытлівой і пільной усмешкай мастака. Ён любіць сябе ўсе ўсімі, а не байцца пра гэта абвесьці! У апавяданні "Латвійскі дэтэктыў" ён так і кажа: "Акрамя свайго парасона, я люблю свае кнігі, свой Менск пад бел-чырвона-белым сцягам, сваю котку і, самае галоўнае, – люблю сябе. І не зьбіраюся гэтага хаваць: хто ня любіць сябе, той наагул ня здольны нікога палюбіць".

На пытаньне “Што рабіць?” ён ужо даўно знайшоў адказ: жыць, жыць з асалодай, з натхненінем, з радасцю, адчуваць сябе шчасльвым ад свайго існаваныя. Не пакутваць ад таго, што нехта жыве латвей, багацей, мае больш грошай, здароўя, прыгажосці, шчасця, розуму, таленту... Герой аповедаў не дамагаецца ад іншых, каб і яны рабіліся шчасльвымі. Хочаш быць шчасльвым – будзь, ня хочаш – ну й ня трэба, – ён кожнаму пакідае ягоную свабоду.

Але герой апавяданыя не заўсёды такі. Вось у апавяданыні “Аўтапартрэт з разьбітым носам” ён прызнаецца: "...калі ў страўнік заліся трыста грамаў гарэлкі.... У адно імгненіне з добрага, сціплага, разумнага ператвараюся, пераўласабляюся ў жорсткага, злоснага, разьюшанага бандзюгу. З разяўленага рота ліеща лаянка, сыплецца брэх, а кулакі крышаць усялякія перашкоды. Чорт ведае што творыцца. Жах!"

Між тым ён жыве ў асяродзьдзі звычайнym, такім самym, як і мы з вамі. Вось адзін былы аднаклясьнік сядзіць у турме, вось і другі таксама ў турме... "А што да зэкай, іх у нашай клясе было шэсць..." Некаторыя ягоныя таварышы па вучобе наагул загінулі. " Забілі нашага Панасюгу... Ён другім з нашае клясы на той сьвет адышоў..." Частка сыпіваецца. Сыпівающца здольныя, магчыма таленавітыя мастакі... Усё тое ж самае, што вакол нас з вамі, тыя самыя героі, студэнты, як у тэкстах Пятра Васючэнкі, Юр'я Станкевіча.

Чаму яны сыпіваюцца? Адзін за другім ягоныя знаёмыя зь нейкай апантанай сілай жлукцяць дзень за днём сыпіртовыя напоі й ламаюць і нішчаць свае жыцці. Чаму? Герой апавяданыя Адама Глёбуса не адказвае нам на гэтыя пытаныні ў тым сэнсе, што пісьменнік ня лезе ўнутр духоўных вантрабаў гэтых бедакоў. Яго гэта ня вельмі цікавіць. Кожны мае сваю свабоду выбару, сам выбірае жыццёвы шлях, і сам некалі будзе несыці адказнасць перад панам Богам. Ён так і кажа ў апавяданыні “Брудны посуд” – “З пэўных часоў не дапамагаю чужым людзям. Спрабаваў, спадзіваўся, ратаваў. Чым скончылася? А нічым. Пераканаўся: калі чалавеку выпаў лёс утапіцца, ён не задушыцца”.

Герой апавяданыя можа спачуваць, што недзе ідуць войны, гінучь людзі, але пасыпаць галаву попелам і нема енчыць ад гэтага ён ня будзе. Славутая беларуская памяркоўнасць нарэшце ўвасобілася ў героі – як тактоўнасць, густ, пачуцьцё меры, і тое, што мы называем эўрапейскасцю. Ягоныя героі – першыя тутэйшыя сапраўдныя эўрапейцы. Сапраўдныя, бо акрамя таго існуюць і несапраўдныя, псэўдаэўрапейцы, эўрапейцы другога гатунку.

Другаснасць – галоўная хіба людзей другога гатунку. Іншым разам яны маюць густ, розум, адкукацьлю, выхаваныне, грошы,

размаўляюць на замежных мовах. Зь іхных вуснаў цячэ найвышэйшай якасці "руская речь", яны іншы раз больш рускія, чым масквічы, тулякі, гаркаучане ці разанцы. Іншы раз разумееш, што й ангельская мова ў іх больш дасканалая, чым у саміх брытанцаў ці амэрыканцаў. І пры тым усім – яны людзі другога гатунку. "Псэўда" ва ўсім падобны на эўрапейцаў і іх блытаюць з сапраўднымі эўрапейцамі. Нават гарэлку яны п'юць чаракамі, а лепш любяць каву.

Толькі адна хіба выдае іх з галавой. Яны блытающа пры адказе на пытальніне: адкуль вы родам? Дзе вашая Бацькаўшчына? Гісторыя? Мова? І зразу другаснасьць псу́ду́зўрапейцаў, іхная непаўнавартасная самасвядомасць усплывае на паверхню. "Псэўда" заўсёды хочуць да некага далучацца, бо нятульна адчуваюць сябе асобна! Яны не самаідэнтыфікавалі ўласнае "Я" на зямных абшарах. Уласная аўтаномія ім патрэбна толькі каб адмежавацца ад бедных, слабых, непрыстасаваных, а больш правільна было б сказаць – ад "кінутых". А з сваім народам ім неяк няўпэўнена, бо каб быць элітай неабходна трываць адказнасць за народ, краіну і дзяржаву. Яны хочуць заўсёды некага ўпэўненага, каб скінуць на гэтых "упэўненых" адказнасць... Каб не мець адказнасці яны гатовыя ўвесць час падпарадкоўвацца чужому, нават замежнаму ўплыву. Нават змагацца не за свае дзяржаўныя, а за чужбыя інтарэсы. І яны заўсёды на плыву, ніколі не патанаюць у гістарычным часе...

Але вернемся да герояў апавяданняў Адама Глёбуса, першых, правільней сказаць, першага тутэйшага сапраўднага эўрапейца. Вось ён так памяркоўна перацякае з тэкста ў тэкст, робіць, рухаецца, размаўляе, дзейнічае, думае, адным словам жыве.

У героя апавядання ўкралі парасон. Апавядання "Латвійскі дэтэктыв". На гэтым самым месцы адны з нас утварылі б скандал у кавярні, большасць, апусціўшы галовы, самотна паклышпалі б у дом адпачынку, клянучы ў душы тутэйшых лабусаў. Усе далейшыя дзеяніні героя – гэта дзеяства цывілізаванага чалавека. Але й спачатку тэксту – калі герой гаворыць, што ён любіць добрую каву, кілішак добрага каньячку: "Я не палітык, які зь дзъюю непрыемнасцяў выбірае найменшую, я пазъбягаю непрыемнасцяў, і калі ў кавярні патыхае смажаным падгарэлым тлушчам або прадаюць гарэлку замест бальзаму й каньяку, сыходжу адразу, нават не спыняюся каля стойкі". Гэта ўжо пачуцьці, звычкі, рэфлексы й дзеяніні цывілізаванага чалавека, які ня будзе жлукціць чарніла з гарла за вуглом той самай кавярні зь першым сустрэчным мінаком.

Дробязь? Экалагічнае бескультур'е ўзынікае на грунце бескультур'я гістарычнага, моўнага, ад адсутнасці павагі да саміх сябе, да свай

краіны, да ўлады ... Зірніце на нашыя прыгарадныя лясы, паркі, яны зас্মечаныя паперкамі, пакетамі, плястмасавымі бутэлькамі, съмецьцем, дзе пад вечар п'юць ужо ня толькі мужыкі, як было гадоў дваццаць назад, а слабы пол: ад 15-гадовых дзяўчыннак да сталых кабет. Другі наш пісьменык, Юры Станкевіч, выдатна акрэсліў існаваныне людзей другога гатунку, што жывуць у чорна-белым з – м асяродзьдзі. Калі Юры Станкевіч ці Ігар Сідарук разглядаюць жыцьцё “кінутых” знутры або вельмі зблізку й гэта жыцьцё выглядае пачварна й жудасна, дык Глёбус пазірае на досыць бяспечнай адлегласці, і съмерць, п'янкі й безвыніковае існаваныне людзей выглядае звыкла, нястрашна й рэалістычна.

У ягонай прозе адсутнічае сындром пакуты. Шмат людзей пакутуе адтаго, што больш нічога ня ўмее. Ягоны герой аўтаномны, асьцерагаецца й пазбягае чужога ўплыву, мае вонкавую ахоўную абарончую абалонку й у жыцьці нікога не пускае ў сваё нутраное духоўна-разумовае асяродзьдзе.

Магчыма, ён звычайны сангвінік, выхаваны й адукаваны сангвінік – гэты герой апавяданняў Адама Глёбуса. Але акрамя таго, што ён сангвінік, ён яшчэ й съядомы прагматычны беларус, які пазбаваўся ад непаўнавартасных халуйскіх звычак *homa sovietikus'a*. Збавіўшыся, правільней сказаць: шчасліва разьмінуўшыся з халуйскай жыцьцёвой самасъядомасцю, самаідэнтыфікаваўшы ўласнае “Я”, герой тэкстаў узамен амаль аўтаматычна набыў самапавагу й утэйненасць асобы. “Крок у мянэ цяжкі, самаўпэўнены, міліцыянцкі. Калі іду, дык здалёк відаць, што дарогі не саступлю.”

Як кожны беларус, герой апавядання верыць у фатальнасць лёсу, яшчэ не ўсъядоміўшы, што непазбежнасць лёсу – гэта шлях, які выбірае чалаўек, а шлях потым вядзе /вязе, цягне, валаче/ чалавека да непазбежнага заканчэння, незалежна ад таго, тутэйшы ён ці эўрапеец.

27.03.2002 г. г. Minsk. Друкаваўся ў часопісе “Гоман” №4 2007 г.

*Лепшы ў жыцці час

(папярэджанне Юры Станкевіча)

“Калі Літва была заваявана Расіяй, мы таксама спазналі глабалізацыю, толькі ў межах Расіі, а менавіта быў ператвораны ў занядбаны сялянскі край.”

Павел Біч⁸

⁸ Павал Біч – кандыдат тэхнічных навук, незалежны мэнскі аналітык, публіцыст, аўтар артыкулаў у “Народнай волі”.

Крытыка -- справа патрэбная для грамадства, і яшчэ ў большай ступені для пісьменніка, але цяжкая і няўдзячная для аўтара тэкста. Між тым позірк збоку, шчырага і надзеленага некаторым жыццёвым дасьведам чалавека, можа ў нечым памагчы пісьменніку. Сёння нявырашаных жыццёвых супярэчнасцяў існуе мноства, і на жаль гэтая праблемы не заўсёды знаходзяць сваё адлюстраванне ў літаратуры.

Наша моладзь вымушана карыстацца чужымі і часыцяком варожымі для нас жыццёвымі гледзішчамі і распрацоўкамі. Нават старэйшае пакаленне ідэйна разгублена. Для пісьменнікаў вельмі шмат інтэлектуальна-разумовай працы. Для крытыкаў і аналітыкаў таксама. Між тым гэтай працы яўны дэфіцыт. Жукоўскаму⁹ не ўдалося ні разбудзіць, ні ўзлаваць нашых "Белінскіх". Патрэба ў прафесіянальных крытыках, шчырых, таленавітых, што добра ведаюць жыццё і літаратуру, вялізарная.

Сённяня жыццё вельмі хутка імчыць наперад... Яно само больш вострасюжэтнае, чым яго літаратурнае адлюстраванне. Між тым рэалістычны выхад з жыццёвых тупікоў - ёсьць альфа і амега цяперашняга часу і сучаснай літаратуры.

Трэба адзначыць, што наша савецкая інтэлектуальная эліта пацярпела на нашых вачах магутны Крах.... Вызвалілася месца для беларускай інтэлектуальнай эліты.

...Цяпер усё можна!? Ці можа быць шчаслівай прастыутка? Шчасце гея - ці існуе яно? Ці атрымлівае кілер асалоду ад сваёй працы? Украдзеная дзяржаўная маёмасць - ці з'яўляецца яна зладзействам, у адрознені ад крадзяжу прыватнай маёмасці ? Мэта жыцця чалавечства : максімальнае матэрыяльнае спажываныне ці навукова-інтэлектуальны прагрэс? Продаж зброі цывілізаванымі краінамі -- ці не парушэнне асноўнай запаведзі Бога - Не забі?! Пабудова прыватнага новага грамадства, дзе парушаны асноўныя хрысціянскія законы -- ці не адчыніе яно шлях да прорывы ? Быць хрысціянінам, мусульманінам, будыстам - ці не значыць гэта выконваць пажаданні пана Бога ? Самазабойства чалавека - ці не зынявага гэта Бога?

Частка нашай інтэлектуальной эліты працягвае задаваць неканструктыўныя пытанні, якія, як паказала гісторыя, ня маюць адказаў : "Что делать ?" і "Кто віноват?" Ці не съведчанне гэта іхній

⁹ **Даніла Жукоўскі** – крытык, сталы аўтар “Нашай Нівы” і “Архэ”, аўтар вядомага артыкула ў пачатку стагодзя “На хайвеі постмадэрнізма”.

разумовай нягегласыці ? Станоўчыя вынікі, па маім меркаванні, можа прынесыці толькі пытанне "Чаго мы хочам ?"...

II

Герой аповядання Юры Станкевіча "Ізумрудна-зялёныя мухі" ня любіць свой с - ы правінцыйны горад, не любішь с - ю армію, не любіць с - ю перабудову, не любіць с - я песні, не любіць с - ю сталіцу.

Адкуль узялася гэта нелюбоў, што ня толькі маладыя, але і стааго веку людзі не любяць тое месца, дзе ўзынікла і праходзіць іхняе жыццё?

Яны не любяць, таму што іх тут таксама ніхто не любіць, нават самых здольных, нават таленавітых не любяць, не заўважаюць, не звязратаюць увагі і, значыць, не падтрымліваюць, не аберагаюць, не дапамагаюць.

Герой апавядання ўсё гэта не любіць, бо гэты родны горад і само ягонае жыццё не дае яму анякай магчымасыці вызначыцца, дасягніць так патрэбнага кожнаму юнаку посыпеху.

Посыпех і радасыць узаемазвязаны. Няма посыпеху, станоўчых вынікаў і - значыць не будзе шчасця. Што гэта за с - е жыццё, якое не прыносіць вынікаў, калі радасыць на кароткі час дасягаецца толькі праз ужывання спіртовых напояў?

Маладому чалавеку спачатку магутна пашчасціла. Рэдкая ўдача спаткалася на ягоным шляху. Ён сустрэў каханую. Каханне да жанчыны можа памяняць ужо зацверджаны жыццёвы шлях, накірунак хады, нават зъмяніць лёс.

Каханне, як шмат яно патрабуе ведаў, культуры, ігрырасыці, настойлівасыці, густу, упэўненасыці, аптымістычнага съветапогляду і здароўя... Каханне - гэта прамая дарога да Бога. Праз любоў да жанчыны мужчына пачынае Любіць Сонца, Неба, Лес, Траву, Жыццё і нават самае складанае - Любіць Людзей.

Ці можна ўсяму гэтаму навучыцца ў маленькім правінцыйным гарадку? Местачковаму маладому чалавеку ад нараджэння ўжо вызначана роля другараднай асобы, якому ў лепшым выпадку прыдзецца абслугоўваць патрэбы больш высокага слою наезджых людзей. І таму большасыць тутэйшых, зразумеўшы, што яны па свайму статусу людзі другога і трэцяга гатунку, што ім у жыцці вызначаны шлях абслугі і пьянства, спачатку несвядома не любяць тых, хто дамініруе ў сучаснасці. Гэтая нелюбоў распаўсюджваецца і на ўсё астатнія: горад, армію, песні, сталіцу, перабудову ... Страчана Вера ў тое, што гэта самае значнае месца на зямлі, бо тут нарадзіўся Ты. Што тут самая прыгожая і велічная рака, самыя чароўныя

дзяўчатаи, самыя таленавітыя сыпевакі мясцовага ДК, а тутэйшыя футбалісты адны з найлепшых на планеце ... Вера знішчана. Веру разбурылі наезджкія людзі, бо наезджкія вайскоўцы бымі лепшымі, ім аддавалі сваё каханне мясцовыя прыгажуні .

Потым некаторыя з маладзёнаў пойдуць далей і замест любові пачнуць карыстацца нянявісцю ...

Юры Станкевіч адчуў гэтую плынью і ў сваіх творах аналізуе гэты рух. Духоўная жыццёвая тэррыторыя страчана даўно, і віны героя ў тым няма, што яна, гэтая тэррыторыя, каланізавана. Наадварот, герой апавядання вырваўся з малога кола штодзёнасыці, дзе гінуць ягоныя маладыя сучаснікі ў п'янцы і неразуменні. Мацнейшыя звязджаюць на "большую землю". У героя яшчэ жыве надзея, ён спадзяецца шляхам індыўідуальнага змагання збудаваць сваё шчасыце. Калі вакол шмат няспрайдженага, неверагодна цяжка збудаваць сваё асобнае шчасыце. Адзін падман нараджает другі, утвараецца ланцуг ашуканства, ствараецца грамадства, народ, эпоха, жыцці, збудаваныя на махлястве, двайных стандартах.

Кожны чалавек нараджаетца чыстым лістом паперы з чыстымі файламі і атрымлівае ад Бога генетычнае пачуццё любові, справядлівасыці, чысьціні, праўды, прыгожасыці. Чужкія людзі, што каланізувалі краіну - гэта больш старая гэнерацыя віруса, дзе двайныя стандарты імперска-каланіяльнага харектару існавання настолька ўмацаваліся, што не выклікаюць унутранага пярэчання іхніх носьбітаў. Для іх гэткі стыль жыцця --генетычна замацаваная норма, бо яны дамінуюць і карыстаюцца больш якасным жыццём, эксплуатуючы тутэйшых. Для абарыгенаў, якія не перайшлі мяжу натуральных стасункаў, захавалі несъвядомую прыгажосыць душы і неасэнсаваную любоў да Бога, чужы стыль існавання зынішчальны.

Малады мужчына, герой апавядання "Ізумрудна-зяленыя муҳі" падсьвядома адчувае патрэбу абароны сябе, свайго "Я", і ён купляе рэвалвер. Гэта быў "Радом", адзін з варыянтаў бельгійскага нагана, сямізарадны рэвалвер калібра 7,62 з барабанам, мадэль вытворчасыці 1895 года.

Такім чынам, герой апавядання, не знайшоўшы нейкіх іншых сродкаў барацьбы, звязртаецца да самага надзейнага і ўжо выпрабаванага чалавецтвам. Ён вырашае ісьці самым рашучым шляхам абароны свайго "Я" з дапамогай зброяй.

Якія варыянты жыццядзеянасіці існавалі ў героя апавядання да тога моманту, як ён пачаў страліць? Ён мог -- пасъля таго як яго абрабавалі -- пачаць спачатку, гэтак робяць у цывілізаваных краінах сучасныя, валявыя, разумныя мужчыны.

Але герой апавядання ўзрос у чорна-белым асяродзі, запас трываласыці гэтых людзей абмежаваны. Яны хутка стамляюцца, кідаюцца ў адчай, які альбо нішчыць іх, альбо нараджае нянавісьць, жаданне помсты.

Людзі чорна-белага стану съядомасыці ня толькі не бачаць выйсьця ў складаных жыщёвых абставінах, яны ня маюць гэтага выйсьця! Іхні ўзоровень падрыхтоўкі, адукацыі, прафесіяналізму ў большасыці не дазваляе ўзыняцца на сучасны ўзоровень сама съядомасыці і адшукаць свой індывідульны напрамак. Жыщёвая тэрыторыя не дае магчымасыці прымяніць нават тыя маладыя сілы і энэргію, што ў іх ёсьць. Не дазваляе зарабіць неабходныя сродкі, каб асталяваць свой жыщёвы кут.

Малады мужчына паспрабаваў вырвацца з кута, з кола аблогі. Сывінчае жыщё яму непатрэбна. Ён адмовіўся ад Каханай, бо не мог прапанаваць ёй той мінімальны ўзоровень матэрыяльнага дабрабыту, які захаваў бы іхняе каханне, ягоную самапавагу да сябе як да мужчыны, і павагу каханай. Адмова ад каханай – гэта адмова ад шчасця! Але калі няма надзеі на шчасце – то што тады ўзамен?

У апавяданні "Ізумрудна-зялёныя муҳі" герой ужо разумее плынъ жыщца, шукае выйсьця і ня можа яго адшукаць. З юнацтва ён усьведамляе, што ў жыщци яму ўтатавана другасная роля ня поўнавартаснага існавання. Сапраўднае жыщё віруе ў іншым месцы. "Урэшце, усё з таго і началося, што ў іх с...м раіцэнтры было мала дзевак. *Іх проста не хапала на ўсіх, бо побач было два ці трох гарадкі-спадарожнікі з вайскоўцамі. Штогод, штомесяц, штодня мангaloідныя лэйтэнанты і капитаны бралі з гарадка даніну - дзевак у жонкі, звозілі іх за съвет ці заставаліся ў сваіх гарадках-спадарожніках*".

Герой працуе, зарабляе грошы, мае мэту жыщца, уяўляе сямейнае шчасця. Але зладзеі,

украўшы заробленыя грошы, тым самым крадуць "у яго **лепшы ў жыщci час**, надзею, спадзяванні, пачуццё годнасці." І тады наўзамен шчасліваму, першаму варыянту жыщца, у героя пачынае нараджацца іншы варыяント, раней узгадаваная ў юнацтве нелюбоў да с.....ай рэчаіснасці ператвараецца ў нянавісьць, якая патрабуя помсты. Сэнсам жыщца робіцца помста.

У кожнага самца: тыгра, ільва, ваўка, ліса, мужчыны павінна быць свая жыщёвая тэрыторыя, дзе ён з'яўляецца гаспадаром. Дзе гаспадаром з'яўляецца ягоны род. Гэтую сваю жыщёвую тэрыторыю кожны гаспадар любіць. Калі не любіць - значыць не гаспадар. Не маючы альбо страціўшы гэтую тэрыторыю самец вымушаны загінуць.

Сёння мужчына гіне праз п'янства, бадзяжніцтва, страту сэнсу жыцця...

Чым здольны, таленавіты, а самае галоўнае шчыры пісьменнік адрозніваецца ад усіх астатніх адукаваных і не вельмі адукаваных грамадзян? Тым, што ён бярэ з жыцця тыя ці іншыя рэаліі і прасуе іх, узмацняе, канцэнтруе.

У сваіх творах Юры Станкевіч не шукае выйсыця для сваіх герояў, ён проста паказвае іхню жыццёвую дарогу. Дарогу часта страшную, але реальну, праудзівую, іншы раз гэта жыццёвыя шляхі ўяўлення, другі ці трэці варыянт рэчаіснасці, тое, што прысутнічае ў рэчаіснасці як бы ў цяньку і покуль не выходзіць на першае месца, але можа ўзмацніцца ў любы момант, калі першы варыянт жыцця па той ці іншай прычыне не спраўдзіўся.

У апавяданні "Паленпак" пісьменнік паказвае маладога салдата-студэнта Сяргея Каляду, які не знайшоў жыццёвыя арыентыры, заблудзіўся ў нескладанай рэчаіснасці і зрабіў кепскі, непапраўны жыццёвы ход. Такіх хлопцоў можна ўбачыць вялікае мнства, і самае галоўнае такіх разгубленых і інфантыльных у нашым грамадстве з гадамі ня меншае. Ня так шмат можна ўбачыць разумных, дасьведчаных і систэмных. Піва, гарэлка, сучасная музыка, масавая культура, тэлебачанне пасыпахова заціраюць жыццёвыя арыентыры ня толькі маладых, але і сталых грамадзян. Можна сказаць, што чужая матрыца штодзёнага ўкладу жыцця штампует штампует гэткіх людзей пакаленне за пакаленнем.

Герой "Паленпака" не навучаны систэмна будаваць сваё жыццё. Першую жанчыну ў сваім жыцці ён кахае, але акрамя свайго пачуцця яму ж няма чаго прапанаваць Паліне. Таму яны і плачуць да сёнішняй пары, гэтыя дзяячкі, узіраючыся на дарослых мужчын-дзяцей, якія не навучаны здабываць для каханай жыццёвага дабрабыту, быць надзеіным абаронцам для прыгажуні.

Тэма абароны прыгожай жонкі наогул нераспрацавана ў нашай літаратуры, і ня толькі нашай. Між тым тэма надзвычай цікавая і значная, часцяком нашы хлопцы пабойваюца жаніцца з красунямі, не ведаючы як будаваць з імі сваё сямейнае жыццё. Пакруціўшыся ў жыцці, прыгажуні вымушаны выходзіць замуж за сталых кандыдатаў навук, арабаў, мурынаў, габрэяў, немцаў і нарвежцаў. Нашым хлопцам застаецца смактаць гарэлку і жаліцца на сваё пакутлівае і нешчаслівае жыццё.

II

Сваімі апавяданнямі Юры Станкевіч загрунтаваў мастацкае

палатно для самага важкага і моцнага свайго твора -- "Любіць ноч - права пацукоў". Раман пра другі ці трэці варыянт будучыні, фрагменты якой у рэчаіснасці ўжо бачны сёння.

Ёсьць такое расхожая меркавання, якое часцяком цытуеца ў прэсе: "Гісторыя вучыць, што яна нічому не вучыць."

У гэтым меркаванні ёсьць праўда і ёсьць свая няпраўда. Праўда ў тым, што сапраўды часцяком гісторычныя хібы, памылкі ў гісторыі паўтараюцца. Няпраўда ж заключаецца ў тым, што на самой справе - гэтыя памылкі робіць новая маладзейшая генерацыя людзей, якая па той ці іншай прычыне не ўзбагаціла сваю съядомасць досьведам продкаў.

Падзеі ў Карабаху, Косава, Чачні ўзыніклі не адразу, не раптам, спачатку там таксама адбываліся мікрарацэссы, якія былі бачны ўсім, таксама і ўладзе, але ўсе спадзяваліся, што

неяк абыйдзеца, пранясе, яны ж людзі, не расісты, веруюць у Бога, адукаваныя, цывілізавныя грамадзяне. Не пранясло! Скончылася вялікай крывёй Забыліся, што кожны мужчына павінен мець сваю жыщёвую тэрыторыю, дзе ён гаспадар!

Амерыканскі філосаф Эрых Фромм адзначыў, што катэгорыя людзей, якія па той ці іншай прычыне не могуць дзейнічаць плённа, дамінаваць у сваім асяроддзі, вымушаны займацца **кампенсатарным гвалтам** у якасці замены прадуктыўнай дзейнасці. "Чалавек, які не можа ствараць, хоча разбураць."

Пісьменнік Юры Станкевіч узяў нават не мікраскоп, а звычайнае павелічальнае шкло, і пайшоў па задворках нашага жыцця і пачаў разглядаць тыя хібы, балячкі, гнайнікі, кантэйнеры з съмеццем, тых людзей, што жывуць ніжэй жыщёвага плінтуса, і пачаў пісаць аб ўсім, што ўбачыў. Яго раман - адзін з варыянтаў будучыні.

"Любіць ноч - права пацукоў" - самы актуальны твор Юры Станкевіча, ён маствацкімі сродкамі ўзынімае існуючыя праблемы ў краіне на вышэйшым ўзроўні трывогі. Ён прымушае нас расплюшчыць вочы, зірнуць далей свайго носа, далей прастэкта Скарэны ў Менску. Што пакінем сваім дзецям і ўнукам? Якую краіну? І чыю краіну? Калі мы не збудуем, не сканструурем яе для нашых нашчадкаў, то хто зробіць гэта за нас?

Другі ці трэці варыянт сучаснасці гэта ня выдумка, не перабольшванне, а жорсткая рэальнасць. Раман "Любіць ноч - права пацукоў" адлюстроўвае тыя фрагменты жыцця, якія існуюць ужо сёння, і самае галоўнае, паказвае будучыя магчымыя вынікі нашага ўчараашняга выбару.

Раман складаны, напісаны няпроста, з моцнай энэргетыкай, і

яшчэ чакае свайго вельмі прафесійнага даследчыка. Фактычна падзея рамана цякуць ужо незалежна ад людзей і грамадства, якое некалі памылілася і зрабіла кепскі выбар. Большасць ужо ня мае магчымасыці нешта зъмяніць у плыні дробных падзеяў штодзённай рэчаіснасці, што струменяць адно за другім і дзе няма магчымасыці паставіць кропку, прыпыніцца, азірнуцца, асэнсаваць, памяняць накірунак падзея...

Рэчаіснасць, намаляваная ў рамане - гэта жыщёвы рэгрэс, вяртанне на 50 ці 100 год назад. Краіна ня мае будычыні, яна акупавана прыхаднямі, жорсткімі і разбуразльнымі. Мясцовая ўлада выконывае ролю каланіяльнай адміністрацыі, для якой тутэйшае насельніцтва з'яўляецца не сваім.

Магчыма, самы разбуразльны момант высвечаны ў рамане - адсутнасць еднасці ў насельніцтва: няма мэты існавання, адсутнічае ёпархія, няма лідэраў, нават звычайных важакоў, тутэйшых аўтарытэтав, нават тутэйшых " злодзяў у законе", таму прыхадні адчуваюць поўную свабоду дзеяння.

Вось важак прыхадняў у рамане кажа: "... ужо хутка чвэрць гэтага горада наша, і зямля стала нашай, і яны экспансуюць сталіцу, туды ўжо і гроши адпрайлены - на подкуп, на хабар, і зямля там для іх готовая, а вашых людзей, - даводзіў ён, - купіць вельмі лёгка, ды ты і сам бачыш, хоць ты і вар'ят, хто праз дзесяць гадоў будзе тут пры ўладзе, хто будзе сапраўдны гаспадар, вы ж бездапаможныя, хіцвія і раз'яднаныя, і калі нават ты пра мае гэтыя слова будзеши з раніцы да вечара штодня на плошчы крычаць - усё роўна табе ніхто не паверыць і нікога ты не пераканаеш...."

Такім чынам у будучым тэрыторыя можа ператварыцца ў заселеную прыхаднямі гарады і ў зарослыя хмызняком і падлескам правінцыйныя аблшары, праз якія будуть цягнуцца тры-пяць-дзесяць транспартных магістраляў, якія канцэнтраваныя вайскова-паліцэйскія наземныя і паветраныя патрулі.

III

Раней грамадства натуральным чынам нараджала і прадукавала пакаленні, якія ўсьведамляі мяжу паміж дабром і злом. Абсалютная большасць маладых людзей выдатна ведала, што такое "дабро". Сёння межы "добра-зла" сцёрты. Вырастает ў масавай колькасці новае пакаленне, якое зло лічыць дабром. Як нараджаецца гэтая съядомасць зла, Юры Станкевіч паказвае ў апавяданнях "Усе дзеци любяць бананы" і " Коткі ў бібліятэцы", то надрукованы ў часопісе "Крыніца" № 9 за 2001 год.

Пераказваць гэтыя навэлы няма сэнсу, лепш разгледзім унутраныя матывы гэтых твораў.

У некаторых слаях нашага постсавецкага грамадства страчана мэта існавання, пачуццё

любові да жышця, да сям'і, жанчыны, дзяцей. На глебе, дзе няма любові, пачынае густа ўзрастатць пачуцёвае пустазелле, новы слой пакалення, у якога любоў замяніеца сэксам, радасць нараджаецца ад спажывання сыпіртовых напояў і наркотыкаў, дзеці для гэтых людзей ператвараюцца ў "юродаву".

Каханне дорыць чалавеку радасць. Любоў да Радзімы выклікае радасць пры перамозе нацыянальнай спартовай каманды, любоў да жанчыны стварае радасць ад існавання дзяцей і ўнукаў, разам любоў і радасць твораць шчасльце.

А калі няма любові -- пытаецца Юры Станкевіч у нас? Што тады прыносіць радасць? Злую радасць прыносіць зьдзек над жывой істотай: спачатку над коткамі, сабачкамі, потым дзецьмі, потым на зьмену зьдзеку прыходзіць забойства, якое патрабуе новых забойстваў, гвалту, нараджае варожасць паміж слаямі, групоўкамі, класамі грамадства. Бедны ненавідзіць багатага, багаты ня любіць бедных, тутэйшыя варожа ўспрымаюць прыхадняў. Еднасьць грамадства разбураеца, утвараеца пачуццё безбароннасці, а потым і абыякаваеца нават да ўласнага лёсу.

Чалавек заўсёды баіцца страціць тое, што любіць, а калі ён нічога не любіць, то няма чаго і баіцца. Тады і асабістае жышцё - толькі прага незвычайных, пачварных, гострых пачуццяў і ня мае вялікай каштоўнасці.

Сённяня сучасны маладзён лёгка адчувае сябе Іванам, заўтра Джонам, паслязяўтра Саідам, губляе пачуццё адказнасці за лёс краіны, за лёс чалавечтва і нават за свой асабісты лёс ... Мы, такія съядомыя і сучасныя, баімся прызнацца, што на нашых вачах адбылася рэвалюцыя съядомасці, і Юры Станкевіч папярэджвае наша грамадства, што рэвалюцыя працягваеца, што трэба быць гатовым да новай грамадской сітуацыі, імкнуща мінімізаваць яе наступствы ўжо сённяня. Кожны дзень і кожны год наша цяперашняя рэчаіснасць нараджае будучых рэвалюцыянероў, бязлітасных і жорсткіх.

Усваіх творах Юры Станкевіч выступае як мастак, а не як палітык ці дзяржаўны дзеяч. Ён аналізуе негатыўныя моманты нашага жыцця, звязрае ўвагу грамадства на нашу бяздзейнасць -- як улада, грамадства, дзяржава, і ўсе мы робімся закладнікамі гэтай бяздзейнасці.

Крытык Павал Абрамовіч у сваім артыкуле "Проза для няўдачнікаў" у часопісе "Arche" Скарына № 4 за 2001 год піша: "*Непакоіць наступнае, ці не пойдуць зайдутра тыя, хто падчас чытання рамана Любіць нач ... атаясамляюць Рэчаіснасьць-1 і Рэчаіснасьць-2, вызываюць Беларусь ад бежанцаў, азітаў, не беларусаў па прыкладзе Данілы Прусаака....*".

Зъдзіўляе неспакой адукаванага і прафесійнага крытыка. Яго не трывожыць, што дзяржава, грамадства, народ паціху саслізгваюць у прорву, страчваюць нацыянальную свядомасць і адказнасць за краіну... Ён не аналізуе прычыны негатыўных жахаў, паказаных у рамане, а яго непакоіць пачуцці чытача, які, прачытаўшы творы пісьменіка: "адчуе агрэсію, няянавісьць, няўпэўненасць, расчараванне, агіду, боль, безвыходнасць, роспач".

Уся сусветная класічная літаратура абуджае ў той ці іншай ступені моцныя пачуцці, а руская літаратура нясе ў сябе вялікую колькасць негатыўнага ўздзейння. Любы таленавіты літаратурны твор у той ці іншай ступені з'яўляецца пераболышванем, бо канцэнтруе жыщёвія з'явы і працэсы. Нават фотографія ёсьць канцэнтрацыя рэчаіснасці.

Пасля амерыканскіх фільмаў-катастроф мне здавалася, што амерыканскія спецслужбы самым пільным чынам праанализавалі ўсе магчымыя ідэі глябальных тэрактаў. Але падзеі 11 верасня ў Нью-Йорку паказалі, што гэта ня так...

Літаратурны аналітык, як паталагаанатам, што кожны дзень корпаецца ў мерцвяках і вызначае прычыны смерці чалавека, не павінен палохацца тых жахаў, што натварыў пісьменнік у сваіх творах. Калі творы таленавітых і систэмна адлюстравываюць тыя ці іншыя падзеі ці людзей, то гэтыя творы ўзбагачаюць нашу супольную свядомасць, наша разуменне сучаснасці. Аналітык павінен знайсці і паказаць удумліваму чытачу і тыя варыянты падзеяў, якія існуюць у жыцці і якія ня здолеў ці не захацеў паказаць пісьменнік. Тады грамадства ў большай ступені будзе падрыхтавана да розных варыянтаў жыцця і будзе навучана выбіраць лепшы. Калі такога аналізу няма, наша грамадства ўвесі час будзе наступаць на адныя і тыя ж чужкія граблі.

Хачу яшчэ раз падкрэсліць, што Юры Станкевіч ня ставіў мэты шукаць выйсце. Ён ставіў мэту паказаць, як нараджаецца яшчэ дробнае зло, якое з цягам часу вырасце і стане вялікім Злом. Ён прапаноўвае, нам усім: чытачам, крытыкам, уладзе, грамадству -- самім пашукаць гэтае выйсце, калі мы хочам, каб нашы і вашы дзецы і ўнукі жылі ў спакойнай, мірнай, сыйтай эўрапейскай дзяржаве.

ІУ

У чалавека, таксама як і ў дзяржавы, на пераломных момантах існавання, на перакрыжаванях лёсу паўстае праблема свабоды выбару.

Без енку, памяркоўна і спакойна Юры Станкевіч спачатку ў аповесыцы "Прузі" папярэджвае наша грамадства: " Прідоша прузі, і покрыла землю, і шла она в полночныя страны." Летапіс.

І закончвае ён сваю аповесыць наступным дапаўненем: " Самае вялікае воблака саранчы памерам больш за пяць тысяч квадратных кіламетраў зарэгістравана ў 1988 годзе, калі яно пералалятала Чорнае мора. Падлічана, што колькасць асобін складала дзьвесці пяцьдзесят мільярдаў штук. Іх агульная вага была пяцьсот восем тысяч тон."

Гэта ўжо ня выбар, гэта тое, што ідзе за выбарам, гэта наступствы выбару.

У аповесыцы "Рыфма" пісьменнік скарпулёзна, педантычна разглядае гэтае перакрыжаванне лёсу, месца, дзе робіцца выбар.

Бізнэсовец Рыгор Вайтовіч, зарабіўшы някепскія грошы, адчувае, што на Радзіме ён непатрэбны, ён адчувае дыскмфорт, трывогу і варожасць улад да дробных прадпрымальнікаў, і таму рыхтуеща з'ехаць за мяжу. Нягледзячы на некаторы неспакой, які ён адчувае ад прынятага рашэння, усё ж выбар зроблены. Гэта асэнсаваны выбар, як у Гегеля: "у кожнай сытуацыі ёсьць толькі адна-адзіная рэальная магчымасць выбару ...свабодны чалавек дзейнічае на аснове разумення гэтай адной магчымасці, на аснове асэнсаванай Неабходнасці".

Асэнсаваная Неабходнасць для Рыгера Вайтовіча разуменне, што ўлада таксама зрабіла свой выбар, і таму іншай альтэрнатывы не існуе.

Выбар зроблены, і ён адчувае сябе разняволеным, ён траціць асцярожнасць, да яго вяртаюцца звычкі савецкага чалавека - жаданне пахваліцца сваімі дасягненнямі, сваімі грашымі перад эмігранткамі-студэнткамі Палінай.

Непрыкметна для сябе ён ізноў вяртаецца на раздарожжа, нечакана ўзнікае новая альтэрнатыва выбару ўжо быццам вызначанага жыццёвага лёсу. Між тым герой аповесыцы не асэнсаваў гэты надзвычай важны момант.

Важнейшае імгненне жыцця -- і як часта яго мы не заўважаем!

"Большасць не вартасна, таму што яна не бачыць, калі яна стаіць на раздарожжы і павіна прыняць рашэнне. Яно не заўважае, калі жыццё задае ім пытанні і калі яны яшчэ маюць магчымасць

адказаць на іх так ці інаки."¹⁰

Калі ж памыліуся Вайтовіч? Калі захацеў эмігрантку студэнтку Паліну? Ці калі ад разняволенасці ў ім адрадзіўся даверлівы, балбатлівы савецкі чалавек, прывучаны надзімаць шчокі?

Як толькі бізнесовец сказаў - "...не ў сэнсе таго, што мне грошай шкада. У мяне іх зашмат, вы нават не паверыце. - Ён упершыню ўбачыў, як яна зацікаўлена павярнулася да яго і зірнула прама ў твар сваімі буриштынавамі вачыма." У гэты момант свобода выбара для Вайтовіча скончылася. У гэтае імгненнe з свободнага чалавека, нават з пераможцы, ён ператвараецца ў ахвяру.

Якая ж прычына жахлівага жыщёвага канца Рыгора Вайтовіча? Якія звычкі, схільнасці валодаюць бізнесоўцам? Вайтовіч лёгка ідзе на зраду сваёй жонцы. Можна сказаць, што ён гэта робіць звыкла, аўтаматычна, яшчэ лягчэй, чым зъяджает з сваёй Радзімы. Асяродзе, ў якім ён тусяеца, адчувае сябе няўпэунена.

-- "Лайдакой разъялося - процьма... Заводы кладуцца адзін за другім. Пралетар разбэничваеца - няма чаго рабіць. П'юць. Да швачак маіх падлабуньваюцца, ганю іх." -- Гаворыць адзін з бізнесоўцаў.

Што ж у'яўляе сабой узіклы клас дробных прадпрымальнікаў?

"...а потым размова пойдзе пра гандаль, рэкет, урэшце, пра баб. А затым хто-нібудзь прапануе: ці не патэлефанаваць, прыедуць дзяўчатаы, пачнучуць піць шампанскае, палезуць у лазню, разбяруцца па парах, хто потым і памяняеца, назаўтра будуць успамінаць падрабязнасці, агаворваць вартасці дзяўчата, каб праз тыдзень-два ўсе зноў пайтарылася."

Такім чынам Вайтовіч адпавядае свайму класу. Новых бізнесоўцаў цікавіць працэс зарабляння грошай, як мага больш грошай. Лагістыка назапашвання грошай з'яўляеца найвышэйшай каштоўнасцю для прадпрымальнікаў. Фактычна апрача грошай у іх няма анякага іншага жыщёвага падмурка. Сваіх паэтай і пісьменікаў яны ня ведаюць і фінансава не падтрымліваюць. Уладзе прадпрымальнікі непатрэбны, пралетары іх таксама не любяць...

Сяброўка бізнесоўца, студэнтка Паліна, эмігрантка з паўдневых краёў з крымінальным мінульдом, яна някепска асела ў сталіцы. Адукаваная, маючы густ, розум, яна дзеліць людзей па Уэльсу на марлокаваў - патомкаў рабацят, што жывуць пад зямлёй, і Элояў - што жывуць пад сонцам.

"А я хачу піць шампанскае з багемай. Размаўляць пра жывапіс, літаратуру. Мець за съпіной заможнага мужа. Элоя." Яе стары

¹⁰ -- Эрых Фромм. "Душа чалавека."

пряцель па прозвішчу Чорны спакушае яе, - давай разок рызыкнём.
А потым ідзі да сваіх элояў."

Гэта перакрыжаванне лёсу, момант свабоды выбару маладой жанчыны.

Абодва героі аповесы ў маюць адноўкавыя жыццёвыя каштоўнасці. Абодва фактычна несвабодныя людзі, вельмі прадказальныя, бо фактычна ня маюць іншай альтэрнатывы. У тым сэнсе, што ў абоіх адсутнічае высакая мэта жыцця, няма любові, няма Бога ў душы. Паліна значна больш крымінальна дасьведчана. У яе страчана мяжа паміж дабром і злом, згублена пачуццё плённага жыцця. Адукаваная, разумная, з густам, яна даволі лёгка ідзе на забойства. Мэта - дасягнуць жыцця пад сонцам, разам з элоямі - дазваляе ёй гэта зрабіць. На пытанне, ці можна рабіць зло? Эмігрантка Паліна сваім дзеяннямі адказвае: калі аб гэтым ніхто не даведаецца - то можна!

Трэба зазначыць, што ў сучаснай літаратуре, кіно, тэлебачанні забойства робіцца вельмі лёгка, іншы раз прыгожа, спрытна, цікава. На самай справе -- забойства чалавека --незваротны крок праз мяжу, пасъля якога ўжо няма дарогі назад. Ніякія грошы, ніякія жыццёвыя дасягненні не могуць перакрыць грэх забойства.

Пасъля забойства ўжо ня можа быць сапраўднага шчасця! Гэта грэх ня толькі перад людзьмі, але грэх перад Богам.

Дасягнуўшы свайго, Паліна з'яджает за мяжу і трапляе ў асяродзя, якое прасвечвае ўсіх эмігрантаў на "вшывысыць". Элой, амерыканскі сэнатар з якім яна збіраецца пабрацца шлюбам, жыве ў грамадстве, якое не вёрыць чужкым словам.

Імкненінне мець шмат грошай на самой справе не рабіць чалавека свабодным. Патрэбна яшчэ скільнасць траціць гэтыя грошы на стварэнне, на прагрэсіўнае развіццё сям'і, горада, краіны, цывілізацыі, пакідаць пасъля сябе шчаслівых дзяцей і ўнukaў, ўдасканаленне асяроддзя і грамадства. Юры Станкевіч пераканаўча паказаў гэта ў сваёй аповесы.

Цікава было б прааналізаваць сітуацыю, пры якой Рыгор Вайтовіч быў бы высокамаральным, адукаваным чалавекам, які б прапанаваў прыгажуні Паліне іншую жыццёвую альтэрнатыву.

Сам па сабе бізнесовец Вайтовіч чалавек нядрэнны, у яго шмат дробных грашкоў, як у дварнягі блох, але ён не здольны на забойства. Між тым мяжа сумленнага жыцця ў яго ўжо размыта і таму ён не адчувае амаральнасці і крымінальнасці Паліны. Распуста - той пераходны модуль, дзе сустракаюцца Паліна і Вайтовіч, а далей як заўсёды - носьбіт большага зла нішчыць носьбіта дробных грашкоў.

Ці могуць людзі, няздольныя да стварэння, да добра, запоўненія

ўсім папярэднім жыццём съядомасыцо зла, адразу памяняць сваю жыццёвую хаду, зрабіць іншы выбар? Гэта пытанне Юры Станкевіча да ягоных чытачоў.

Аднолькавыя працэсы адбываюцца на ўсёй постсавецкай прасторы, і тут ёсьць над чым падумаць усяму грамадству.

Усё вышэй сказанае адносіцца да съветаўспрымання сталых, дасьведчаных пражытымі гадамі людзей. Можна сказаць што ў значнай меры проза Юры Станкевіча – гэта адлюстраванне съветапогляду савецкага чалавека, ідэалы якога разбураны падзеямі апошняга дзесяцігодзя (1991-2000г.). Сталы чалавек падводзіць вынік свайго жыццёвага шляху, які ён прайшоў разам з краінай. І вынікам ён бачыць разбурэнне.

Маладыя людзі знаходзяцца ў пачатку жыццёвай дарогі, яны перапоўнены марамі, у іх съядомасыці віруюць ідэалы. Іхняя мэта жыцця -- хутчэй адсунуць ад стырна кіравання ўсё старое, аджылае, што перашкаджае імкліваму руху наперад.

Улада любіць маладых, іх так лёгка запаліць жаданням ехаць на БАМ, на цалінныя і залежныя землі, на вызваленне ад імпэрыялізму, на разбурэнне сацыялізму, на герайчную съмерць... Зъянрніце ўвагу, з якой асалодай і натхненнем сучасныя юнакі-войсковуцы --блакітныя, чырвоныя, чорныя і іншыя берэты - бьюць аб уласную галаву цэглу, дэмандуючы герайзм і самаахвярнасць і сваю некрытычнасць мыслення.

Таму проза Юры Станкевіча не кожнаму з маладых па зубах, тут трэба думакаць, аналізаваць, прыглядцаць, парайоўваць, вывучаць. Тут трэба мець галаву, жыццёвы досьвед, разуменне хады гісторыі.

Працягваючы думку аб ідэалах, трэба сказаць, што маладзі патрэбны прыклады удач, здзяйсьненяў, шляхі, што вядуць да перамог! Даставеўшчыны наеліся ўжо ўсе папярэднія пакалені, цяперашняя маладзь хоча смачна есьці, цікава жыць, зарабляць добрыя грошы, ісьці дарогамі перамог! Застойнае і съмярдзючае жыццё ім не падыходзіць анік, і гэта радуе і выклікае некаторы аптымізм.

28.01.2002 гг. Менск . Друкуюца ўпершыню.

Інтэрв'ю часопісу “Гомана”.

1. Чым бачыцца Вам літаратурная творчасць? Што падштурхнула Вас да пісьменіцкай дзейнасці. Ці памятаеце свой творчы дэбют? Каго лічыце сваім літаратурным

“хросным бацькам”.

Літаратурная творчасьць для мяне – гэта магчымасьць самарэ-алізавацца. Акрамя таго маючы нейкі жыцьцёвы досьвед я быў незадаволеным тымі тэкстамі, што друкуюцца ў нашых часопісах. З некаторай пары я пачаў думаць, што гэта таксама мой грамадзянскі абавязак і выкананыне Боскага прызначэнне. Калі я не буду выконваць гэтае прызначэнне, то тым самым я зачышню для сябе далейшы жыцьцёвы шлях.

Дзесяці ў 1967 ці 1968 годзе я ўзяў у свайго сябра Антона Станкевіча з Валожына кніжку Ірвінга Стоўна “Моряк в седле” пра біяграфію Джэка Лондана. Прачытаўшы кніжку, я зразумеў, што паводле свайго бесклапотнага і авантурнага складу харектара я адпавядаю прафесіі пісьменніка.

Творчым дэбютам лічу апавяданне “Вокліч” якое я паслаў у “Нашу Ніву” і якое было надрукаванае ў 1997 годзе. Пасля гэтага надрукаванне я пачаў крышку разумець, як пішуцца апавяданні, і што гэта па маіх сілах. Такім чынам май хросным бацькам стаў рэдактар “Нашай Нівы” Сяргей Дубавец, якога я бачыў адзін раз у жыцьці.

2. Які час сутак найбольш плённы? Якія прылады Вам найбольш звыклыя: аловак, пяро, кампьютар...? Ці скарыстоўваеце “творчыя стымулятary”: кава, цыгарэты, віно, музыка .. Што для Вас натхненне і що чакаеце Вы яго, каб пачаць пісаць?

Найбольш плённы час –раніца. Хаця калі нікто не перашкаджае, томожна пісаць ў любы момант. Добра пішацца ноччу. Шарыкавай ручкай напісаны “Вокліч”. Пісаць увесь твор асадкай - гэта працакатарага. Лепш за ўсё карыстацца кампьютарам. Кампьютар дазваляе абмінуць шмат чарнавой непатрэбнай працы.

Кава, канечне выдатная справа, але, нажаль я ўжо карыстаюся кавай асцярожна. Музыка таксама нараджае шмат асацыяцый і ўзбуджае ўяўлення... Калі пішу, то іншы раз плачу над лёсам сваіх герояў, іхнімі пачуццямі, слёзы самі цякуць з вачэй. Вельмі саромеўся сваіх слёз покуль не ўчуў ад Ігара Асмалоўскага, што ён таксама плача над сваімі творамі. Што датычыць натхнення, то яно прыходзіць разам з настойлівай працай. Калі натхненне само звалываецца аднекуль, то апошнім часам імкнуся скарыстаць гэты момант адхіліўшы ў бок усе іншыя справы.

3. Якія цяжкасці паўстаюць перад Вамі падчас

напісаныня твора? Якое значэныне надаеце слову, сказу, рытму твора?

Іншы раз бывае вельмі цяжка пачаць пісаць новы твор. Думаеш, што ты нічога не ведаеш, нічога ня ўмейш і наўвогул займаешся не сваёй справай. Таксама бывае напісаны пачатак твора, альбо палова твора, а далей хоць забіся. Далей патрэбна вельмі напружаная праца, перабор варыянтаў, пошук новых ідэй. Зараз у мяне ёсьць з поўтузіна незакончаных апавяданняў, якія патрабуць канцэнтраваных намаганняў.

Рытм мае для мяне найважнейшае значэнне. Вялы, аморфны рытм зразу адпужвае ад чытаемага тэкста. Акрамя таго, вельмі важна ідэя твора. Твор, што не мае ў сябе ідэю, страчвае і рытм, і ўсё астатніе. У гэтym літаратура мае моцнае падабенства з жыццём. Слова, асабліва ў беларускай літаратуры, валодае чароўнай здольнасцю аздабляць, высвечываць тэкст. Таму ганяюся за словамі, шукаю іх.

4. Што найбольш спрыяе ў вашай творчай дзейнасці? Што перашкаджае? Ці ўпльываюць на Вас меркаваныні сяброў, рэдактараў, чытачоў? Ці вяртаецца да напісаных твораў, каб перапісаць, перарабіць, удасканаліць?

Галоўная перашкода ў літаратурнай дзейнасці: незапатрабавана сцьцерка шырокім чытацкам колам і нашым грамадствам таго, што робяць тутэйшыя аматары літаратурнай творчасці. Праз нейкі час разумееш, што лепш было б не марнаваць свой жыщёвы час на нікому непатрэбную пісаніну, а ў свой час прыдбаць шапік на "Экспабэле" і гандляваць кавай і печывам.

Самае галоўнае меркаванне – гэта чытацкае. Калі твае творы чытабельныя, то гэта натхняе. Рэдактары – трагічныя асобы, бо яны перачытываюць кожны дзень мноства чужых тэкстаў, якія, мусіць настолькі запалоніваюць іхнія глузды, што як мне здаецца, ім часцяком цяжка ўспрыняць новые, незнаймых аўтараў, тэксты. Але рэдактары – професіяналы і іхнія спагадлівія парады бываюць вельмі каштоўнымі. Я часцяком сваруся з рэдактарамі з-за кожнага слова.

Сябры верагодна горшыя з дарадцаў. Калі яны хваляць, то пачынаеш думачь што яны ня хочаць цябе крыгудзіць і каб адчапіцца ад тваіх дакучлівых пытанняў, хваляць твае творы. Калі крытыкуюць, пачынаеш думачь што яны чыталі неуважліва, ці проста зайдзросціць. Таму лепшае меркаванне – гэта меркаванне дасьведчанага мудрага чытача.

Напісаныя творы падпраўляеш, мяняеш слова, няўдалыя выразы,

але канцэптуальна не перарабляеш. Напісаны твор – заўсёды штучная реч. Страчаны твор немагчыма ўзнавіць. Ён усё роўна будзе напісаны ўжо па – новаму.

5. Ці задаволены Вы сваімі творамі? Што ў Вас не атрымалася ў творчасці? Чым вы найбольш задаволены? Якія эпізоды сваёй біяграфіі Вы хацелі б перажыць наноў? Наколькі Вашая біяграфія паўплывала на творчасць?

Уся біяграфія пісьменіка, уся яго съядомасць, падсъядомасць, пачуцці, думкі, усё ў ягоных творах. Без біяграфіі немагчыма напісаць што-небудзь сапраўднае.

Спроба пісаць у маладыя гады, пасля прачытання кніжкі “Маряк в седле” скончылася поўным крахам. Спартрэбілася пражыць жыццё, набіць гузакоў, набрацца страху, роспачы, пакут, шчасця, перадоляць цяжкасці, атрымаць мноства жыццёвых параз і толькі потым прыйсьці да літаратуры маючи што сказаць людзям.

І ўсё ж лепшы час для творчасці - гэта маладосьць, але малады чалавек павінен мець ня толькі выдатную адукцыю, але і прайсьці сваю жыццёвую дарогу. Шамякін і Быкаў у маладыя гады былі ўжо дасведчанымі ў жыцці людзьмі.

Хацелася бы вярнуцца ў маладосьць, разумным і дасведчаным, моцным і ўмелым, і навесыці там, у сваёй маладосьці, парадак. Што датыгчыць задаволенасці, то задаволены, нягледзячы на хібы верстальшчыка, сваёй кніжкай “Маўчы і будзь хітрым”. Хацелася бы напісаць раман пра трагічны лёс савецкага народа. Але ўжо відаць не атрымаецца напісаць.

6. Як вы ставіцеся да правіла: “Ні дня без радка”. Калі “не пішацца” што вы робіце, дзе шукаеце натхненіне.? Ці знаёма вам пачуццё ляяоты, ці змагаецца Вы з ім?

“Ні дня без радка” – гэта дагматычная формула. Канечне празаік высіжвае свае тэксты. Але пасля заканчэнне твора, звычайна ён павінен адыйсьці ад сваіх герояў, ад тога рытма, тога натхнення. Акрамя таго нешта трэба і пачытаць у другіх аўтараў, павучыцца новаму, даць нырца ў жыццё. Папрацаваць гандляром у шапіку, ці экспедытарам у фірме, кантрабандыстам ці рэквізітарам..., такім чынам пісьменіку каб угнацца за жыццём трэба моцна варушыцца. А магчымасць сесыць за стол ужо само па сабе нараджае натхненіне.

Ляяота мае выключна вялікае значэнне. Можна напісаць адно апавяданне ў год, а можна шэсць, але тады прыдзецца працаўваць кожны дзень з вялікай напругай. Ляяота вельмі хітрая і разумная

асоба, яна знаходзіць мноства прычын каб ты не займаўся справай. Але галоўная прычына – незапатрабаванасць твораў. Калі няма дзе друкаваць свае творы, то які сэнс іх пісаць.

7. Хто з творцаў Вам найбольш блізкі з беларускіх і сусъветных аўтараў? Назавіце творы, якія Вы любіце перачытываць?

Любімая пісьменікі -- Джэк Лондан – ягоны “Мартын Ідэн”, “Марскі войк”, “Жалезная пята”... Васіль Шукшын, Антуан дэ Сэнт-Экзюперы, Зыміцер Пісараў – гэта духоўныя бацькі ў маладосці. Дзяякуочы ім не сніўся ў перыяд застою, захаваў веру ў ідэалы. Схіляю галаву перад бацькамі нацыі: Якубам Коласам і Янкам Купалам, Максімам Багдановічам, Наталяй Арсеневай. Люблю Міхася Лынъкова, ён нейкім чынам перадае той настрой які быў у майм вясковым дзяцінстве. Чытаеш пра вайну, пра партызан, а ўспамінаеш сваю вёску, сънягі што засыпалі хаты, цёплую печ, вясковыя пачныя дымы ўвечары на вуліцы і нейкая шчаслівая пяшчотная еднасць вясковых людзей. Гэтай еднасці мне зараз моцна не хапае.

Сёння цікавяць і захапляюць апошнія кніжкі Валянціна Акудовіча “Код адсутнасці” і “Дыялогі з Богам”. Шмат думак, шмат цікавых меркаванняў, свежы ўласны позірк на сучаснасць. Іван Клімнянкоў ўзрадаваў сваёй аповясцю “Корак з-пад шампанскага” ў “Дзеяслове”. У інтэрнэце прачытаў два выдатных апавяданні Юры Юркаўца: “Нататкі маргінала” і “Як я быў расістам”. Барыс Пятровіч сваёй дзівоснай паэмай ў прозе “Пуціна” праста ашаламіў. Вельмі цікавы, з вялікай творчай патэнцыяй Міхась Южык. Пісьменікаў шмат непрачытаных. У мяне зараз калі тузіна непрачытаных кніжак, некаторыя з іх трэба чытаць вельмі ўважліва. “Дыскамфорт ад культуры “Зыгмунда Фройда” ў перакладзе Зыміцера Коласа чытаў трэ разы і ўсё яшчэ ня ўсё ўзяў адтуль.

8. Чаго, на вашу думку, не хапае сучаснай беларускай літаратуры і што чакае яе ў будучыні? Што пажадалі б Вы тым, хто робіць першыя крокі ў літаратуры?

Сучаснай беларускай літаратуры не хапае самадастатковасці ў тым сэнсе, што яна ўвесь час съядома ці несъядома хоча быць ў цяньку вялікай рускай літаратуры. Некаторыя пісьменікі не прачытаўшы, як след Васіля Быкава, ўсё азіраюцца на Дастаеўскага ды Талстога. У “Томане” шмат рускамоўных аўтараў. Вельмі сучасны твор “Гостарбайтеры” Алляксея Кузняцова, але ён напісаны ў

расейской систэме кардынат. Аўтар карыстае ѣца мысленнем, адчуваннем, адэкватнымі рэакцыямі герояў у межах расейскага съветапогляду. Ягонае "Я" існуе на грунце расейскага гледзішча. Вярнуўшыся ў Беларусь ён таксама пачынае сябе адчуваць неўтульна, бо тут другія рытмы і другое адчуванне.

Цікавая аповесць Фелікса Шкірманкова, але і ён не здоляў прамінуць свой пражыты ў Расеі лёс. Адсюль "Капчоны", гэта слова ўвесь час рэжа вуха ў тэксце. Два-тры русіфікаўшыя слова ў беларускамоўным творы зразу робяць тэкст другасным, правінцыйным у параўнанні з вялікай рускай літаратурай. Радуюць творы Івана Ярашэвіча надрукаваныя ў "Гомане". Гэта ўжо пісьменнік у якога можна вучыцца.

Правінцыялізм -- вось хвароба нашага цяперашняга грамадства. Гэтую хваробу я ідэнтыфікаў як другаснасць. Покуль мы не вылечымся ад гэтага посткаланіяльнага сіндрома, датуль будзем пакутваць у нашым жыщі. Другаснасць увесь час не дае магчымасці рухацца і нашаму кінематографу, і тэлебачанню, і літаратуры, і ў музыцы, і ў спорце...

Будучы раздвоеным і правінцыйным, немагчыма стварыць у сябе поўнавартасную асобу з сваімі думкамі і меркаваннямі цікавымі для єўрапейскай супольнасці. А пісьменнік -- гэта заўсёды асоба. Між тым, пра нашу краіну акрамя нас, ніхто не напіша, не раскажа, непрааналізуе. Не хапае лідэра, такога як Васіль Быкаў ды Уладзімер Караткевіч.

У будычынню беларускай літаратуры вядуць два шляхі: адзін шлях -- гэта поўны заняпад. Другі шлях -- росквіт. Якім шляхам пойдзем -- гэта залежыць ад нас.

Тым хто робіць першыя крокі ў літаратуры можна парашыць заняцца плённай працай. Праца дасыць вам дабрабыт, павагу родных, блізкіх і сяброў. Літаратура нічога не дасыць, нават славы. Таму калі малады чалавек не фанатык, не летуценнік, не вар'ят... лепш жаніцца з пяшчотнай і спагадлівой прыгажуніяй і ўладкуйцеся на прэстыжную і добрааплачваемую працу. Яны субліміруюць вашу пасіянасць і ўзнагародзяць пачуццём шчасця... Потым дзякаваць будзеце за параду.

9. Вы атрымалі "Залатое пяро" за 2006 год у жанры прозы сярод аўтараў часопіса "Гоман". Ці лічыце Вы пасля гэтага сябе пісьменнікам?

Лічу сябе літаратурным аматарам, які ўтварыўся ад доўгага чытання кніжак, пакутлівых раздумаў, ад разбураных мрой,

прамінулага маладога шчасьця, ад жадання зафіксаваць чароўныя імгненні быцця, пазнаць Істину... Пісьменнік у маёй съядомасыці зайды быў чалавекам найвышэйшага гатунку. "Наша Ніва" надрукавала кніжку "Паветраны шар", дзе ёсьць і маё апавяданне "Жарт", там рэдакцыя ідэнтыфіковала мяне як "пісьменнік". Я чуць не самлеў ад шчасьця.

I ўсё ж вымушаны лічыць сябе аматарам, бо пісьменнік павінен быць больш літаратурна адукаваным, больш граматным, больш выхаваным, больш прафесійным. Пісьменнікаў шмат не бывае. Пісьменнік – гэта прарок, аналітык, гэта складаная, часцяком віртуальная доля.

10. Над чым зараз працуец?

Сёння скончыў апавяданне "Час збираць камянні" – пра чалавека, што пражыў знешнє ўдале жыццё. Але сам ён ўспрымае сваё жыццё як страшную трагедыю." Ён выжыў сярод мурасю, ператварыўся ў чалавека ночы... Сама па сабе Ноч не была сутокам зла. Але цемра нішчыла арыентыры, стварала варункі да адзіноты, туті, нараджала распач... Так, ён стаў поўнавартасным чалавекам Роспачы."

Герой апавяданне праходзіць жыццёвую дарогу, пераломвае ў сябе непераадольнае жаданне знішчыць сябе, і нарэшце едзе ў той горад, дзе некалі жыла Яна, каб адшукаць Яе і праз 35 год сустрэцца з Ёй. Тэма канечне патрабуе рамана, і вядомы пісьменнік Альесь Масарэнка ўвесь час мне цвердзіць:

-- Пішы раманы. Ты раманіст, а не расказчык. Пішы не лянуйся.

Магчыма гэта і так, але я баюся, што для мяне гэта запозна. Я занадта позна зрабіў крок да літаратуры. Сёння жыццё хутка пабегла ўперад, узнікаюць новыя звычкі, новыя дачыненні між людзьмі, новыя рэфлексы, каштоўнасці і сёння закаханасць героя ў дзяўчыну якую ён ня бачыў 35 год можа выклікаць зьдзеклівы сымех у маладых.

...Новая пакаленне не ведае, што гэта такое "бюро райкома партыі", яно ідзе сваёй дарогай, якая, як зайды, у сваім канцы прынясе ім свае пякучыя расчараўванні...

23 кастрычніка 2007 г.г. *Мінск* Друкавалася ў часопісе
"Гоман" №5 за 2007 г.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

ЗМ ЕСТ

Лепшыя імгненні жыцця.

- 1.Вяртанне.
- 2.Даміната.
- 3.Тост.
- 4.Віват спадарству.
- 5.Сезон дажджоў.
- 6.Пераможца.
- 7.Час зьбіраць камянні.
- 8.Ватэрлінія.

Артыкулы, водгукі, інтэрв'ю.

- 9.Гульня фігурамі белага колеру.
- 10.Жыщё ніжэй ватэрлінії.
- 11.Браць і карыстацц!
12. Шляхі, якія мы выбіраем.
13. Лепшы ў жыщі час.
- 14.Інтэрв'ю часопісу “Гоман”

Анатацыя.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год